

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1992

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1992

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 79

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1992

Bestyrelsen:

Lektor Jørgen From Andersen, Suserupvej 55, Broby, 4180 Sorø.
Sparekassedirektør Preben V. Andersen, Dalsgaardsvvej 72, 4250 Fuglebjerg.
Gårdejer Helge Christiansen, Glenhøjgård, Bildsøvej 29, Bildsø, 4200 Slagelse.
Fhv. viceskoleinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, 4100 Ringsted.
Museumsinspektør Henning Nielsen, Egevej 1, 4220 Korsør.
Lærer Ole G. Nielsen, Knurvanggård, Lundforlundvej 8, Lundforlund, 4200 Slagelse.
Museumsinspektør Margit Baad Pedersen, Skuderløsevej 30, Bråby, 4690 Haslev.
Graver Finn Petersen, Erdrupvej 1 C, 4242 Boeslunde.
Læge H. H. Poulsen, Hovstien 4, 4242 Boeslunde.
Museumsinspektør Helge Torm, Fru Ingesvej 8, 4180 Sorø.

Revisorer:

Revisor Lars Schiødt Hansen, Snekkerupvej 4, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Overlærer Bent Heegaard Petersen, Bødstrupvej 63, Sørbymagle, 4200 Slagelse.

Historisk Samfund for Sorø Amts ekspedition:

Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Tlf. 53 52 27 38. Postgiro 3 00 82 90.

Årbogens redaktion:

Ansvarlig redaktør: Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse. Tlf.: 53 58 40 16.
Redaktionsudvalget: Helge Christiansen, Helge Torm og Ole G. Nielsen.

Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1993. Hvis intet andet er aftalt, afleveres manuskripter maskinskrevet og uden nævneværdige rettelser.
Manuskript kan også afleveres på diskette, dog efter nærmere aftale.

Indhold

Sjællands gamle korntønde og alenmål ristet ind i Skælskør Kirkes hjørnesten	7
<i>Af Dan Larsen</i>	
Amtsudstillingen i Haslev 1906 - den sommer da 100.000 besøgte Haslev	21
<i>Af Margit Baad Pedersen</i>	
Latinskoleliv i Skælskør	53
<i>Af Erling Petersen</i>	
Bebyggelsesspor mellem Vårby å og Gerlev	67
<i>Af Kirsten Christensen</i>	
Jens A. Nielsen in memoriam	75
<i>Af Erling Petersen</i>	
Litteratur om Sorø Amt 1991	77
<i>Af Ole G. Nielsen</i>	
Historisk Samfund for Sorø Amt 1991	81
Driftsregnskab fra 1/10 1990 til 30/9 1991	82
Nye medlemmer pr. 1/5 1992	83
Ældre årbøger	83
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	84
Sognerepræsentanter	85
Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt	85

Sjællands gamle korntønde og alenmål ristet ind i Skælskør Kirkes hjørneste

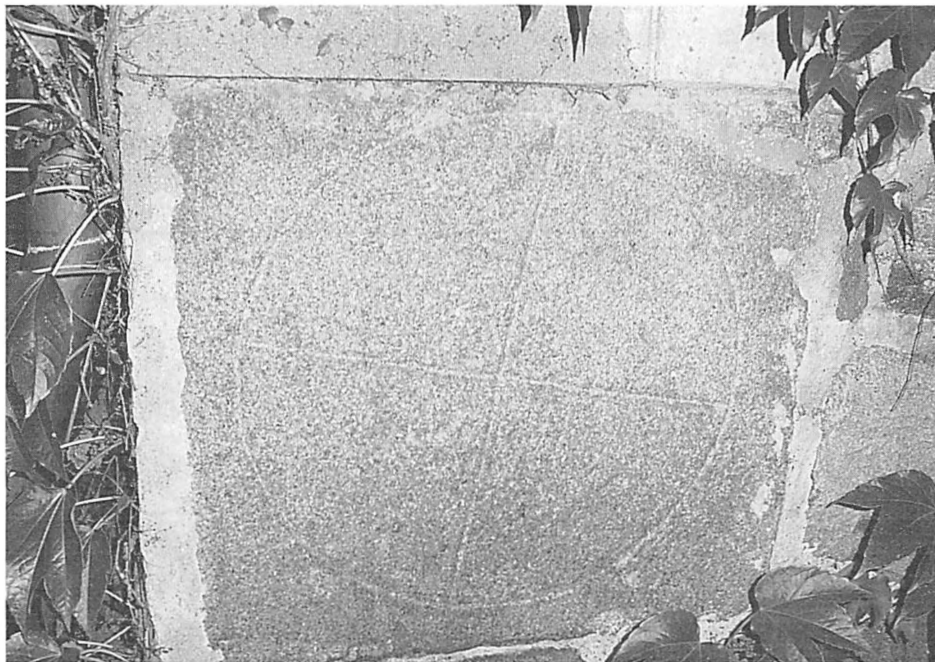
Stenens skæve "hjul Kors" åbner fortolkningsmulighed for, at kirken har østorientering efter solopgangen påskedag 1216.

Af Dan Larsen

Sankt Nikolaus Kirke i Skælskør har mod sydøst en anelig granitkvadersten som hovedhjørneste, og dens østlige flade prydes af en meget smuk og minutiøs ristning: et næsten lodret linjestykke af knap en alens længde og et dertil nogenlunde svarende "hjul Kors", som dog er helt ude af lod og vater.

Denne ristning er tydeligt et professionelt håndværksarbejde med en tynd, ensartet og regelmæssig udhugning af både rette linjer og buer, og det adskiller sig klart fra de grove hjulkors i bronzealderens helleristninger. Ristningen kaldes Skælskørs vartegn.

Der er i tidens løb gjort mange forsøg på at finde danske eller udenlandske

Skælskør kirkes hovedhjørneste mod syd-øst med alenmål og hjulkors indristet i stenens flade mod øst. (Foto: Erik Landert)

mål som forbilleder for Skælskørs alen, idet man har forkastet en gammel præsteindberetning om, at dette var selve den sjællandske alen i stift mål, d.v.s. helt og fuldt, og den tilhørende skæppe.

I sidste trediedel af nærværende ny fortolkning af ristningen fremlægges en argumentation for, at ristningen med rette kan ledes tilbage til den middelalderlige sjællandske alen og korntønde.

Forinden præsenteres et forsøg på at anvende ristningens vinkelmål som bidrag til arbejdet med kirkens datering. Der kan anføres grunde for, at kirkens østorientering kan være valgt efter solopgangen på påskedag 1216.

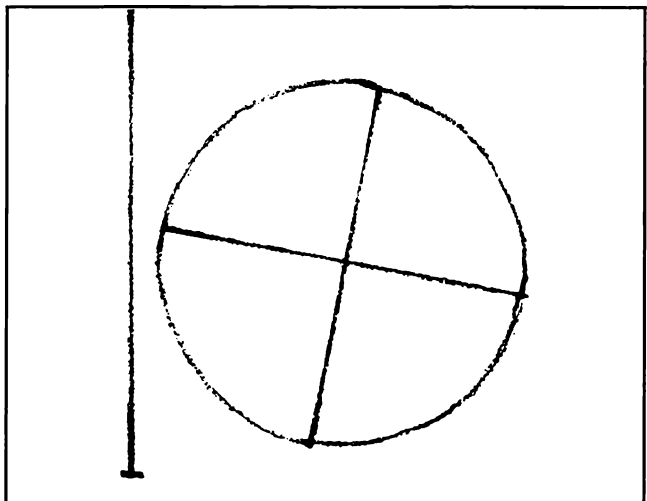
Artiklen har tre afsnit:

1. Beskrivelse af vartegnet og referat af tidligere undersøgelser.
2. Ny fortolkning af vartegnet som kilde for oplysninger om kirkens 11 graders afvigelse fra øst/vest orienteringen og for kirkens datering.
3. Ny fortolkning af ristningens alen- og tøndemål.

1. Beskrivelse af vartegnet

Alenstykket. Det lodrette alenstykke er fornedet afgrænset af en lille tværstreg, men en tilsvarende afgrænsning ved tværstreg eller pilemærke findes ikke foroven. Her går linjestykket helt ud til den synlige kant af hjørnестenen ved mørtellaget. Det lader sig ikke umiddelbart afgøre, om linjestykket har en kort forlængelse under mørtel, eller om en eventuel forlængelse er borthugget. Den synlige del af linjestykket er 56 cm. Det er tæt ved flere gamle alenmål, men ikke præcist. Dette er sammen med det gamle udsagn om den stive sjællandske alen et vist indicium for, at linjestykket er beskadiget eller delvist dækket foroven med puds eller mørtel, men på forhånd kan det ikke anses for gi-

Tegningen viser alenstykket og hjulkorsset på hjørnестenen i Skælskør kirke.

vet, at det linjestykke, man ser, overhovedet er en alen. Dette behandles senere.

Skæppebunden. Dette "hjul Kors" er ristet i samme håndværksmæssige teknik som alenstykket. Den diameter, som er tættest til lod er 52,5 cm, mens dens vinkelrette diameter er 53 cm.

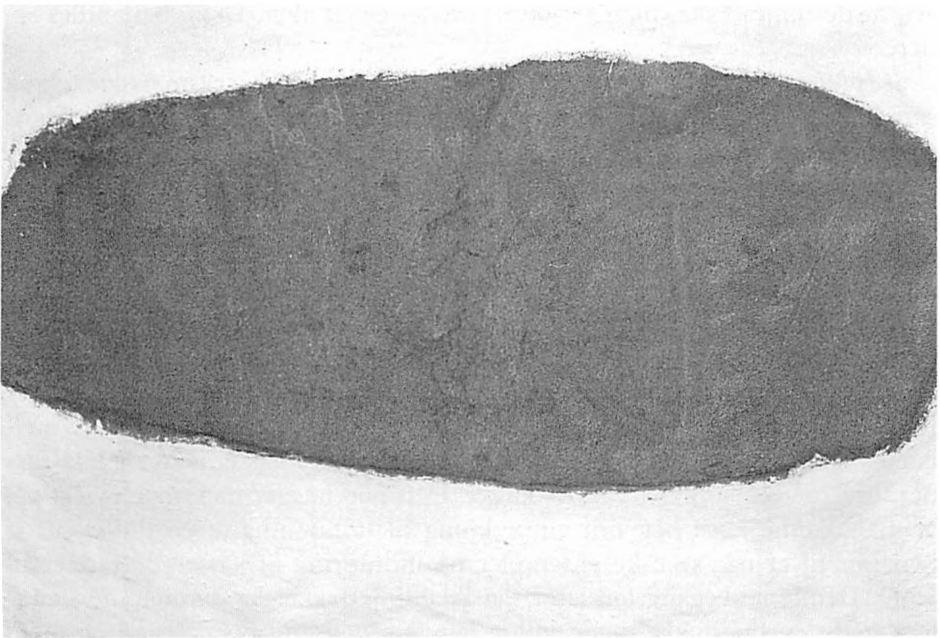
Der er givet forskellige forklaringer om, hvordan skæppens rummål kunne angives ved hjælp af alenmålet eller diagonalerne. Herom kan i det hele henvises til udførlige fremstillinger af formodninger om alenens og skæppens størrelse og brug i byens og oplandets handel og vandel og søværts eksport. Især kan der henvises til artikler med prototypeteori skrevet af Sigvard Preben Skov¹⁾, Vilhelm Marstrand²⁾, Poul Rasmussen³⁾ og Erik Nielsen⁴⁾.

Sigvard Preben Skov diskuterer bl.a. en indberetning fra sognepræsten Peter Friis Edvardsen i 1754, hvorefter Skælskørs vartegn skulle være "en stiv sjællandsk alen og et gammelt skæppemål", men målene passer ikke, og han savner tilsvarende ristninger i andre kirker. Derimod lægger han nogen vægt på, at man kunne have begyndt afmærkning til udhugning af en døbefont og henviser til et par svenske eksempler på indmuring af kasserede emner til fonte. Denne tankegang forklarer slet ikke linjestykket og diameterne - cirkelens nederste buestykke rager endda længere ned end tværstregen på linjestykket, så linjestykket kunne ikke engang være fontens ene kant.

Vilhelm Marstrand gennemgår beregningerne af vartegnets mål, men de passer ikke med kendte alen- og tøndemål. Han er opmærksom på, at linjestykket kun har én afgrænsning, men drager ikke den konklusion, at en del kan være borthugget. Han mener, at det slet ikke er et alenestykke, men en retningsangivelse. Marstrand har gjort den iagttagelse, at linjestykket danner en vinkel på ca. 10 grader med hjulkorsets lodsøgende diameter. Han opfatter linjestykket og hjulkorset som hjælpemidler ved kirkens orientering i øst-vestlig retning, omend de middelalderlige kirkers orientering i almindelighed er så unøjagtig, at man ikke gennem opmåling af dem kan finde regler for afvigelse - ej heller for den afvigelse, som består i knæk eller bueforløb for kirkens midterlinje. Hvad det sidste angår, nævner Marstrand æstetiske hensyn. Hertil kan bemærkes, at det har større vægt at anføre akustiske grunde⁵⁾.

Vilhelm Marstrands hovedanliggende er imidlertid, at figurerne har været brugt i forbindelse med retningsorientering af kirken efter anvendelse af solur, stellar kulmination eller sigte mod polarstjernen. Men han finder det ikke muligt at angive hvilken metode, der er brugt, eller figurerens mulige anvendelse. Marstrand stiller forslag om kvaderstenens udtagelse og undersøgelse for bagsidetegn, og han skriver konkluderende om retningsbestemmelsen af de middelalderlige kirker i almindelighed og derunder også den i Skælskør: "Bestemmelserne må selvfølgelig enten være foretaget uden større omhu, eller man har af nu ukendte grunde ønsket visse afvigelser, om hvis art man ikke kan udtale sig, før man ved mere end nu."

Meget interessante er Marstrands tanker om kirkebyggeriets datering, som

Der findes andre sjællandske kirker med indmurede hjulkors-sten end Skælskør. På billedet ses en af de meget kendte, nemlig hjulkors-stenen i den hvidkalkede Asnæs kirke i Odsherred.

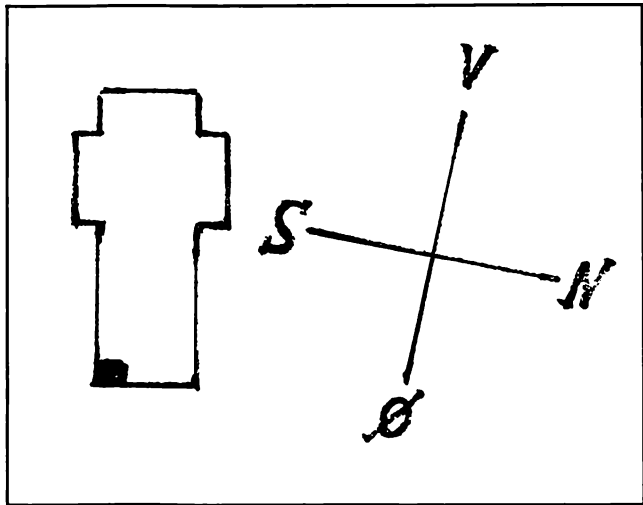
Stenen har to hjulkors med diametre på h.hv. ca. 20 og ca. 25 cm samt et skåltegn. Dette er typiske bronzealderristninger. Cirklerne er ret præcist udført, men indristningen er dyb og danner brede "grøfter", så det er umuligt at måle diametrene præcist på millimeter. Diametrene er ikke helt retlinede. Skåltegnet er 5,5 cm i diameter og 0,6 cm dybt, og det er smukt udført. Som bronzealder-ristninger kan disse hjulkors ikke have betydning for Asnæskirkens orientering, men 1/5 forholdet imellem dem giver anledning til et ønske om, at alle bronzealder-hjulkors burde måles - måske er der bestemte typer af dem, og måske har de i virkeligheden været i brug som markører for de fire verdenshjørner. (Foto: Erik Landert).

citeres her, fordi der senere vil blive arbejdet videre med dem. Udgangspunktet er den omfattende handelsforbindelse mellem Lybeck og Skælskør fra begyndelsen af 1200-tallet. Marstrand skriver videre: -"Det er ikke udelukket, at der har været sammenhæng mellem kirkeindvielsen i Skælskør og kong Valdemar II's overladelse til Lybeck af nogle grunde ved "Holzaetaebryggæ" 1/5 1216 eller hans fritagelse af lybeckerne for strandret 12/6 1220, hvilke begivenheder begge falder inden for tidsfastsættelsen c_2 1215".

Den sidste tidsangivelse refererer til en nogenlunde sikkerhed for, at kirkens opførelsestid kan sættes til år 1215 plus/minus 3-10 år, d.v.s. mellem 1205 og 1225.

Poul Rasmussen har påny gennemgået målene for alen og hjulkors og sætter dem i forbindelse med nordtyske alen og tøndemål, hvis man accepterer en tolerance på ca. 1 cm for alenmålet og et par liter for tøndemålet. Han kan ikke forklare, hvorfor der er skæve vinkler mellem linjestykket og diagona-

Skælskør kirkes orientering. Den sydøstre hjørnesteen er markeret.

og han var bagernes værnehelgen - ofte afbildet med et anker eller med tre brød. Men fremfor alt er der billeder af helgenen sammen med tre børn, der rækker hænderne op imod Santa Claus. Father Christmas. Julemanden.

Hans helgendag var den 6. december, og den står stadig i den danske kalender som dagen med navnet Nikolaus.

Helgener fejres på deres dødsdag, og denne dag har betydet meget for dem, som byggede kirken i Skælskør. Når man i 1200-tallet stod på kirkebakken i det gamle Skælskør og så ud over Storebælt ved solnedgang på Nikolaus dag, faldt solen i havet, endnu inden den nåede om i vest. Datoen den 6. december havde de fra den julianske kalender, som var indført år 46 før Kristus, og som havde den skavank, at den viste en dag for meget for hver 128 år. Man må derfor korrigere med 7 dage, hvis man i vore dages gregorianske kalender vil finde den dag, som i 1200-tallet oplevedes som Sankt Nikolaus dag. Det bliver 29. november. Det ville være smukt, om kirkens vestlige orientering havde ramt solfaldet på Nikolaus' helgendag, men det holder ikke stik. Skulle det have været tilfældet, skulle vinklen mellem kirken og vestretningen have været ca. 40 grader i stedet for 11 grader. Dette er en vigtig negativ oplysning, fordi man i tilfældet Skælskør tydeligvis har haft bestemte tanker om kirkens øst-vest-orientering, og tankerne er altså ikke gået i retning af at markere dødsdagen for kirkens værnehelgen.

Påskedagens solopgang. Skælskør Kirke er således næppe bygget ud fra hensynet til vest-orienteringen. Man kan så vende blikket mod øst. Om middelalderlige kirker skriver Ulla Kjær og Poul Grinder Hansen:

- "Verdenshjørnerne spillede en vigtig rolle for kirkebygningernes placering. Koret vendte mod øst. Øst var den retning, hvor paradiset lå. Her stod solen op hver morgen, og herfra ville Kristus også komme på den yderste dag for at dømme levende og døde. Ofte har kirkens østvinduer i kor eller apsis en sær-

lerne, men ”dette forhold hører ikke til dem, der nødvendigvis må forklares”, og han afviser Marstrands tankegang.

Erik Nielsen nævner eksempler fra Sigersted og Asnæs (Odsherred) på, at sten med hedenske hjulkors er indmuret i kirker, men påviser også den store forskel, som findes mellem disse små gamle hjulkors og vartegnets figurer. Han mener, at Marstrands fortolkning ”ikke har vakt større interesse”. Derefter nævner Erik Nielsen norske og gotlandske eksempler på, at normal-alenstokke er blevet opbevaret i kirker. I et videre studium af gamle alenmål finder Erik Nielsen jyske og fynske alenmål helt tæt ved Skælskørs, som han mener kan være landets ældste ”normal-alen”. Efter en grundig gennemgang af måleenhederne kommer Erik Nielsen til den slutning, at både alenmålet og rendsborgsk tøndemål kan ledes ud af vartegnet og have været et naturligt forbindelsesled i handelen mellem Skælskør og Nordtyskland.

En interessant detalje hos Erik Nielsen er påpegningen af, at Elsted og Bjergager kirker i Århus Stift i deres kvadratnet har mål, som svarer til 2 alen og 4 fod af Skælskørs alen, og at Sct. Bendts i Ringsted muligvis har haft græske fod som måleenhed. Græske fod passer ind i Skælskørs alen.

Alt i alt har Erik Nielsen en argumentation, som virker handelspolitisk overbevisende, hvis vel at mærke Skælskørs alen har den synlige længde eller kun er en lille smule længere end vartegnets linjestykke fra tværstregen til stenens øverste kant. Men dette vil der blive stillet et stort spørgsmålstejn ved. De skråtstillede diametre står tilbage uden forklaring i Erik Niensens artikel og deres vinkel til alenstykket ligeså.

2. Kirkens orientering og grundlæggelse

Alle undtagen Marstrand synes at gå ud fra, at vartegnet er indhugget efter, at kirken er bygget. Imidlertid har man dog haft brug for et alenmål ved projekteringen og udstikningen af bygværkets grundrids og vel også for et rummål.

Desuden har man, som Marstrand rigtigt fremhæver, måttet orientere kirkebygningen øst/vest eller beslutte at afvige fra denne linje. Det har været bygmesterens praktiske problemer, men de katolske bygherrer har haft vigtige teologiske overvejelser om orienteringen. Derom senere.

Byggeriets begyndelse. Intet ville være mere naturligt, end om bygmesteren startede med at lade en kvadersten til hjørnet tilhugge og her omhyggeligt markere kirkens længderetning med alenstykket ved siden af et retvisende kompas: hjulkorset.

Sankt Nikolaus' helgendag. Nikolaus var og er en elsket helgen både i den græsk og den romersk katolske kirke. Han var biskop i Myra i Lykien, og han led fængsel under kejser Diocletian. Historiske data om ham er ikke talrige, men han skal have deltaget i kirkemødet i Nikæa år 325. Han var de søfarendes særlige beskytter, og der er viet kirker til ham både i de nordiske lande og i Hansestæderne i Nordtyskland. Ikke sært, om netop han skulle hædres med den store ny kirke i Skælskør. Desuden var Sankt Nikolaus børnenes helgen,

lig fin udformning som rammen om det himmelske lys. Skibet lå i retning af solens nedgang mod vest, tættere på hedenskabets mørke".⁶⁾

Herefter søges stadig en forklaring på det faktum, at de middelalderlige kirker ikke er lagt med koret direkte mod øst-retningen.

En forklaringsmulighed ligger i, at man kan have ladet sig lede af solopgangenes retning på påskedagen - eller rettere påskedagene. Man kunne orientere kirken efter solopgangen på påskedagen i et bestemt år, f.eks. året for grundstenens nedlæggelse.

Disse solopgange vil altid foregå nord for den strikte øst-retning, fordi Påsken falder efter jævndøgn, hvor solen netop står stik øst ved sin opgang. Påskedags-opgangene varierer imellem 1 og 24 graders nordlig afvigelse fra øst-retningen, og Skælskør kirke har altså 11 graders nordlig afvigelse. En sådan orientering har for den kristne opstandelseskirke langt mere indhold end den rent astronomiske øst-retning, som man naturligvis havde været i stand til at følge, hvis man havde ønsket det.

Østorienteringens problem. Spørgsmålet er nu, om der kan findes nogen form for bekræftelse på tankegangen om, at Sankt Nikolaus Kirke har fået sin øst-orientering efter en påskedags solopgang.

For det første må man kende påskedagsdateringen i 1200-tallet. Disse datoer kan læses i bilag 1.

For det andet er der brug for en tabel med gradtal for, hvor solopgangene finder sted i påsketiden, d.v.s. fra 21. marts til 25. april. Disse gradtal (azimut) korresponderer med solhøjderne over horisonten, og der er således også en azimutværdi for opgangenes øjeblikke (hvor solhøjden er nul). Azimut måles fra sydretningen og horisonten rundt i urvisernes retning. I syd er azimut nul, i vest 90 og i øst 270 grader.

Azimutværdier findes ikke tabellagt, fordi de er afhængige af lokaliteternes breddegrad. Men i bilag 2 kan ses beregnede azimut-værdier for Skælskørs breddegrad.

For det tredje gælder det kirkens faktiske længderetning angivet i samme gradmål som azimut, altså målt fra syd og kompasset rundt i urvisernes retning. Det vil sige, at den korrekte retningsangivelse for kirkens østorientering er 259 grader. Det svarer til de tidligere omtalte 11 graders nordlig afvigelse fra øst.

Kirkens retning er målt med pejlekompas i 1991, og i årene 1991 og 1992 er der ingen misvisning for brugen af magnetkompasser på Sjælland. Målingen er sket ved flugtning af midtersøjlernes række set gennem kirkedøren mod vest. Pejling langs fundamenterne på kirkens langside er vanskeligere. Søjlerne er ganske vist indbygget i kirken ved en ombygning i gotisk stil i 1300-tallet, men antages at være placeret præcist i det romanske kirkerums længderetning.

En kontrollerende pejling med solkompasset foretaget ved flugtning over kirkegavlens kamtakke har vist 257 grader og har sikret, at der ikke forelå basal

fejlmåling. Men da det er grundplanens orientering, som søges, er pejlingen langs søjlerne lagt til grund for den videre undersøgelse - så meget mere, som den svarer til vinkelmålet mellem alenstykket og det retvisende hjulkors i ristingen.

Konklusionen. Herefter kan puslespillets brikker lægges:

1) Kirkens østorientering er angivet ved 259 grader.
2) Af tabellen i bilag 2 fremgår, at azimutværdier for solopgange i nærheden af kirkens orientering er:

- 2. april: 260,4 grader
- 3. april: 259,7 grader
- 4. april: 258,9 grader
- 5. april: 258,3 grader
- 6. april: 257,7 grader
- 7. april: 256,8 grader

Den første slutning er, at den 4. april falder kirkens målte orientering på 259 grader sammen med solopgangens azimutværdi på 258,9 grader.

Men som der er gjort rede for i indledningen til bilag 2, skal man korrigere disse nutidige datoer med plus 7 dage for at nå frem til solvinkelforhold for enkelt datoer i 1200-tallets begyndelse. Årsagen hertil er den julianske kalenders astronomiske fejl.

Den anden slutning er herefter, at i begyndelsen af 1200-tallet var kirkens orientering i overensstemmelse med solopgangen den 11. april i datidens julianske kalender.

3) Spørgsmålet er nu, om der kan findes nogen form for støtte til tankegangen om, at kirken er orienteret efter en påskedags solopgang.

a) Kan påskedagstanken afvises alene af den grund, at der ikke fandtes påskedage dateret 11. april eller helt tæt hertil. Svaret søges i bilag 1 med oversigt over de første 50 påskedage i 1200-tallet. Fra listen udtages her påskedage på 10., 11. og 12. aprildage:

- 1205: 10. april
- 1216: 10. april
- 1221: 11. april
- 1227: 11. april
- 1232: 11. april og
- 1243: 12. april

Der findes således påskedags-datoer, som gør, at tanken ikke blankt kan afvises.

b) Hvis man derefter indskrænker undersøgelsesperioden til kirkens sandsynlige byggeperiode, nemlig efter det nævnte Marstrand-citat året 1215 plus/minus 3-10 år, er der kun tre påskedage at tage hensyn til:

- 1205: 10. april
- 1216: 10. april og
- 1221: 11. april

Over for disse tre datoer står, at Marstrand argumenterer for sammenhæng mellem kirkebyggeriet og en af to historiske begivenheder.

Den ene begivenhed, som Marstrand mener, at "kirkeindvielsen" kunne falde sammen med, er lybeckernes fritagelse for "strandret" 12. juni 1220. Men i året 1220 faldt påskedag ikke den 10., 11. eller 12. april, men så langt derfra som den 29. marts. Man kan ikke helt forbigå den mulighed, at kirken det følgende år 1221 fik sit retningslys fra påskedag den 11. april, men måske er sammenhængen med en skattefritagelse ikke så umiddelbar. Under alle omstændigheder kan der ikke være tale om en kirkeindvielse, men en grundstensnedlæggelse eller grundens udstikning som byggestart. Var kirken færdig, ville den blive indviet uanset forløbet af en administrativ sag.

Dette sidste gælder ikke mindre den anden begivenhed, som Marstrand peger på: Kong Valdemars overladelse til lybeckerne af nogle grunde ved "Holzaetaebryggae" den 1. maj 1216. En grundhandel eller grundoverdragelse i nærheden af en brygge kan langt lettere forstås i sammenhæng med start af et kirkebyggeri ved havnen end skattesagen om stranden. Overdragelsens endelige berigtigelse den 1. maj 1216 giver indtil videre rimelig plads for en antagelse om, at man i almindeligt forårshastværk lod grundens bygværk udstikke nogle uger før, så det kunne få retning efter påskedagens første morgenlys den 10. april.

3. Sjællands gamle alen og kornlønde

Såvidt vinklen i Skælskørs vartegn. Tilbage til alen og skæppe! Da man intet kan slutte ud fra det beskadigede linjestykke - uden at det er for stort til at være et gensyn med den meget gamle 16 tommers alen - begynder vi med skæppen. Dens diametre er af Niels Sahlgren målt til 52,4 og 52,7 cm⁷⁾, af Erik Nielsen til 52,5 og 53,2 cm, og af Dan Larsen til 52,5 og 53,0 cm. Middelværdien af disse målinger er 52,7 cm.

Den gamle sjællandske alen er for tiden før mål- og vægtreformen i 1683 af N. E. Nørlund beregnet til 63,26 cm.⁸⁾ Det betyder, at den gamle sjællandske tomme var 2,636 cm. Antallet af sjællandske tommer i middelværdien af de målte diametre på Skælskørskæppen er da 19,99, hvilket med stor sikkerhed siger, at den sjællandske tomme er brugt som enhed, og at der i diameteren var 20 sådanne tommer. Det er desuden et stærkt indicium for, at linjestykket i kirkens hjørnestein er selve den gamle sjællandske alen på 63,26 cm, men at der er hugget ca. 7 cm af den.

Endelig var det netop en stiv sjællandsk alen, sognepræsten Peter Friis Edvardsen skrev indberetning om i 1754. Når ordet stiv bruges om mål, betyder det: rigelig, rundelig, god⁹⁾.

Sønderhugget. Spørgsmålet er, hvornår og hvorfor den sjællandske alen på Skælskør Kirke blev forkortet. Det er snarest sket efter mål- og vægtreformen af 1. maj 1683, hvor den danske alen blev sat til to rhinlandske fod, hvilket er 62,81 cm. Herefter var den stive, sjællandske alen ulovligt mål. Forordnin-

gen af 10. januar 1698 pålagde enhver købstad at anskaffe de ny mål bl.a. en jern-alen, og "findes noget gammelt mål og vægt i nogen mands hus, skal det straks kasseres."¹⁰⁾

Den 22. oktober 1701 udstedtes en opfølgende kongelig forordning: Politimestrene skal påse, at al ulovlig vægt og mål afskaffes og sønderbrydes i overensstemmelse med forordningen af 1698 om kassering af gamle mål.¹¹⁾ Senest på dette tidspunkt må stenhammeren være faldet i Skælskør. Om sognepræsten i 1754 enten ikke har vidst dette eller regnet det for noget, alle vidste, er ikke godt at sige. Men det har i hans århundrede været hård jura at sønderbryde den gamle sjællandske alen på kirken. Man kan tilføje, at hvis det var fornuftige folk, som lod askortningen foretage, så ligger der en stump på ca. 7 cm gammel sjællandsk alen inde bag mørtelklumpen over stenens venstre overkant. Man kan spørge videre, hvorfor den indristede skæppebund blev skånet, men i samme øjeblik, alenmålet var borte, havde bundens dimensioner ingen juridisk kraft længere. Det var altså ikke nødvendigt at skænde kirkenes hjørnestein yderligere.

Skieppen. Tilbage til skieppen, som efter sognepræstens indberetning stammede fra den tid, hvor der gik seks skæpper på en tønde. Tønden med 6 skæpper var påbudt i en forordning fra 1602, men var af endnu ældre dato, hvilket senere omtales. Men med forordningen fra 1683 blev sjettedelsskæppen afskaffet og erstattet med en ottendedelsskæppe i en iøvrigt ny og større tønde. Samtidig blev senmiddelalderens cylindriske tøndeform ændret til en form som en omvendt keglestub. Der er gjort meget raffinerede forsøg på at fortolke Skælskør-skæppen, især af Erik Nielsen og Niels Sahlgren, jvf. noterne 4 og 7. Men holder man fast i den sjællandske tommes dokumenterede tilstedeværelse i Skælskørs vartegn, tegner følgende særligt interessante alternativer sig:

1) Man danner en cylinder af Skælskør-skæppens 20 tommers bund og med den sjællandske 24 tommers alen som højde. Herved har man fået en tønde på 139,6 potter, hvilket er 138,06 liter. Når skæppen skal være en 1/6 tønde, bliver dens højde 4 tommer, og skæppen får 23,27 potter (23 potter og 1 pægl). Det skal her indskydes, at 1 alen = 2 fod = 24 tommer, og at der går 32 potter på en kubikfod og 4 pægle på en pot.

2) Herefter foretages en beregning, hvor tøndens højde ændres fra 24 tommer til $23\frac{1}{2}$ tomme, mens skæppens 20 tommers bunddiameter bevares. Det giver en tønde på 136,69 potter (135,22 liter). Her bliver skæppens højde $3\frac{1}{12}$ tomme og dens rumindhold 22,785 potter - at regne for 22 potter og 3 pægle.

I begge tilfælde er skæppemålene pænt håndterlige i potter og pægle samt i tommer og deres 12 linjer eller strå. Men et af formålene med i 1683 at gå over til 144 potters tønder med otte skæpper i hver var iøvrigt at få pæne, hele skæppemål, nemlig 18 potter pr. skæppe.

Gamle sjællandske korntønde. Her forlades skæppen til fordel for spørgsmålet om, hvad Skælskør-ristningen kan fortælle om den gamle sjællandske korntønde.

Der blev ovenfor ved brug af middelværdien på 20 tommer af bunddiametrene og ved brug af den sjællandske alens 24 tommer som højde fundet et tøndemål på 139,6 potter, mens der med $23\frac{1}{2}$ tommes højde fandtes en tønde på 136,69 potter.

Disse to tøndemål fortolkes som indicier for ideele tøndestørrelser på henholdsvis 140 potter og 136 potter - og en af dem må anses for at være den rette gamle sjællandske korntønde, måske har de endda været det i den nævnte rækkefølge.

Bødkerens margin. Men fastsættelse af et tøndemål må ske med hensyntagen til bødkerens arbejde. Dette forstås bedst, når man læser 1698-forordningens definition:

- "En dansk Korn-Måle-Tønde skal være af den Størrelse, at den uden Top kan holde $4\frac{1}{2}$ Cubikfødder eller 144 Potter, og den skal bestå af 8 Skæpper, hver Skæppe af 18 Potter, hvorefter halve Skæpper, Fjerdings- og Ottingkar skal indrettes", og

- "Korn-Tønde, som er den rette danske Tønde, skal være 4 Qvarter høj inden i, $3\frac{1}{4}$ Qvarter bred oven til, og i Bunden 3 Qvarter, een Tomme mere eller mindre, dog at den holder 4 Original-Fjerdings, som er 144 Potter, og skal have i det ringeste to Jernbaand..."

Et kvarter er 6 tommer, og højden er således angivet til 24 tommer, øverste diameter til $19\frac{1}{2}$ tomme og bunddiameteren til 18 tommer. Men målene har altså en tolerance på $+\div 1$ tomme, så hvad bødkeren begår af målefejl i den ene ende af tønden, kan han rette ved arbejdets afslutning.

Det har været helt nødvendigt også med en tolerance-mulighed i Skælskør-tøndens mål. Det spørgsmål, som nu stilles, er, om de to ulige lange diametre i skæppebunden i Skælskør simpelthen er toleranceangivelser.

Diametrenes "unøjagtighed". De tre tidligere nævnte opmålinger på Skælskør-stenen har for den største diameter en middelværdi på 20,11 sjællandske tommer, mens tallet for den mindste diameter er 19,92 sjællandske tommer.

Når tøndens højde er 24 tommer, som fører til den formodede ideele 140 potters tønde, bliver tolerancegrænserne 138,50 og 141,16 potter - godt en pot til hver side for bødkeren at rette sig ind efter.

Er tøndens højde $23\frac{1}{2}$ tomme, som anses for at føre til den ideele 136 potters tønde, ligger tolerancegrænserne på 135,62 og 138,22 potter, hvilket er lidt snævrere. "Unøjagtighederne" i de indristede diametre på Skælskør-stenen er således klart funktionelle som tolerancegrænser ved bødkerarbejde med de gamle sjællandske korntønders bund.

Der kan til overflod have været en supplerende tolerancegrænse, nemlig for tøndernes højde. Måske fungerede tværstregen på alenstykket på denne måde foruden at være mærke for alenmålets begyndelse.

Korntønden til minde. Når opmærksomheden er samlet netop om 140 potters tønden og 136 potters tønden, skyldes det, at rummålsenheden er kubikfoden, og 136 potter svarer til $4\frac{1}{4}$ kubikfod, 140 potter svarer til $4\frac{3}{8}$ kubikfod, ganske som Ole Rømers 144 potters tønde fra 1683 svarer til $4\frac{1}{2}$ kubikfod.

Poul Rasmussen har fremdraget et åbent kongeligt brev fra 27. april 1575, som påbød, at man på hele Sjælland skulle benytte den tønde, der brugtes i København, og at der skulle gå 6 skæpper på tønden.

Ved hjælp af omregninger fra fynsk til sjællandsk tøndemål i Hans Langs Regnekonstis Bog (1576) er det udledt, at den Københavnske tønde skulle være godt 136,2 potter.¹⁴⁾ Det svarer svarer nøje til den tønde med $23\frac{1}{2}$ tommes højde, som kan stå på Skælskørskæppens bund. Men det efterlader også det afsluttende spørgsmål, om ikke meningen med den stive sjællandske alen var, at den i en oprindelse forud for 1575 ikke blot skulle være almindeligt længdemål, men også gøre tjeneste som højde i en cylindrisk tønde med det stive mål 140 potter - liggende nogenledes midtvejs mellem den beregnede fynske tøndes 147,6 potter ¹⁵⁾ og de beregnede 136,2 københavnske potter.

Det vil være meget velkomment, om nogen i vest- eller sydsjællandske landbrugsarkivalier fra middelalderen kan finde tal, som støtter eksistensen af en sjællandsk korntønde på 140 potter - opmålt efter 54 sjællandske kubiktommer pr. pot.

Det er en sådan tønde, de hele tommers tal fra Skælskørs vartegn taler om. Der var kun mening i, at man i 1575 beordrede hele Sjælland til at bruge den københavnske 136 potters tønde, hvis man ude på Sjælland eller på nogle sjællandske egne brugte en anden korntønde end den københavnske.

Vartegnet. Denne ristning er et enestående og pragtfuldt monument over den gamle sjællandske alen og den tilhørende sjællandske korntønde, og der er intet fundet, som kan sætte spørgsmålstegn ved den antagelse, som allerede Vilhelm Marstrand fremførte i den tidligere citerede artikel: at ristningen har samme alder som kirken.

Bilag 1

Påskedags datering i årene 1200-1250

Påskedags datering i første halvdel af 1200-tallet kan læses i Hermann Grotefend: "Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit I-II" (Hannover 1891-98). Datoerne tilhører den julianske kalender. Hvis man vil kende en af disse datoers solvinkelforhold, skal man gå syv dage tilbage. Man vil da nå den dato i vor nuværende gregorianske kalender, som har de søgte solvinkelforhold. Eksempelvis vil solvinkelforhold for den 20 april 1225 svare nært til solvinkelforhold den 13. april 1992.

Baggrunden herfor er, at den julianske kalender havde den fejl, at for hver 128 år blev kalenderåret et døgn længere end det astronomiske år, og dermed blev f.eks. kalenderdatoen 21. marts flyttet et døgn længere forbi det sande forårsjævndøgn.

Ved overgangen til den gregorianske kalender i 1582 blev forholdet rettet til praktisk taget overensstemmelse mellem kalenderår og astronomisk år. Men for at få den 21. marts tilbage til det sande jævndøgn, måtte man springe 10 dage over i kalenderen.

Disse 10 dage svarede til fejlen i den julianske kalender i 1582, mens fejlen på et døgn pr. 128 år kun havde nået at blive syv døgn i år 1200.

Den julianske kalenders datoer for påskedag var således:

1200: 9. april,	1217: 26. marts,	1234: 23. april,
1201: 25. marts,	1218: 15. april,	1235: 8. april,
1202: 14. april,	1219: 7. april,	1236: 30. marts,
1203: 6. april,	1220: 29. marts,	1237: 19. april,
1204: 25. april,	1221: 11. april,	1238: 4. april,
1205: 10. april,	1222: 3. april,	1239: 27. marts,
1206: 2. april,	1223: 23. april,	1240: 15. april,
1207: 22. april,	1224: 14. april,	1241: 31. marts,
1208: 6. april,	1225: 30. marts,	1242: 20. april,
1209: 29. marts,	1226: 19. april,	1243: 12. april,
1210: 18. april,	1227: 11. april,	1244: 3. april,
1211: 3. april,	1228: 26. marts,	1245: 16. april,
1212: 25. marts,	1229: 15. april,	1246: 8. april,
1213: 14. april,	1230: 7. april,	1247: 31. marts,
1214: 30. marts,	1231: 23. marts,	1248: 19. april,
1215: 19. april,	1232: 11. april,	1249: 4. april,
1216: 10. april,	1233: 3. april,	1250: 27. marts.

Bilag 2

Solvinkler (azimut) ved solopgang i påsketiden i Skælskør

Nedenstående tabels vinkelmål angiver de steder i horisonten imellem øst og nordøst, hvor solen står op i påsketiden. Fra 21. marts til 25. april kommer påskedag til at ligge på den første søndag efter første fuldmåne efter forårsjævndøgn. Vinkelmålet, kaldet azimut, måles med sydretningen som udgang og følger urvisernes retning. Syd har således azimutværdien 0 grader, vestretningen har 90 grader og den strikte øst-retning har 270 grader.

Hvis solen står op ved azimut 250 grader, betyder det således, at opgangen sker 20 grader nord for østretningen.

Tabellen viser sammenhængen mellem påsketidens datoer og solopgængenes azimutværdier.

Azimutværdierne angives i decimaltalsgrader, altså med omregning fra gradminutter og gradsekunder til decimaler. Vinkelmålet bringes med én decimal efter almindelig forhøjelsespraksis. Tabellen gælder for Skælskør, d.v.s. en nordlig breddegrad på 55, 30 decimalgrader.

Den trigonometriske formel samt de benyttede data om timevinkler og solens deklination findes i Universitetsalmanakken 1989, udgivet af Københavns Universitet.

Dato	Solopgangens azimut-vinkel (decimalgrader)	Dato	Solopgangens azimut-vinkel (decimalgrader)	Dato	Solopgangens azimut-vinkel (decimalgrader)
(20/3	269,2)	2/4	260,4	15/4	251,5
(21/3	268,8)	3/4	259,7	16/4	251,1
22/3	267,9	4/4	258,9	17/4	250,3
23/3	267,3	5/4	258,3	18/4	249,7
24/3	266,7	6/4	257,7	19/4	248,9
25/3	265,8	7/4	256,8	20/4	248,3
26/3	265,2	8/4	256,2	21/4	247,7
27/3	264,6	9/4	255,6	22/4	247,1
28/3	263,7	10/4	255,0	23/4	246,5
29/3	263,3	11/4	254,2	24/4	245,7
30/3	262,5	12/4	253,7	25/4	245,1
31/3	261,6	13/4	252,8		
1/4	261,0	14/4	252,3		

NOTER.

- (1) Sigvard Preben Skov: Skælskør Skæppemål og Døbefonden i Båstad. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1939, side 49-55.
- (2) Vilhelm Marstrand: Skælskørs Vartegn. Samme årbog 1940, side 95-104.
- (3) Poul Rasmussen: Skælskør Tøndemål? Samme Årbog 1941, side 42-44.
- (4) Erik Nielsen: Skælskørs vartegn. Samme årbog 1989, side 18-23.
- (5) Forfatteren erindrer under samtaler med J.O. von Spreckelsen om moderne kirkebyggeri at have mødt synspunktet om de gamle kirkers gode akustik som et resultat af uregelmæssigheder i kirkerummets grundplaner.
- (6) Ulla Kjær og Poul Grinder Hansen: Kirkerne i Danmark. Den katolske Tid. Indtil 1536. Boghandlerforlaget A/S, Viborg. 1988, side 1.
- (7) Niels Sahlgrens måling er her citeret efter Poul Rasmussen: Mål og vægt. Dansk Historisk Forenings Håndbøger, København 1973, side 50 ff.
- (8) Samme, side 50.
- (9) Ordbog over det danske sprog, bind XXXI, side 1454.
- (10) Forordning af 10/1 1698, kapitel III, stk. 9.
- (11) Forordning af 22. oktober 1701.
- (12) Se bl.a. de arbejder, som er nævnt under noterne 4 og 7.
- (13) Forordning af 10. januar 1698, kapitel I, stk. 3 og kapitel II, stk. 11.
- (14) Poul Rasmussen: Mål og vægt, Dansk Historisk Fællesforenings Håndbøger, København 1973, side 58.
- (15) Samme henvisning som i note 14.

Dan Larsen, Fuglegårdsvej 35, 2820 Gentofte.
Forstander ved Danmarks Journalisthøjskole.

Amtsudstillingen i Haslev 1906

- den sommer da 100.000 besøgte Haslev

Af Margit Baad Pedersen

Tiden omkring århundredskiftet var de store udstillingers tid. Udstillingerne blev holdt på verdensplan og som nationale, regionale eller lokale arrangementer. Det var begyndt i Frankrig i slutningen af 1700-tallet, hvor der blev afholdt udstillinger af industriprodukter, som dengang var noget helt nyt. Også i København viste man så tidligt som i 1810 industrivarer frem på en udstilling, og i løbet af de følgende årtier blev der afholdt flere lignende arrangementer.

Det store gennembrud for udstillingstanken kom dog med den første verdensudstilling, der fandt sted i London i 1851. Hele denne begivenhed var båret af tidens fremskridtsstro og tillid til, at teknologien kunne revolutionere hele verden. Her blev vist nye tekniske opfindelser - de mest moderne landbrugsmaskiner, et helt damplokomotiv og de store maskiner, der blev brugt i fabrikationen af de nye tekniske vidundere. I alt 6.500 udstillere - firmaer og stater - fra hele verden deltog. Fra Danmark blev bl.a. præsenteret en sættemaskine. Verdensudstillingen i London blev navnlig husket for sin imponerende bygning, kendt som Krystalpaladset. I nye byggematerialer - glas og jern - havde man opført én kæmpemæssig hal, der rummede hele udstillingen.

Verdensudstillingerne fortsatte med nogle års mellemrum forskellige steder i verden. Danmark har endnu aldrig været vært for en verdensudstilling, men i 1872 og 1888 blev der holdt nordiske udstillinger i København.

Navnlig 1888-udstillingen blev berømt. Her gjorde man det samme som ved verdensudstillingerne - opførte store bygninger, der skulle fjernes igen efter udstillingens afslutning. Hovedbygningen kom til at ligge på det sted i København, hvor Rådhuset senere blev bygget, og man inddrog Tivoli i udstillingsterrænet - en af marinens fregatter blev opankret i Tivolisøen!

Arkitekt Martin Nyrop tegnede bygningerne i 1888, og hvor arkitekten i London havde anvendt glas og jern, vendte Nyrop tilbage til, hvad man opfattede som et ægte gammelt nordisk byggemateriale, nemlig træ. Ude på terrænet opførte nogle af udstillerne separate bygninger. I dag huskes navnlig den store Tuborgflaske, der bagefter blev flyttet ud til bryggeriet i Hellerup.

Udstillingerne bredte sig ud over hele landet. Undertiden var det blot den lokale håndværkerforening, der i hotellets sal viste medlemmernes produkter,

andre gange blev der bygget særlige bygninger som ved de store udstillinger, og udstillerne kunne samles fra et større område, et eller flere amter eller måske en hel landsdel som den jyske udstilling i Horsens i 1905. Alle udstillingerne havde deres rod i den samme begejstring for de tekniske landvindinger, som bar verdensudstillingerne. Men som tiden gik, kom forlystelserne, der skulle trække det store publikum til og sikre økonomien, til at dominere, og arrangementerne fik mere og mere karakter af sommerfester.

Udstillingsbølgen nåede også Syd- og Vestsjælland. Nogle af købstæderne, f.eks. Sorø, Ringsted, Skælskør og Store Heddinge, havde haft mindre industriudstillinger fra 1870-erne. I Ringsted havde man endog opført en midlertidig udstillingsbygning allerede i 1883. Sorø og Ringsted gik sammen om et par udstillinger i henholdsvis Ringsted 1895 og Sorø 1904, begge steder i bygninger opført til lejligheden. I Vordingborg blev der holdt amtsudstilling for Præstø amt i 1901. Her havde man engageret Tivolis arkitekt K. Arne-Petersen, der udfoldede megen fantasi i løsningen af opgaven. Bl.a. byggede han en roterende kopi af Gåsetårnet dækket af reklamer og med ølstue godt 6 meter til vejrs!

Det var altså en lang tradition, arrangørerne af amtsudstillingen i Haslev havde at bygge på, da de i 1904 fik ideen om at holde udstilling i byen.

Haslev var dengang en ung by i vældig fremgang. Der var ført jernbane forbi den store Haslev landsby i 1870, og en station blev placeret 3/4 km nord for byen. Fra slutningen af halvfjerdserne voksede en ny by op langs forbindelsesvejen mellem landsbyen og stationen, og bebyggelsen bredte sig ud til siderne. Håndværkere og handlende slog sig ned i Haslev, der havde et stort naturligt opland i kraft af sin placering langt fra købstæderne. Byens indbyggertal voksede fra landsbyens godt 600 i 1870 til ca. 2500 i 1901, og i 1911 var byen med sine 3668 indbyggere blevet landets største stationsby. Så stærkt gik udviklingen, at huse opført på hovedgaden o. 1880 kun tyve år senere blev revet ned og erstattet med store forretningsejendomme.

Nu skulle der så holdes udstilling i den nye by, og dermed ville Haslev blive den første sjællandske by uden for købstædernes række, der prøvede kræfter med et stort arrangement af denne karakter. Vi hører første gang om planerne den 3. december 1904. Da holdt Håndværkerforeningen bestyrelsesmøde, og man besluttede at rette henvendelse til andre lokale foreninger - Borgerforeningen, Handelsforeningen og Landboforeningen - om at holde et fælles møde om en evt. udstilling i byen i 1906. Mødet fandt sted, og på foreningernes generalforsamlinger i januar-februar 1905 blev planerne godkendt.

Initiativet var kommet fra Håndværkerforeningen, en af de gamle foreninger i den unge stationsby. Den var stiftet allerede i 1882 og befandt sig nu inde i en periode, hvor alting så ud til at lykkes. I 1901 havde man fået opført en teknisk skole, og i sommeren 1904 kunne man tage foreningens stiftelse for gamle medlemmer i brug. Hermed var to af de typiske hovedformål for datidens håndværkerforeninger blevet opfyldt: at sikre de unge en god uddannel-

Jernbanegade i Haslev 1906.

se og forhindre foreningens gamle medlemmer i at ende som fattiglemmer. Foreningens formand var malermester Wilhelm Kruse, på det tidspunkt 46 år. Han stammede fra Næstved og var kommet til byen allerede i 1883, altså en af den nye bys gamle håndværkere.

Sommeren 1905 gik, og først i september begyndte planerne at få fastere form. Udstillingsperioden blev fastlagt til den 7. - 22. juli 1906. Der blev nedsat et forretningsudvalg med deltagere fra de fire foreninger, i alt elleve medlemmer, men det viste sig hurtigt, at det var en lille snæver kreds på syv hentet blandt Haslevs egne næringsdrivende, der kom til at udføre det egentlige arbejde. Kruse blev formand, boghandler August Olsen sekretær og sparekassebogholder Frantzen kasserer. De øvrige deltagere var sagsfører Ehlers Damgaard, snedkermester Wilhelm Hansen, manufakturhandler Georg Jensen og læderhandler Chr. Rasch. Inden udstillingen kunne åbne den 7. juli året efter, nåede forretningsudvalget at holde ikke mindre end 41 møder, og heraf blev de 25 holdt af det snævre udvalg fra byen.

Hvor man i de større købstæder holdt udstillinger, hvor fortrinsvis byens egne håndværkere, fabrikanter og handlende præsenterede deres produkter, valgte arrangørerne i Haslev at holde en amtsudstilling - en præsentation af

byens egne næringsdrivende ville trods alt være for snæver. I 1901 havde der som nævnt været amtsudstilling for Præstø amt i Vordingsborg, men på grund af Haslevs beliggenhed lod man denne gang udstillingen dække både Præstø og Sorø amter. Haslev ligger i Sorø amt, men nær grænsen til Præstø amt og med en væsentlig del af sit opland uden for amtsgrænsen.

Helt tilbage fra Londonudstillingen havde man erkendt betydningen af at have en kendt fornem person i toppen. Dronning Victorias mand prins Albert havde været præsident for udstillingen i 1851, og ved 1888-udstillingen i København havde kongen været protektor. I Haslev rettede forretningsudvalget naturligvis henvendelse til lensgreve Frederik Moltke på Bregentved, der gennem hele sit virke havde vist stor interesse og velvilje over for byen og i øvrigt havde siddet som sognerådsformand siden 1880. Han påtog sig den repræsentative rolle som præsident for udstillingen og stillede et areal på 13 tønder land i byens sydøstlige udkant gratis til rådighed. Desuden lovede han at tage spørgsmålet om underskudsdekning under overvejelse, og han tegnede sig for en garantisum på 1.000 kr. Som vicepræsident valgte man gårdejer Ole Olsen, Tjæreby. Han sad på det tidspunkt i folketinget for venstre og var desuden formand for den lokale landboforening.

Der skulle agiteres for at få så mange udstillere som muligt. Ude omkring i de to amter blev der udpeget en kreds af personer, som man på forhånd mente ville være positiv over for ideen. Denne udstillingskomité blev på ikke mindre end 78 medlemmer. De blev indbudt til et møde i Haslev den 30. oktober 1905, hvor de fik en orientering om planerne af udstillingens præsident, og det var den eneste gang, komiteen var samlet.

Det var dog ikke meningen, at hele forberedelsesarbejdet skulle hvile på forretningsudvalget alene. Der blev nedsat underudvalg for landbrug, havebrug, skovbrug, husflid, udstillingsbygninger, forlystelser, indkvartering og tombola samt presse og reklame. De fleste af udvalgene havde repræsentanter for forretningsudvalget blandt medlemmerne, men gennem disse underudvalg blev kredsen af personer, der var direkte involveret i arbejdet, udvidet til at dække et bredt udsnit af de erhvervsdrivende i byen. To repræsentanter for Håndværkerforeningen, snedkermester Wilh. Hansen og sadelmager Fr. Brandt, tog i november 1905 på en rundtur til Fakse, Fakse Ladeplads, Glumsø, Fuglebjerg og Sandved og agiterede blandt håndværkerne der for at deltage i udstillingen. Samtidig blev der udarbejdet indbydelse og reglement for udstillere. Her formuleredes for første gang formålet med at holde udstilling.

Baggrunden for disse lokale udstillinger var naturligvis at stimulere publikums interesse for den pågældende lokalitet gennem at vise, hvad navnlig håndværkere og industridrivende på stedet formåede. Indfaldsvinklen kunne dog variere alt efter, hvor udstillingen skulle holdes, og hvilken kreds af udstillere, den appellerede til. I Sorø havde man i 1904 hentet næsten alle udstillere blandt Sorøs og Ringsteds egne håndværkere, og her blev det overordnede formål en demonstration af, hvad håndværkerstanden havde nået efter lauge-

nes ophævelse, etablering af håndværkerforeninger og en bedre lærlingeuddannelse med bl.a. tekniske skoler. Haslevudstillingen var som nævnt bemærkelsesværdig ved, at den ikke blev holdt i en købstad, men i en stationsby. Nu skulle man vise købstæderne, at landhåndværket ikke længere var ensbetydende med groft bondehåndværk. Der havde været en lignende udstilling i Aarup på Fyn i 1902, og derfra havde forretningsudvalget i Haslev fået indbydelse og reglement. Med meget få justeringer brugte man formuleringerne fra Aarup. Det kom bl.a. til at hedde i indbydelsen til at udstille i Haslev:

Landhaandværket har i den sidste Menneskealder gennemgaaet en saadan Udvikling, at det nu ved større Udstillinger bør æske Offentlighedens Kritik, for at det kan blive fastslaaet og den Kendsgerning vinde almindelig Udbredelse, at Landhaandværkernes Arbejder er paa Højde med de Krav, Nutiden stiller til deres Fag.

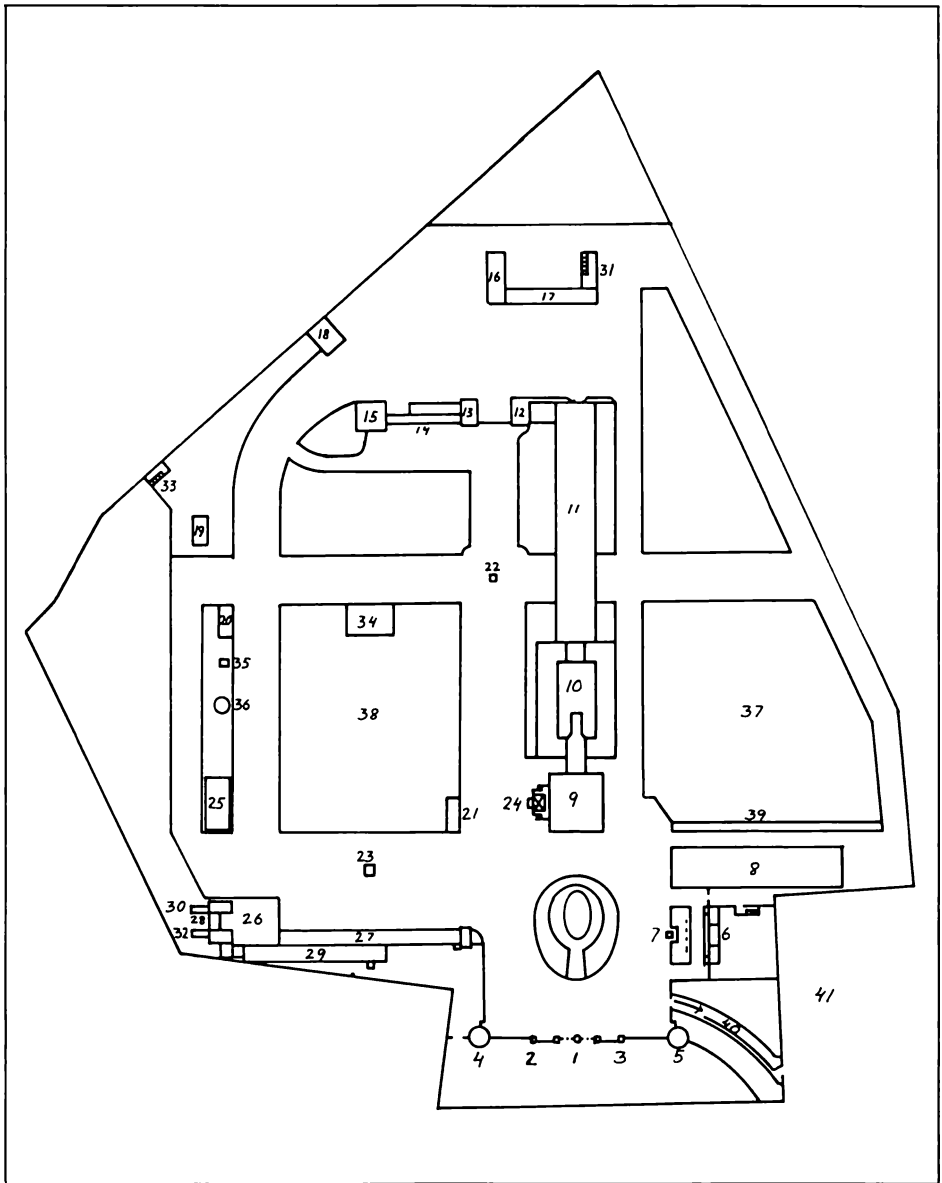
I reglementet blev det præciseret, hvilke produkter, der kunne udstilles:

Udstillingen omfatter Raastoffer, Fabrikater, Maskiner og overhovedet enhver Frembringelse, der tjener til at vise Landhaandværkets, Industriens og Landbrugets Standpunkt i Sorø og Præstø Amter, endvidere Skov- og Havebrug, Biavl og Fjerkræavl samt Husflidsarbejder. Desuden antages til Udstillingen, dog udenfor Bedømmelse, saadanne udenfor Amterne eller i disses Købstæder tilvirkede Genstande, der er af ny Opfindelse eller Konstruktion, eller har fremragende Betydning, samt Genstande hvoraf tilsvarende ikke produceres eller tilvirkes i Amterne.

For at forstå landhåndværkernes trang til selvhævdelse må man huske, at det ikke var mere end knap halvtreds år siden, det overhovedet var blevet tilfaldt at drive håndværk på landet. Før næringslovens ikrafttræden i 1862 havde kun de håndværkere, der tjente til at opfylde bøndernes mest basale behov, haft lov til at slå sig ned uden for købstæderne. Nu skulle de moderne landhåndværkere vise købstæderne, hvad de formåede, og det skulle ske med en af de nye byer på landet som værtsby.

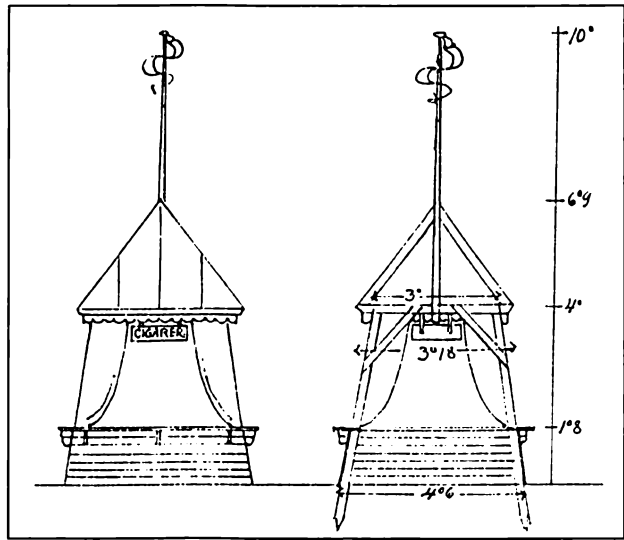
De ydre rammer omkring en udstilling var naturligvis af betydning for publikumsinteressen. Da der første gang blev udarbejdet et budget for udstillingen, lød de samlede udgifter på 16.200 kr., hvoraf bygningerne skulle koste 9.000 kr. Det var det budget, den samlede komité blev præsenteret for på mødet den 30. oktober 1905. Allerede i december, formentlig efter at man havde fået en ide om forhåndsinteressen blandt de mulige udstillere, blev budgettet forhøjet med 10.000 kr., og der var nu budgetteret med bygninger for 16.000 kr.

Byggeudvalget, der foruden et par forretningsudvalgsmedlemmer bestod af tre af Haslevs bygmestre, tømrermestrene Rasmus Brüel og Peter Olsen samt N.C. Christensen fra håndværkerafdelingen på Haslev Højskole, begyndte i januar at undersøge mulighederne for at få en arkitekt knyttet til projektet.

Grundplan af udstillingen. 1) hovedindgang, 2) katalog, 3) byttekontor, 4) J.A. Hermansens Sønners udstilling, 5) funktionærer, 6) bureau og presse, 7) piedestal med lurblæser, 8) landbrugsudstilling, 9) hovedhal (pyramidetårnet), 10) bassin, 11) industri- og husflidsafdelingen, 12) ost, 13) smør, 14) arbejdende mejeri, 15) skovbrug, 16) elektrisk station, 17) halvtag til redskaber o.lign., 18) øltelt, 19) Giesegaards udstillingsbygning, tegnet af tømrermester (Olsen, 20) og 21) bazar, 22) kiosk, 23) musiktribune, 24) elevator, 25) annex til restaurationen, 26) spisesal, 27) restaurationsveranda, 28) garderobe, 29) køkken, 30) og 31) dametoilet, 32) og 33) herretoilet, 34) gymnastikestrade, 35) Den danske Margarinefabrik, Slagelse, 36) rutschebane, 37) forevisningsmark, 38) sportsplads, 39) frugttræer, 40) sti til kunstindustriudstillingen på teknisk skole, 41) karrusel og andre forlystelser. Efter udstillingens katalog.

Rosens tegning til
en af kioskerne.

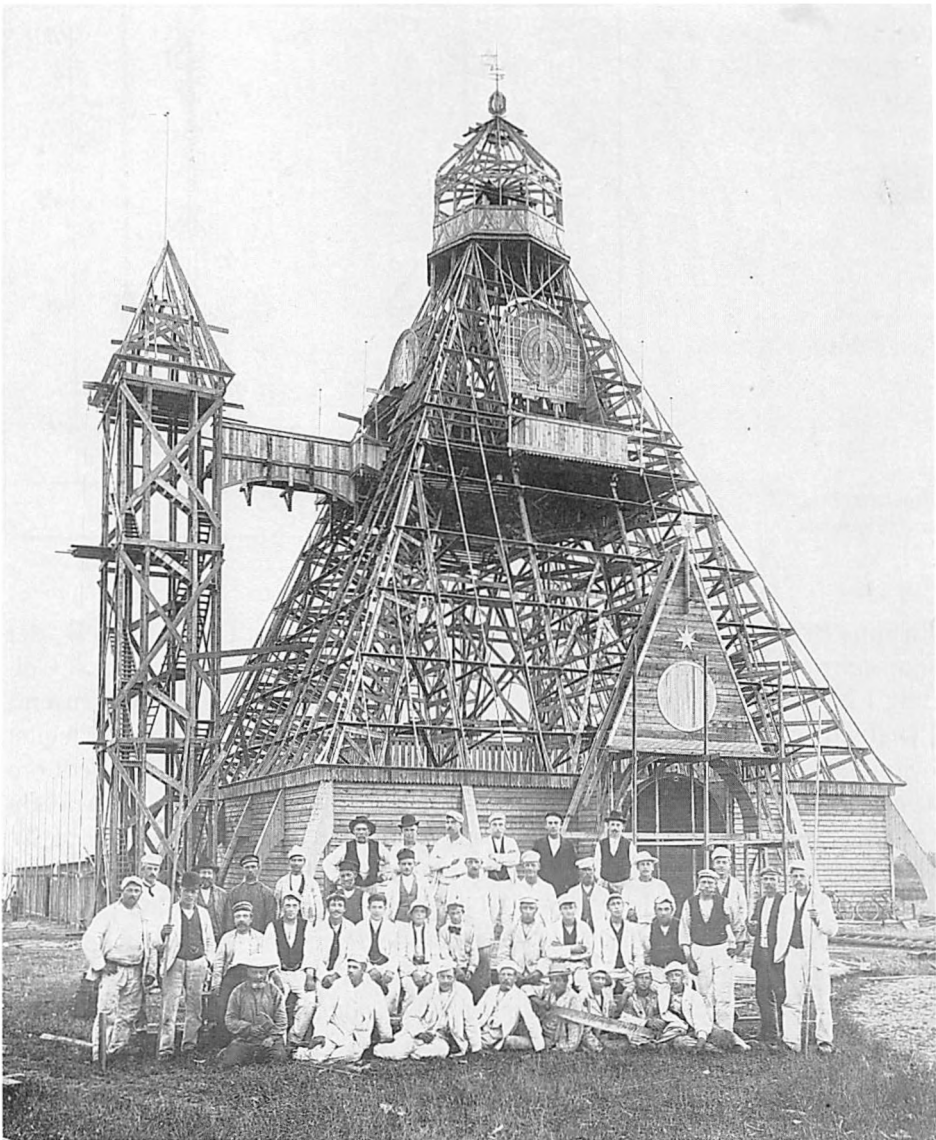

Rasmus Brüel skrev til fire arkitekter: K. Arne-Petersen, Tivolis arkitekt, der som nævnt havde bygget amtsudstillingen i Vordingborg i 1901, August Colding i Nyborg, der havde stået for flere fynske udstillinger, Harald Jensen i Lyngby og endelig den københavnske arkitekt Anton Rosen, der havde tegnet bygningerne til en stor landbrugsudstilling i Odense i 1900. De blev bedt om at give et overslag på en 4.000 kvadratalen stor bygning (1576 m²). Arkitekt Colding gav udtryk for forundring over, at der var brug for så meget plads. Han foreslog at lægge noget af arealet på balkoner for at holde prisen nede.

Anton Rosen var den, der kom med det billigste overslag. Det lød på 13.000 kr., og hans forslag var yderligere tiltrækkende derved, at han anbefalede sejl-dug til tagklædning - det havde stået sin prøve i Odense, og det havde den store fordel, at det kunne sælges til en god pris efter nedtagning.

Rosen blev engageret den 12. februar, og den 24. marts fremlagde han et udkast for forretningsudvalget. Den 7. april blev de foreløbige tegninger godkendt, men først den 30. april blev det endeligt besluttet at udbyde arbejdet i licitation - nu var der kun 10 uger til den fastsatte åbning! Til gengæld blev licitationen hurtigt overstået. Allerede den 5. maj forelå resultatet. Arbejdet blev delt mellem Haslevs bygningshåndværkere, og da en stor del af dem i forvejen var involveret i udstillingsarbejdet, kunne man ikke tage hensyn til, at de pågældende egentlig måtte siges at være inhabile. Således fik Brüel og P. Olsen tømrerarbejdet sammen med tømrer og købmand H.F. Hansen. Leverancen af lærred blev fordelt mellem tre af byens manufakturhandlere. Der var ikke nogen sejlmager i Haslev, og denne del af arbejdet gik til en mand i Odense, som Rosen formentlig har kendt fra udstillingen i 1900.

Anton Rosen (1859-1928) er i dag kendt for bygninger som Palace Hotel på

Pyramidetårnet under opførelse. Herren med fløj yderst til venstre er tømrermester Rasmus Brüel.

Rådhuspladsen i København og Tuborgs administrationsbygning. I hans arkitektur spiller de dekorative elementer en stor rolle, og hangen til fantasifulde former og udsmykninger fandt fuld udløsning i de udstillingsarbejder, han kom til at stå for. Efter amtsudstillingen i Haslev blev Rosen arkitekt på landsudstillingen i Aarhus i 1909, og her skabte han den meget berømmede "hvide by ved havet" - hvidmalede træbygninger i form af græske templer, "dogepaladser", høje slanke tårne m.m. Han medvirkede ved flere nordiske

Bassinet med Gefiongruppen.

udstillinger, og til verdensudstillingen i San Francisco 1915 tegnede han Danmarks bygning. I 1925 kom han med skitse til en verdensudstilling midt i Kø-

benhavn. Han forestillede sig udstillingen anbragt på pæle i Sankt Jørgens Sø, men dette projekt kom som så mange andre fra hans hånd aldrig til udførelse.

I Haslev fik Anton Rosen stillet 13 tdr. land bar mark med en mergelgrav til rådighed. Hans overslag på en 4.000 kvadratalen stor bygning havde i februar lydt på 13.000 kr., men det forslag, som udstillingens forretningsudvalg godkendte, inddrog anlægsarbejder på hele arealet. Udstillingshallerne alene dækkede 5.674 kvadratalen (2236 m²), men hertil kom mejeri, halvtagsbygninger, restaurant, kiosker, musiktribune m.m., og budgettet for hele anlægget løb op i 46.000 kr. Siden viste det sig, at heller ikke dette tal holdt - regnskabet kom til at udvise en udgift til bygningerne på 63.555 kr., hvorfra ganske vist kunne trækkes 18.460 kr., som kom ind ved salg af de nedbrudte bygninger.

I sin stil stod Rosen i gæld til Martin Nyrop og dennes udstillingsbygninger i København 1888. Også Haslevudstillingen blev præget af træbygninger i klare farver med udskæringer og dekorationer. Men først og fremmest viste Rosen sig som en mester i at udnytte de muligheder, som terrænet bød på. Mergelgraven blev reguleret til et rektangulært bassin omgivet af verandaer. Bassinet kom man til efter at have passeret gennem udstillingens vartegn, et 38 meter højt pyramideformet tårn, der dækkede et areal på 350 m². Ved siden af tårnet var der bygget et smalt trætårn, forsynet med både trappe og elevator. Fra toppen af det smalle tårn kunne publikum gå over en gangbro til

Servering foran det arbejdende mejeri.

Restaurationen med den store spisesal. Til venstre for den verandaen, hvor der også var servering.

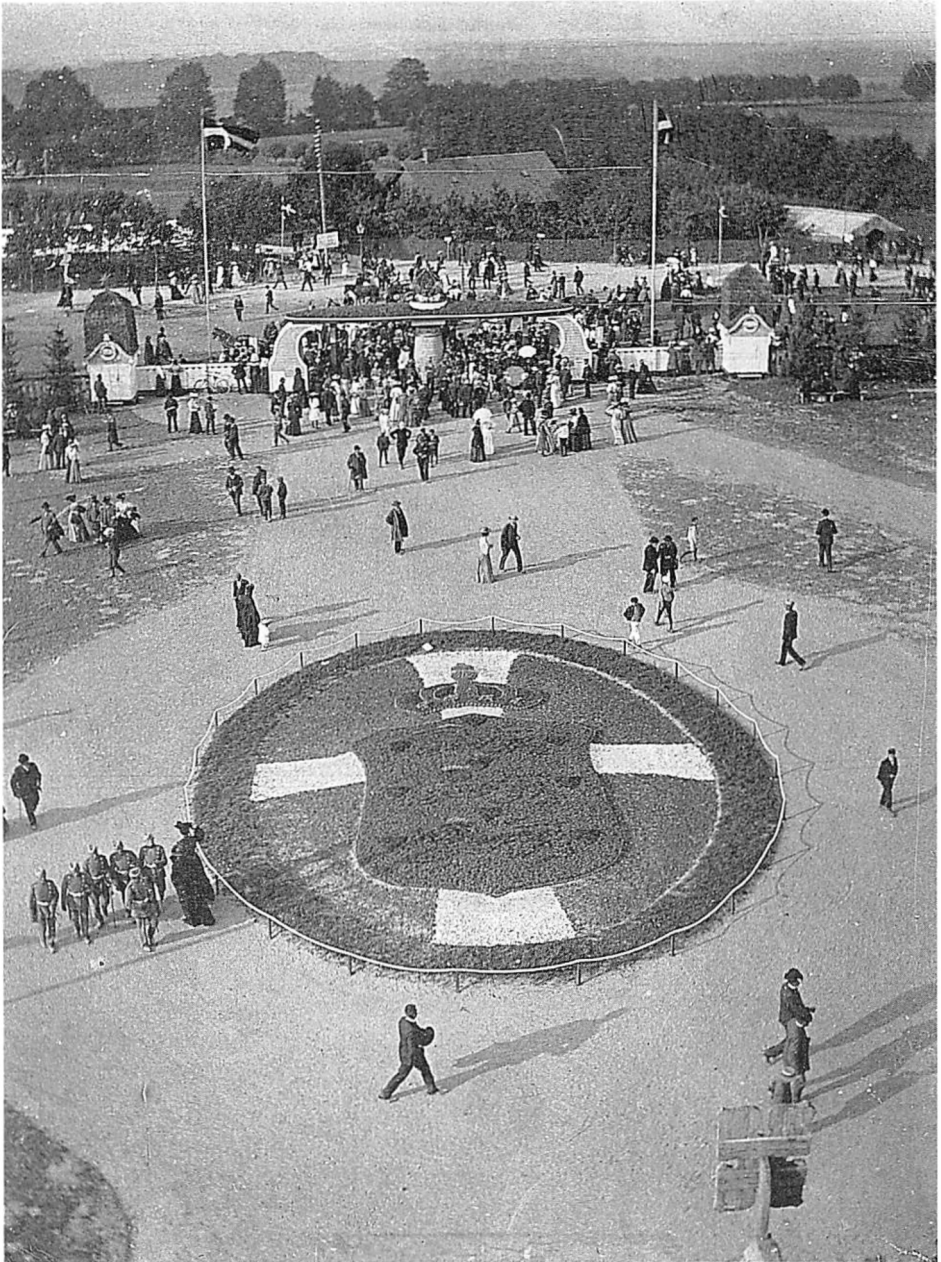
pyramidetårnet, hvor der fra balkoner var udsigt til alle fire verdenshjørner. De mest ihærdige kunne ad en trappe komme videre op til tårnets spids, hvor en trækonstruktion kronede den halmklædte top. Udstillingsarealet lå i den højtliggende sydøstlige del af Haslev by, hvor sygehuset blev bygget ni år senere, og der må have været en pragtfuld udsigt fra tårnet.

For enden af bassinet var der skudt et blomsterparti ud i vandet, og her kunne publikum beundre en kopi af Anders Bundgaards skulptur til Gefionspringvandet i København. Selvfølgelig var der sat både guldfisk og ænder i bassinet, der også havde et springvand. Fra verandaen omkring bassinet kom man videre ind i den store industrihal. Den var godt 13,5 m bred og knap 80 m lang, i alt næsten 1100 m². Her havde håndværkere og industridrivende arrangeret deres stande, og hallen rummede desuden den store husflidsudstilling. Den anden store hal på udstillingen var på knap 800 m², og her fandt man den landbrugshistoriske og landbrugsfaglige udstilling.

I en selvstændig bygning var der indrettet et arbejdende mejeri, hvorfra unge piger i "nationaldragter" serverede mælk og franskbrød. Rundt omkring på arealet lå flere små pyntelige kiosker, og en stor restaurant kunne bespise selskaber på op til flere hundrede personer.

Foran hovedtårnet og umiddelbart inden for hovedindgangen havde slotsgartneren på Bregentved, Walter Prior, anlagt et stort blomsterbed som sit bidrag til havebrugsudstillingen. Bedet havde rigsvåbenet som motiv - noget man dog skulle helt op i tårnet for rigtigt at kunne se.

Selve hovedindgangen var et lille mesterværk af en portal i svungne former med græstørv på taget og flankeret af to runde halmtækkede hytter. Indenfor

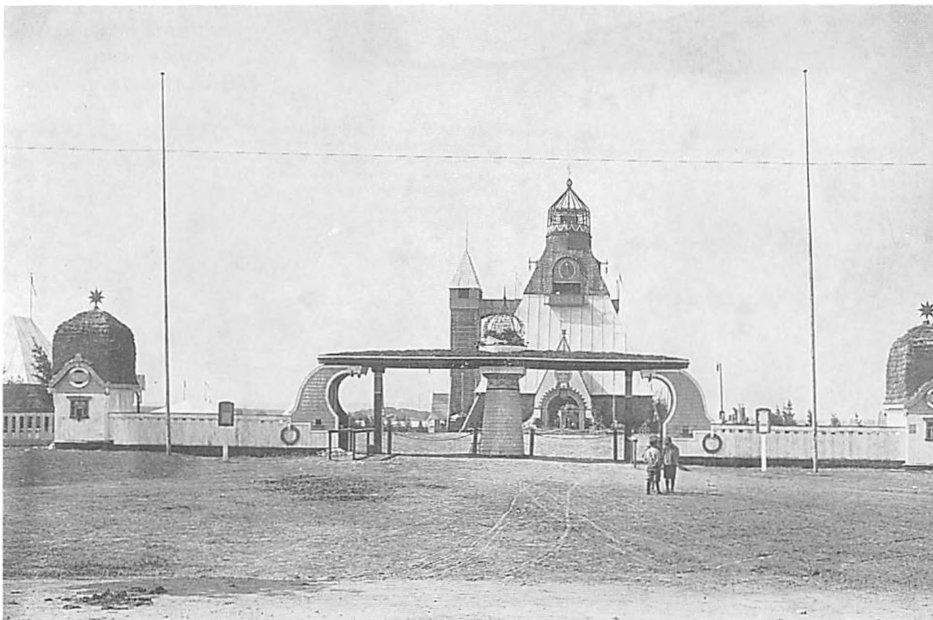
Tæppebedet med rigsvåbenet fotograferet fra tårnet.

til højre stod en lurblæserfigur på en 5,4 m høj sokkel. Dette motiv brugte Anton Rosen igen på landsudstillingen i Aarhus, og det er også ham, der tegnede søjlen til lurblæserne foran Palace Hotel i København.

Udsmykningen af udstillingen blev udført af dekorationsmaler Aage Lønborg-Jensen og af et københavnsk dekorationsfirma, der bl.a. hængte flag og bånd op i bygningerne.

Rosen var antaget som arkitekt på bygningerne, men han kom snart til at præge hele udstillingens udformning. Der skulle selvfølgelig laves en plakat, og det var arkitekten, der satte arrangørerne i forbindelse med den unge bladtegner og dekorationsmaler Valdemar Andersen, der også var ved at blive en dygtig plakatkunstner og i dag regnes for skaberen af den moderne danske plakatkunst. Han tegnede en velkomponeret og iøjnefaldende plakat til Hælsedagene. Valdemar Andersen har formentlig fået frie hænder, og skal man forholde sig kritisk til resultatet, kan man indvende, at plakaten egentlig ikke er noget fuldgyldigt udtryk for udstillingens ide og formål: at vise omverdenen, at landhåndværk ikke længere var det samme som bondehåndværk. De to arbejdere i plakats forgrund ser ikke ud til at udføre fint håndværksarbejde eller drive moderne mekaniseret landbrug - det er det grove arbejde, der illustreres her. Valdemar Andersen fik også overdraget at tegne diplommet til udstillerne, og hans udkast gav anledning til den eneste afstemning i forretningsudvalget, der blev refereret i forhandlingsprotokollen. Diplommet blev antaget med enkelte ændringer med syv mod fire stemmer.

Blandt de arbejdende stande på udstillingen havde det hele tiden været meningen, at der skulle være en, hvor en lokal guldsmed prægede medaljer, som kunne sælges som udstillingsouvenirs. Guldsmed A. Nielsen havde fået

Indgangspartiet.

AMTSUDSTILLINGEN i HASLEV 7-22 JULI 1906

Udstillingens plakat tegnet af Valdemar Andersen. Haslev Museum.

Erindringsmedalje tegnet af Anton Rosen og præget på udstillingen af guldsmed A. Nielsen, Haslev. Haslev Museum.

Amtsudstillingen i Haslev

for
Landhaandværk, Industri og Landbrug
fra 7de til 23de Juli incl.

Sydsjællands smukkeste Egn.
Trifolium, Bregentved og Gisselsfeld
Haver åbne hver Dag.
Aabningsfest den 7de Kl. 1 (enhver
kan deltage i Middagen ved at
tegne sig inden 3dje Juli).
Idrætsfest den 8de.
Ballonopstigning den 12te og 15de.
Hestevæddeløb (a la Eremitageløb)
den 18de.
Fyrværkerifester hver Søndag samt
Fredag den 20.
Besøg af Islands Alting den 23de.
Udsigtstaarn med Elevator.
Arbejdende Mejeri.
Mange Forlystelser.
4de Dragonregiments Musikkorps.
1ste Kl's Restauration, der kan mod-
tage selv de største Foreninger
og Selskaber
Foreninger kan erholde Lokale til
Møder paa Udstillingspladsen.

Entré den 7de og 18de 1 Kr., 12te og 15de 75 Øre, øvrige
Dage 60 Øre, Foreninger betydelig Rabat.
Kald paa Udstillingens Bureau, Telefon 17.

overdraget dette arbejde og havde leveret en tegning, som forretningsudvalget havde godkendt. Nu blandede arkitekten sig imidlertid, og det endte med, at han selv leverede tegning til medaljen. Rosen tegnede også et meget flot jugendpræget postkort til udstillingen.

Et af de underudvalg, der var nedsat til at forberede udstillingen, skulle tage sig af presse og reklame. Det blev et dygtigt arbejdende PR-udvalg, som vi vil kalde det i dag, på ikke mindre end ni medlemmer. Blandt dem var bogtrykker og redaktør ved Haslev Folketidende C. Bagger samt redaktøren af Venstres Folkeblad S. Sørensen. Aviserne var naturligvis fyldt til bristepunktet med foromtale af udstillingen i tiden før åbningen, men udvalget tog også adskillige utraditionelle initiativer for at gøre opmærksom på den store begivenhed. Der blev bragt en stribe vittighedstegninger i avisen, benævnt apropos'er, af typen: "Hvor skal du hen, Kresjan? Jeg skal ud og finde en Tidsel. Det kan du da gøre en anden Dag. Nej, naar første Landmændene har været til Amtsudstillingen i Haslev og lært at udrydde Ukrudt, vil der snart ikke være flere Tidsler." En anden havde en tegning af en dreng ridende på en gris og teksten: "Hvorhen, Kresjan? Til Amtsudstillingen i Haslev... om alt gaar vel!" Apropos'erne blev også udsendt som postkort.

Udstillingen skulle åbne den 7. juli, men allerede den 18. juni blev der sendt en stor ballon op fra Haslev med reklame for udstillingen. I begyndelsen af juli blev der over fire dage opsendt omkring 100 små balloner hver med et adgangskort gældende for en dag. Også hovedstadspressen blev forsynet

med foromtale af udstillingen, og vittighedsbladet Klods-Hans bragte en hel side med elskværdige karrikaturtegninger af udstillingens ledende mænd samt en munter sang om Haslev og udstillingen. Også andre udstillinger inviterede til pressemøde dagen før den officielle åbningshøjtidelighed, men i Haslev gjorde man det kup at alliere sig med en automobilklub, så hovedstadsjournalisterne fik turen til Haslev i bil! Der var dog en enkelt redaktør, der ikke turde, men foretrak at tage toget. Pressen beså den næsten færdige udstilling, fik en rundvisning på det store herregårdsmejeri Trifolium i Haslev (med servering af friske kiks samt frisk smør og kærnemælk), blev kørt på sightseeing i omegnen - stadig i bil - og blev endelig beværtet med en middag i udstillingens restaurant. Alt gik fint, og som redaktør Bagger skrev i avisen dagen efter:

—
 Og lige i det Øjeblik, da Pressens første Repræsentanter traadte ind, gik det som det ellers kun gaar ved kgl. Bryllupper: Skyerne skiltes, og Solen udgød sine milde Straaler over den hele Udstilling.

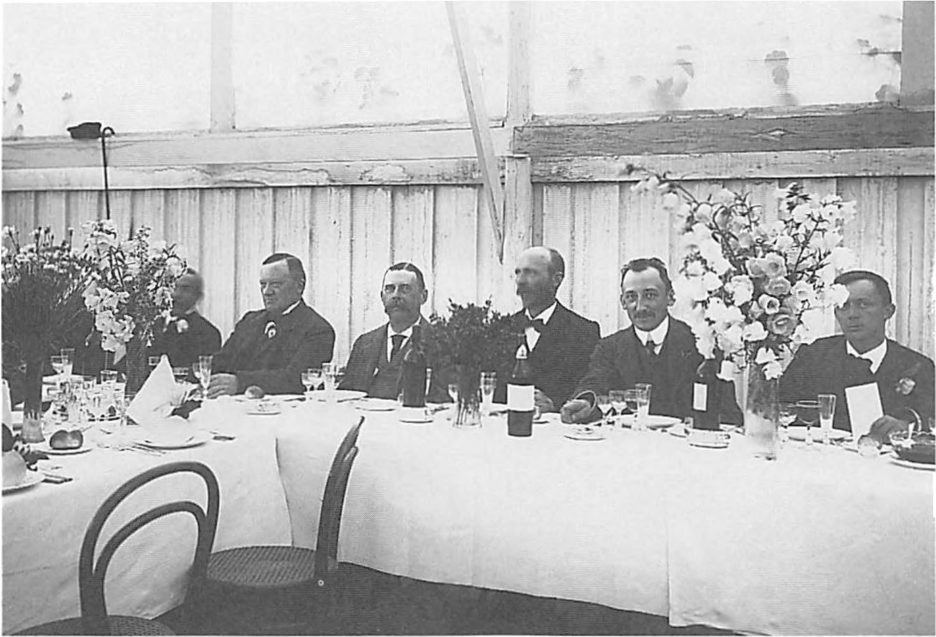
Og så kunne man slappe af! Trekvart års forberedelser var afsluttet, og Bagger sluttede sit referat af pressedagen:

Kort efter, at de fremmede Pressemænd havde forladt Haslev, tændtes de elektriske Buelamper paa Taarn og Veranda. Byens Folk samledes i stort Tal om en lille Genstand, hvorefter særlig Rutschebanen øvede stor Tiltrækning, selv paa forholdsvis adstadige Borgere.

Aviserne skrev pænt om udstillingen, og Haslev fik al den positive omtale, som arrangørerne kunne ønske. Byen blev karakteriseret som en foregangsby, og det gode forhold til omegnens landboer blev fremhævet.

Haslev Folketidende 3. juli 1906.

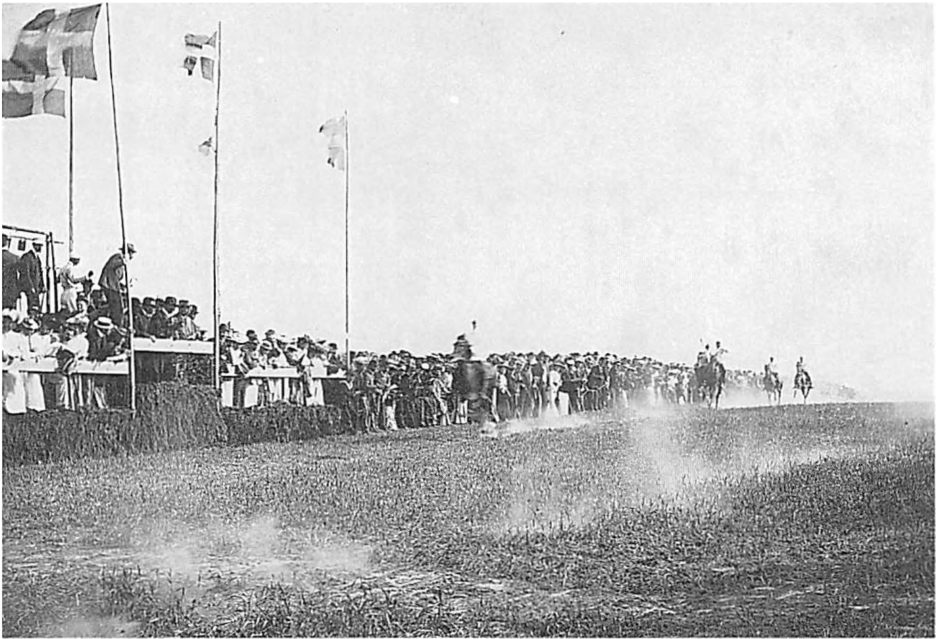

Åbningsmiddagen den 7. juli. Ved bordet ses fra venstre udstillingens vicepræsident, gdr. Ole Olsen, Tjæreby, udstillingens præsident, lensgreve Frederik Moltke, Bregentved, formand for forretningsudvalget, malermester Wilhelm Kruse, medlem af forretningsudvalget, sagfører Ehlers Damgaard og en ukendt herre.

Dagen efter, lørdag den 7. juli, åbnede udstillingen officielt ved en pompøs højtidelighed og efterfølgende middag i restauranten for 200 gæster. Der blev holdt taler, afsendt et telegram til kongen samt afsunget en kantate forfattet af redaktør Bagger, altsammen i tidens stil.

Derefter begyndte publikum at strømme til. Der kom 6-7.000 den første søndag og ca. 3.000 de hverdage, hvor der ikke var specielle arrangementer. Søndagen midt i åbningsperioden havde man ventet 10.000 besøgende - der kom 16-18.000, ja, Politiken mente endda, at der havde været 20.000! Alt var overfyldt, og der var ellers skaffet plads til at parkere 600 vogne og 1400 cykler i byen. Mange var kommet med tog, og om aftenen opstod der kaos på stationen, da alle helst skulle med det sidste tog mod København.

Torsdag den 18. juli skulle dog komme til at overgå søndagen. Den dag blev der arrangeret væddeløb på en mark ud mod Bregentved, og allerede det første tog fra København bragte ca. 1.000 mennesker til Haslev, om man skal tro Bagger, der mente, at i alt 25.000 mennesker havde overværet væddeløbene. Politiken, der ellers kun havde refereret sparsomt fra udstillingen, sendte en reporter til Haslev den 18. juli. Han anslog antallet af tilskuere til ca. 15.000 og refererede under overskriften: "Landlige Væddeløb. Haslev-Udstillingens fashionable Dag." I artiklen skrev han bl.a.:

Væddeløbene.

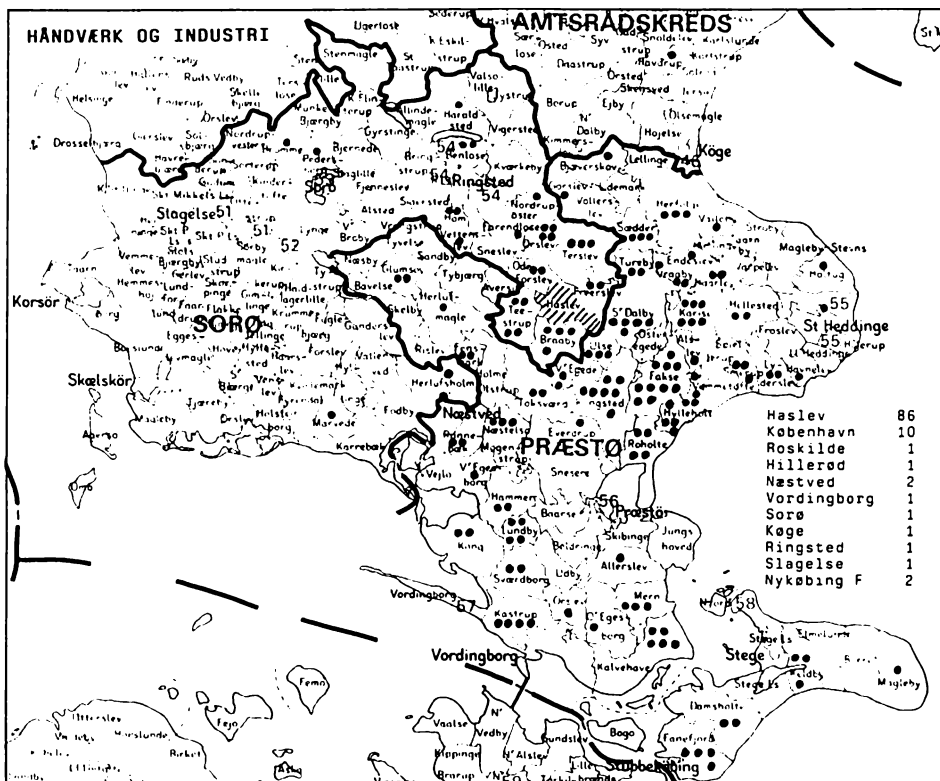
På Sadelpladsen spadserede den fine Portion i lyst Sommertøj, ude omkring Snorene var Landsognenes Beboere i Kisteklæder stuede sammen, og oppe i de høje Træer sad Haslevs Gadeungdom og faldt ustandseligt ned, fordi Grenene knækkede; det vakte mange muntre Afbrydelser i Ventetiden mellem Løbene. - Af de 15.000 kunde maaske knap 15 kaldes kendte Ansigter - det blev kort sagt en Væddeløbsdag, hvor man for en Gangs Skyld saa paa Hestene og ikke paa Menneskene.

Statsbanerne havde taget ved lære af søndagens kaos og sørget for ekstra billetsalg og ekstrapatruljer om aftenen.

Der blev ikke opgjort noget samlet besøgstal for udstillingen, men ud fra avisnotitserne kan man anslå tallet til at ligge på omkring 100.000. Mange foreninger lagde en sommerudflugt til amtsudstillingen, lige fra Akademisk Arkitektforening til Aversi Sygeforening.

Det var lykkedes at skaffe så mange udstillere, at Haslevudstillingen blev omtalt som den hidtil største på Sjælland uden for København. 255 deltog i afdelingerne for håndværk, industri, trævarer, havebrug og skovbrug, medens husflidsafdelingen havde 206 deltagere. Til sammenligning kan anføres, at amtsudstillingen i Vordingborg i 1901 havde haft 402 udstillere, heraf 182 husflidsudstillere, og udstillingen i Sorø i 1904 ikke havde mere end 117, heraf 19, der deltog med husflidsarbejder.

Udstillingen var lagt op som en amtsudstilling, men den blev først og frem-

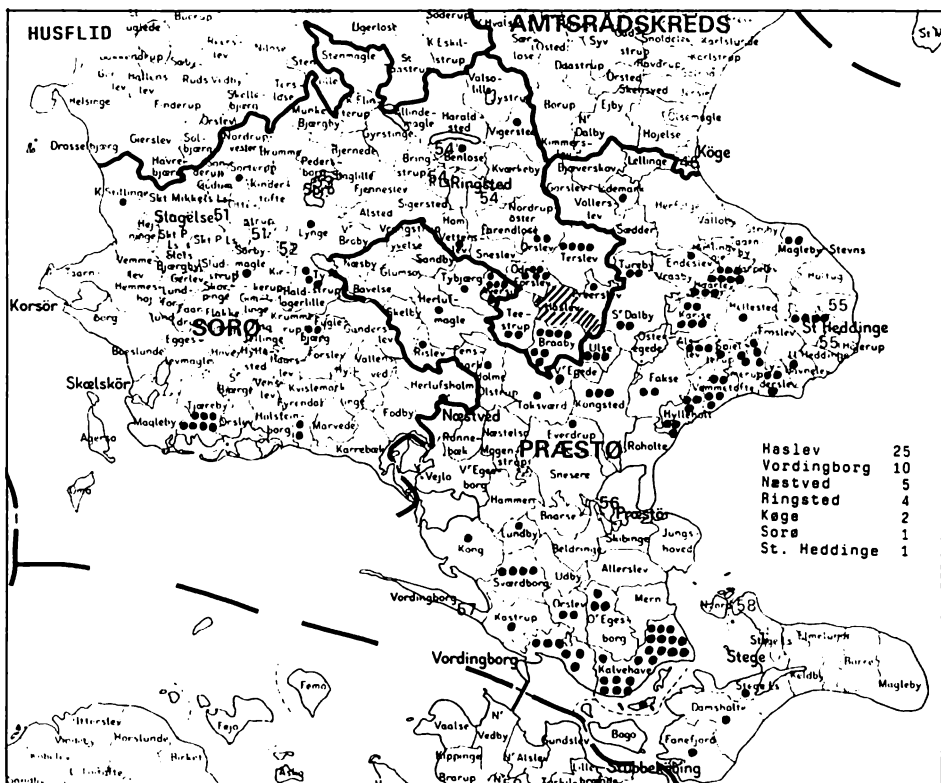

Udstillernes geografiske fordeling. Håndværk og industri.

mest en manifestation af, hvad Haslevs egne håndværkere formåede. Ikke mindre end en tredjedel af udstillerne inden for gruppen håndværk og industri kom fra Haslev. Derudover var området sydøst for byen bedst repræsenteret med Fakse og Fakse Ladeplads samt Kongsted sogn i spidsen. Også det egentlige Sydsjælland havde sendt mange udstillere til amtsudstillingen, og det samme gælder Haslevs nabosogne, medens repræsentationen fra resten af Sorø amt var meget spredt.

Der blev udstillet snart sagt alt. Der var tekniske opfindelser gjort af smedemestre, moderne møbler fra snedkermestrene og herre- og dametøj fra skræddernes hånd. Der var vogne, landbrugsredskaber, tønder, seletøj, indbundne bøger, musikinstrumenter, buvævet lærred til cykeldæk osv. osv.

Også forretningsdrivende, der ikke selv havde nogen form for produktion, deltog med en stand. Udstillingens sekretær, boghandler August Olsen, Haslev, udstillede f.eks. fajancer fra Alumina, porcellæn fra Den kongelige Porcellænsfabrik, forgyldte spejlrammer, raderer og fotografures i ramme samt accidenstryksager. Urmager Chr. Jensen i Haslev udstillede et "normalur", hvis urkasse var fremstillet af snedker Wilh. Hansen efter tegning af

Udstillernes geografiske fordeling. Husflid.

Interiør fra hovedhallen. Til venstre Haslev Lervarefabriks stand og til højre i baggrunden boghandler August Olsens.

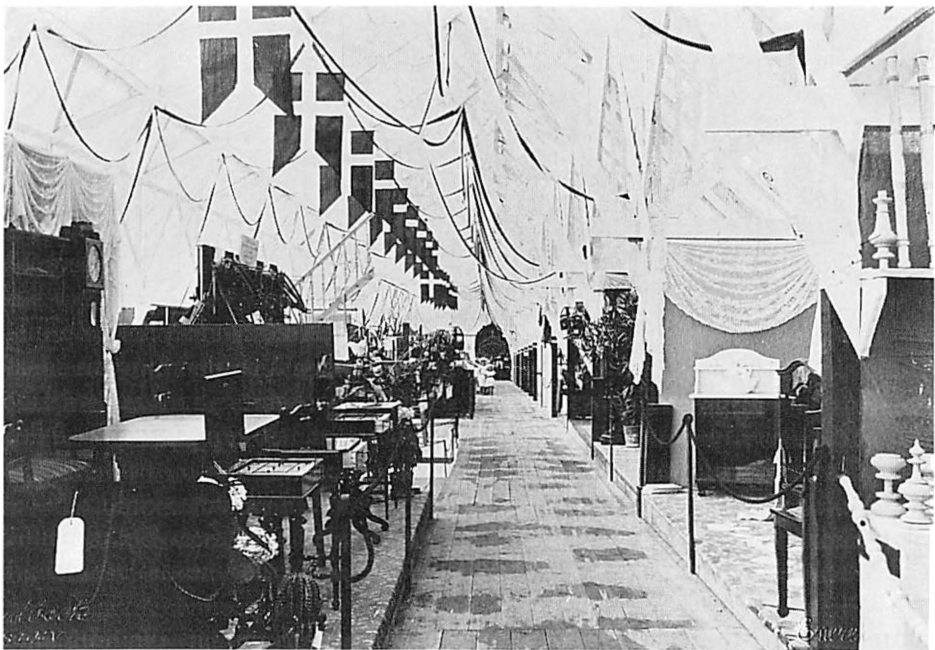
Haslev Lervarefabriks stand.

Anton Rosen. Haslev Lervarefabrik, der var etableret i 1898, præsenterede sine produkter på en flot pyramideformet opstilling midt i hovedhallen. Det var en blanding af traditionelt pottemagerarbejde til husholdningsbrug og moderne pyntegenstande som græske vaser og store urtepotteskjulere. Fabrikken havde også lavet en platte, der blev solgt som souvenir. Motivet var det samme som på Rosens lille medalje, som guldsmed A. Nielsen prægede og solgte fra sin stand.

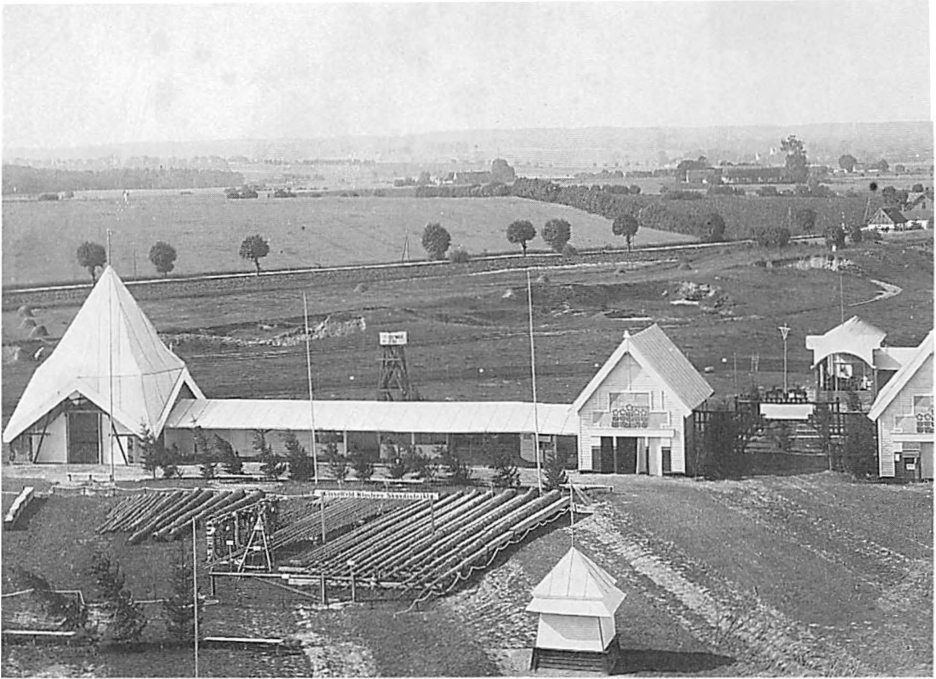
Udstillerne havde ret til at sælge de udstillede genstande, men der tilkom udstillingen en provision, og solgte genstande måtte ikke fjernes, så længe udstillingen varede. Alle de varer, der var til salg, blev ført ind i en protokol med den fastsatte pris anført.

Moderne mejeriteknik var stadig noget, der kunne interessere publikum. I 1888 havde der været arbejdende mejeri på udstillingen i København, og producenter af mejerimaskiner slog sig sammen og etablerede mejeri i en særskilt bygning på amtsudstillingen i Haslev. Lokale firmaer supplerede de store fabrikkers maskiner. H. F. Nielsens maskinfabrik satte f.eks. vandpumpe m.m. op, A.C. Larsen leverede petroleumsmotor, og købmandsfirmaet C. J. Ulrich & Søn lagde gulvfliser i mejeriet. Som tidligere omtalt var der servering fra en veranda foran mejeribygningen.

Udstillingen i den store landbrugshal bestod dels af en historisk udstilling udlånt fra Landbrugsmuseet i Lyngby, dels af en oplysende plancheudstilling fra Statens forsøgsstationer for plantekultur. En udstilling om vindelektricitet fra Askov havde også fundet plads her, og tømremester Rasmus Brüel fra Haslev viste en model af sine hejselader. Til denne del af udstillingen knyttede sig desuden en 1 td. land stor forsøgsmark, hvor Haslev Landbrugsskole stod for gødningsforsøg og forsøg med såtidspunkter. De mange nye landbrugsmaskiner og -redskaber havde naturligvis også interesse for landmændene, men de blev præsenteret i håndværks- og industriafdelingen.

Interiør fra håndværks- og industrihallen.

Skovbrugsudstillingen og mejeriet.

De store godser dominerede skovbrugsudstillingen, der dels omfattede fotografiske plancher med skovkulturer, dels produkter fra savværker.

Flere udstillere lod deres produkter indgå som en del af udstillingens opbygning. H.F. Niensens maskinfabrik, som leverede pumpe til mejeriet, stod også for springvandet i bassinet. Københavnerfirmaet C. Th. Rom, der ellers mest er kendt som leverandør af værktøj til husflid, satte hegn op omkring hele udstillingsarealet, et såkaldt Ideal Stakit. Bregentveds gartner stod som nævnt for blomsterbedet med rigsvåbenet, medens gartner E. Ulrik fra Haslev havde tæppebedet ved bassinet som en del af sin udstilling.

Af de 206 husflidsdeltagere kom 25 fra Haslev. Også blandt husflidsfolkene kom de fleste fra Haslevs omegn og fra strækningen ud over Stevns. Derudover var der et massivt fremmøde fra Langebæk og Kalvehave på sydøstkysten af Sjælland. Husflidsudstillingen omfattede såkaldt landbohusflid, d.v.s. grovere træarbejder, arbejder af strå, børster, pap, vidjer m.m., dernæst finere husflid, herunder arbejder i træ, læder, kurvemagerarbejde, bogbinderi m.m. Den tekstile husflid var delt op i spind, hjemmevævning, syning, strikning, lapning, stopning og affaldsbenyttelse og i såkaldt finere kvindelige håndarbejder.

Udstillingen blev afholdt i en periode med store ændringer i husflidsbevægelsen. Tidligere havde man f.eks. på udstillingerne helst set nyttige håndar-

Husflidsafdelingen.

bejder udført i gamle teknikker, og hækling regnedes overhovedet ikke som husflid. På amtsudstillingen i Vordingborg var der således ikke en afdeling med finere kvindelige håndarbejder, som det var tilfældet i Haslev, hvor også kunstbroderi og hæklede ting blev præmieret.

Der blev ikke betalt standleje for husflidsarbejderne, men til gengæld fik udstillerne i denne gruppe heller ikke rabat på entréprisen. Da arrangørerne kunne regne med, at ikke alene deltagerne selv, men også deres familie og bekendte ville møde op og se, hvordan tingene præsenterede sig, skulle husflidsafdelingen nok kunne give et plus i det endelige regnskab. Det var da også almindeligt, at håndværks- og industriudstillinger havde husfliden med. I øvrigt affødte denne del af Haslevudstillingen nogle anerkendende kommentarer i københavnerpressen.

Kunstindustrimuseet havde en vandreudstilling, der kunne lånes til arrangementer som udstillingen i Haslev. Også amtsudstillingen i Vordingborg havde haft en sådan vandreudstilling. Det var dog en betingelse, at kunstgenstandene blev udstillet i en grundmuret bygning, og det krav opfyldte man i Haslev ved at inddrage den nærliggende tekniske skole. Der blev anlagt en gangsti fra udstillingspladsen til skolen og opstillet en lille portal ved stiens begyndelse. Udstillingen rummede bl.a. smykker, orientalske tæpper og våben, vaser, samt glasmosaikruder skabt af Anton Rosen og Thorvald Jør-

Diplom tegnet af Valdemar Andersen. Haslev Museum.

gensen. På første sal i Teknisk Skole var der arrangeret udstilling af elevtegnin-
ger fra tekniske skoler uden for købstæderne i de to amter.

Der var tradition for, at udstillinger blev bedømt, og at der blev uddelt præ-
mier af forskellig klasse. Der var dog ved at gå inflation i medaljetildelingen,
lige fra verdensudstillingerne, hvor det nogle gange havde været fremme, at
man kunne købe sig til en præmiering, der jo bagefter havde reklameværdi, til
lokale danske udstillinger, hvor dommerne hørte til i samme by og tildelte
medaljer med rund hånd.

I Haslev blev det fremhævet som et tegn på, hvor seriøst man betragtede sin
udstilling, at dommerne var udpeget af Fællesrepræsentationen for Dansk
Industri og Håndværk, og at de næsten allesammen kom fra København.

Iflg. præmielisten i Folketidende blev der i afdelingen for industri og hånd-
værk tildelt 26 sølvmedaljer og 64 bronzemedaljer, medens 44 fik såkaldt
hæderlig omtale. Afdelingen for cykler og motorer var den eneste, hvor der
også kunne tildeles guldmedalje, og her fik cykelfabrikant Niels Johannessen
fra Haslev denne højeste præmiering for en udstillet motorcykel, men det
fremgår ikke, om det var hans eget fabrikat.

Der var et stort marked for souvenirs ved en begivenhed som amtsudstillin-
gen. Det er nævnt, at guldsmed A. Nielsen prægede medaljer. De blev frem-
stillet i et hvidligt aluminiumslignende metal og solgt for 50 øre i et antal af

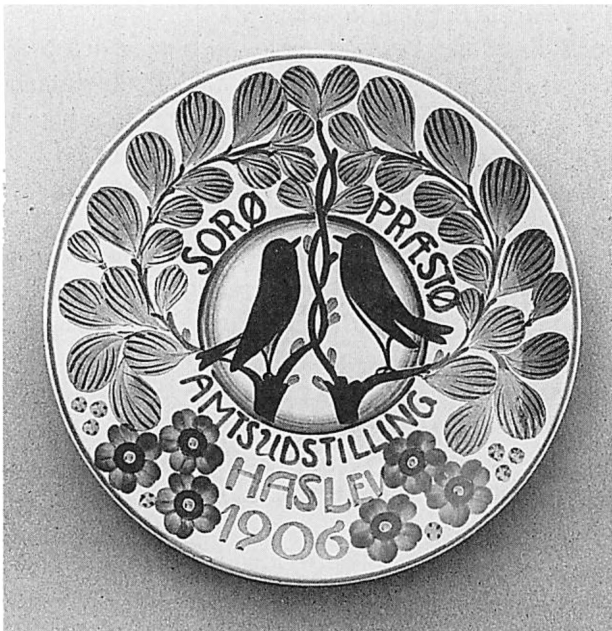
1510. Lervarefabrikken havde lavet en platte, der fandtes i forskellige farver. Der kendes ensfarvede grønne og røde samt en flerfarvet med brun baggrund. Også Alumina havde fremstillet en platte i anledning af udstillingen. Den var hvid med grøn og blå dekoration og blev solgt af boghandler August Olsen.

Haslevfotografen Emil Lundbeck havde fået eneret på at fotografere mod at betale en afgift og mod at forpligte sig til at have fotografier klar til salg to dage efter åbningen. Han fik hurtigt fremstillet postkort, som August Olsen fik eneret på at sælge. August Olsen stod også som forlægger af det postkort, som Anton Rosen havde tegnet, og som var trykt i guld, grønt og blå.

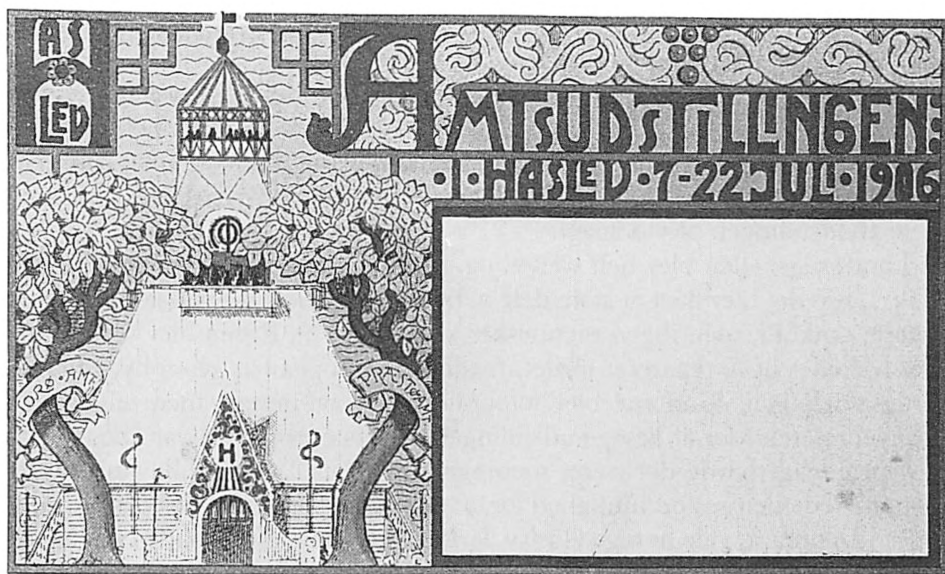
Forlystelsesudvalget havde lagt sig i selen og sørget for, at der hele tiden skete noget i de fjorten dage, udstillingen varede. Der var karrusel og rutschebane på udstillingspladsen, musik fra tribunen hver dag og jævnlige sportsopvisninger på den store centralt placerede sportsplads. Der var også biograf, og selve det at se levende billeder var jo noget nyt i 1906, så der var vist ingen, der fandt det mærkeligt, at de viste film havde emner som den russiske revolution og indianernes liv, der ikke havde meget med udstillingen eller Haslev at gøre.

Selve udstillingen lukkede hver aften klokken 19, men forlystelserne var åbne lige til midnat, og der var dans hver aften. Det huede ikke lederen af den indremissionske Haslev Højskole, P.C. Davidsen, der havde et længere læserbrev i Folketidende tre dage før åbningen. Han skrev bl.a.:

Blot Forlystelserne ikke opdanner, ægger det, der er daarligt i Folket, vil der næppe være Grund til at udtale sig derimod, selv om det er det mest ideale

*Aluminias platte.
Haslev Museum.*

Postkort tegnet af Anton Rosen og udgivet af August Olsen. Haslev Museum.

at lade Udstilling og Forlystelser være adskilte, hinanden aldeles uvedkommende. Men naar man er gaaet saa vidt, at man skal have Sommerteater (hvad er det?) og Dans, oven i Købet hver Aften, da kan jeg ikke andet end spørge: anses det virkelig for nødvendigt? ... Der er ikke et alvorligt tænkende Menneske med selv nok saa ringe Kendskab til, hvad der tænkes, tales og handles ved offentlig Dans, som vil kalde det en harmløs Folkeforlystelse.

Davidson havde hermed markeret sit synspunkt, men det var sket så sent, at der naturligvis ikke kunne ændres på programmet, og det havde han sikkert heller ikke forventet. Davidson var absolut realist, og han vidste godt, at det gjaldt om at få så mange mennesker gennem tælleapparaterne som muligt. I øvrigt støttede han udstillingen ved at være blandt de Haslevborgere, der havde tegnet sig for en garantium, og højskoleeleverne fik rabat på partoutkort.

To gange i løbet af udstillingsperioden var der planlagt ballonopstigning, første gang torsdag den 12. kl. 6 om aftenen. Et par tusinde mennesker overværede opstigningen trods regn og rusk. Ballonen kom op, drev mod nordvest og landede ved Høm. Skipper pakkede sammen og fik køreledning tilbage til Haslev, hvor han meget effektivt gjorde sin entré i restauranten på udstillingen, netop da man havde sat sig til kaffen efter dommermiddagen. Succesen skulle gentages om søndagen, men opstigningen måtte opgives på grund af storm efter flere forsøg. Ballonskipperen prøvede en sidste gang den

20. juli, og da lykkedes det ham at komme op på trods af, at ballonen viklede sig ind i nogle ledninger på pladsen.

Væddeløbene den 18. juli var dog ubetinget den del af forlystelserne, der trak det største antal tilskuere, som nævnt mellem 15.000 og 25.000. Dagen efter priste man sig lykkelig over, at der nu kun var et moderat antal besøgende. Om eftermiddagen trak der nemlig en skypumpe ind over Haslev, og store dele af udstillingen blev ødelagt.

Landbrugshallen blev helt væltet, og publikum nåede først ud i sidste øjeblik. Lærredet blev flået af store dele af pyramidetårnets tag. Også dansetelet blæste omkuld, men ingen mennesker kom noget til. Rosen blev tilkaldt, og det lykkedes at få repareret tårnet, medens man opgav at genopbygge landbrugsafdelingen. Skaderne blev fotograferet, og avisomtale med billede gav fornyet interesse for at besøge udstillingen de sidste dage, den var åben.

Opindeligt havde det været meningen, at den 22. juli skulle være sidste dag, men da der opstod mulighed for, at det islandske alting, der var på rundrejse i Danmark, ville besøge Haslev, forlængede man åbningstiden en dag og modtog de islandske gæster, der også spiste middag på udstillingen.

Mandag aften den 23. juli lukkede udstillingen, og stilheden sænkede sig

Paa Udstillingspladsen i Haslev

er opstillet **den store elektriske Bjærg- og Dalbane**. Eleganteste rejsende Forretning i Skandinavien. Den oplyses om Aftenen af ca. **1500 elektriske Lamper** fra eget Elektricitetsværk.

Bjærg- og Dalbanen medfører et for Danmark **enestaaende Koncertorkestrion**, som fuldstændig udfører Militærorkester.

Af Programmet fremhæves:

Chr. den 9des Honnørmarsch. Bjørneborgernes Marsch. Ouverturen til „Diavolo“. Fantasi af „Faust“. Ouverturen til „Banditterne“. Ouverturen af „Elverhøj“. „Berlinerluft“.

Saaledes ca. 50 Nr. hver Aften.

Tillige er opstillet **store elektriske Biograf-teater** med **talende, syngende og musicerende levende Billeder**.

Biografen medfører et enestaaende interessant og lærerigt Program, saavel for ældre som unge. Biografen er forsynet med de nyeste Maskiner og Apparater af Edisons sidste Opfindelser og er som saadan uden Konkurrence.

Af Programmet fremhæves:

Den store Kroningsfest i Trondhjem i Norge. Chr. den 9des Bisættelse (København og Roskilde) Et Familjedrama (Hjærtet gaar over Forstanden). De smaa Landstrygere eller Brandstiftere. Cowboys og Indianere. Tyrefægtning i Spanien. Straffet Nysgærrighed. Revolution i Rusland i flere Afdelinger.

Saaledes ca. 30 Afdelinger til hver Forestilling

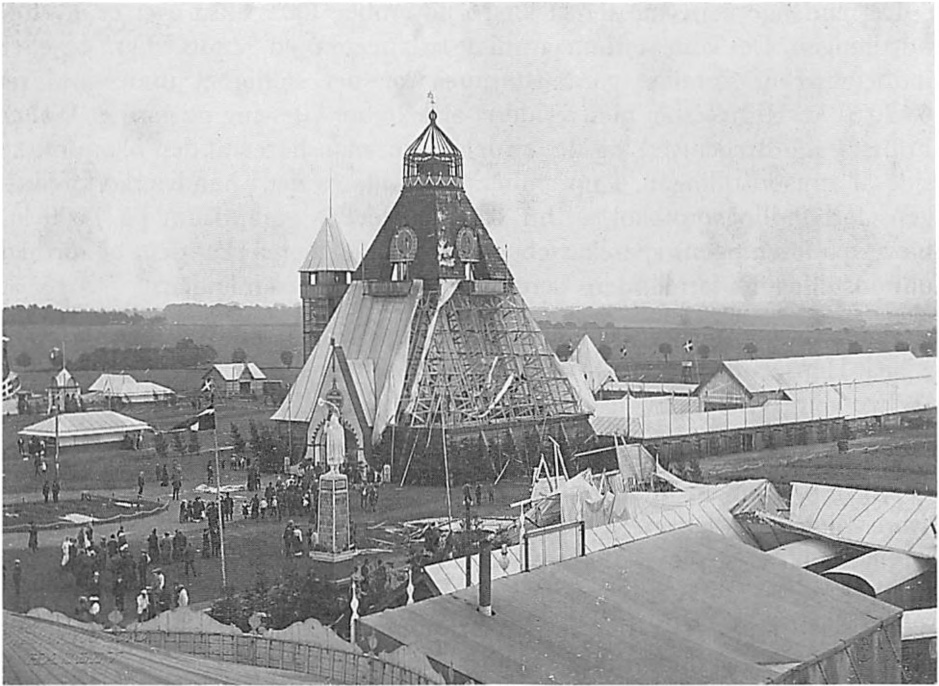
Nyt Program, som gratis faas ved Indgangen til hver Forestilling.

Ingen Udstillingsbesøgende maa forsømme at aflægge disse mine Forretninger et Besøg.

Erbødigtst

H. Møller.

Haslev Folketidende
7. juli 1906.

Efter stormen den 19. juli.

over byen. En uge efter begyndte seilmagerne at tage lærred ned, og tre uger senere var bygningerne fjernet. I slutningen af august holdt man auktion over bygningsmaterialerne, og så var der kun tilbage at gøre regnskabet op.

Hele udstillingen var blevet meget større, end arrangørerne fra begyndelsen havde regnet med. Der var langt fra det første budget på 16.200 kr. til det endelige regnskab, der kom til at balancere med 92.610,78 kr. Indtægterne var også fulgt med op, men alligevel blev der brug for hele den garantisum, der var tegnet mod underskud. Garantisummen var på 9.890 kr. Heraf havde Haslev-Freerslev kommune, Præstø amts Landboforening og lensgreve Fr. Moltke, Bregentved, tegnet sig for hver 1.000 kr., Sorø amt for 500 kr., medens Præstø amt nøjedes med 250 kr. De arrangerende foreninger havde også ydet hver et bidrag til underskudsdækning, håndværkerforeningen 1.000 kr., handelsforeningen 200 kr., borgerforeningen 500 kr. og landboforeningen 300 kr. De lokale pengeinstitutter bidrog ligeledes, og resten af beløbet havde private i byen samt nogle få i Haslevs nærmeste omegn tegnet sig for.

Forretningsudvalgets egne medlemmer havde hver garanteret 50 kr., nogle af de mere velhavende borgere i byen havde lovet 100 kr., den tidligere indehaver af byens største forretning, Carl J. Ulrich 200 kr., medens hans firma, der nu var et aktieselskab, havde garanteret 300 kr., og Trifolium havde tegnet sig for 500 kr. Fra staten havde udstillingen fået en garanti på 1.500 kr.

Det endelige regnskab forelå først i november 1907, altså over et år efter udstillingen. Det kom som nævnt til at balancere med 92.610,78 kr., og efter indbetaling af samtlige garantisummer var der stadig et underskud på 6.620,61 kr. Regnskabet blev revideret af sekretær Gjessing og gartner Walter Prior, begge Bregentved, og det er det sidste, man hører til den økonomiske side af amtsudstillingen. I november 1907 anføres det i håndværkerforeningens forhandlingsprotokol, at nu skal den lovede garantisum på 1.000 kr. hæves på foreningens sparekassebog, og året efter bemærkes det i al korthed om udstillingen i formandens beretning på generalforsamlingen:

Denne blev jo meget større end oprindeligt Tanken var. Resultatet i finansielt Henseende var jo ikke godt, hvilket jo for en stor Del skyldtes det uheldige Vejr (Orkan).

Det fremgår ikke af hverken udstillingens eget arkiv eller af de deltagende foreningers arkiv, hvordan underskuddet blev bragt ud af verden. Det mest sandsynlige er, at lensgreve Fr. Moltke dækkede det af egen lomme, men der foreligger ikke materiale, der kan dokumentere denne antagelse. Fr. Moltke havde i årenes løb ydet økonomisk støtte til adskillige foretagender i Haslev, og det skete altid yderst diskret. Om forretningsudvalget har haft et mundtligt tilsagn om endelig underskudsdækning fra grev Moltke kan vi ikke vide i dag.

Økonomisk overskud kom der altså ikke ud af det store arrangement. Udstillingens positive resultater var af mere uheldig art. Først og fremmest var det lykkedes Haslev at vise, at byen magtede at afholde en udstilling, der i omfang overgik, hvad købstæderne formåede. Det gav en utrolig selvtillid, for selv om Haslev ikke ønskede at få de købstadsrettigheder, som befolkningstallet efterhånden kunne berettige til, så skulle byens næringsliv udfolde sig i konkurrence med købstæderne.

Samme sommer, som der blev holdt amtsudstilling i Haslev, blev der ført en livlig debat i Politiken om den eventuelle effekt af sådanne udstillinger. Planerne om en landsudstilling i Aarhus var ved at tage form, men flere af håndværkerne i byen gjorde gældende, at de ikke regnede med at kunne få andet end udgifter ud af at deltage. Som tidligere omtalt blev Aarhusudstillingen gennemført i 1909. 75 år senere prøvede en historiker at se på resultaterne af denne udstilling, og han konkluderer, at den ingen påviselig indvirkning havde haft på byens udvikling.

Heller ikke i Haslev er det muligt at påvise eksakte virkninger af udstillingen. Byen var i forvejen inde i en rivende udvikling. Folketallet var steget med 12 % i perioden 1901-06, medens stigningen blev på 32% mellem 1906 og 1911. Ser man derimod på stigningen af godsmængde til og fra Haslev eller på postmængden, finder man ingen øget stigning i årene efter amtsudstillingen, som man kunne vente, hvis udstillingen havde haft en afgørende positiv virkning på byens erhvervsliv.

Et helt konkret resultat kunne dog ses på Jernbanegade. Det lykkedes

nemlig at få byens hovedgade til at præsentere sig pænt inden udstillingen. Jernbanegades vedligeholdelse var et stadigt problem, fordi gaden var en amtslandevej og altså ikke sorterede under kommunen. Men med fælles hjælp og økonomiske bidrag fra såvel beboere som kommune gik amtet med til at lægge fliser på fortovene i foråret 1906.

De forretningsdrivende og håndværkere, der havde fået medalje på udstillingen, brugte det naturligvis i reklameøjemed. F.eks. fik herreekviperingshandler J. Jespersen-Skree fremstillet et par store cementmedaljer, som han satte ind i sin forretningsfacade, og det blev bekendtgjort med store bogstaver, at forretningen havde fået sølvmedalje for førsteklasses skrædderi på amtsudstillingen. Bogtrykker Thorkildsen anskaffede sig en kliché med medaljens for- og bagside. Den kunne bruges, når hans kunder på deres brevpapir skulle gøre opmærksom på præmiering på udstillingen.

Udstillingerne fortsatte en tid endnu efter samme skema, som blev brugt i Haslev. Så sent som i 1927 blev der f.eks. holdt en Stevnsudstilling i Store Heddinge i en pavillon opført til lejligheden og med godsejer Tesdorff fra Gjorslev som præsident. Der var nedsat en lang række underudvalg som i Haslev, men udstillingen kunne kun samle 85 udstillere, og det samlede besøgstal blev på de ni åbningsdage i alt 25.000 iflg. Østsjællands Folkeblad. I vore dage er de store udstillinger afløst af de såkaldte messer, der normalt holdes i den lokale sportshal, men som kun varer en week-end og kun er en svag afglans af de kæmpemæssige arrangementer, som amtsudstillingen i Haslev er et eksempel på.

LITTERATUR

- Overskov, E.: En dag på udstillingen. (Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. Bd. 54, 1967, side 118-35).
- Dybdahl, Vagn: Dansk industri og de store udstillinger 1889-1914. (Erhvervshistorisk Årbog. Bd. 12, 1961, side 7-26).
- Korr Johansen, Erik: Landsudstillingen 1909 - 75 år efter. (Århus-Årbog 1984, side 81-91).
- Fode, Henrik: Håndværket og de mange udstillinger. I: Håndværkets kulturhistorie. Bd. 2. Af Henrik Fode, Jonas Møller og Bjarne Hastrup. København 1988. Side 181-96.
- Linvald, Steffen: Den nordiske Industri- Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888. Et hundredårsminde. 1988.
- Møller, Viggo Sten: Arkitekten Anton Rosens arbejder. 1980.
- Arkitekten Anton Rosen. 1859-1928. Udstilling på Tuborg 14. september-13. oktober 1984. Katalog tilrettelagt af Esbjørn Hiort.
- De danske Statsbaner. Årsberetninger 1895/96-1914/15.

AVISER

- Politiken juli 1906
- Berlingske Tidende juli 1906
- Børsen juli 1906
- Dagens Nyheder juli 1906
- Illustreret Tidende nr. 42. 1906
- Haslev Folketidende juni-august 1906
- Venstres Folkeblad, Ringsted og Omegn. (Udkom som aflæggeravis i Haslev) juni-juli 1906.

ARKIVALIER

Haslev lokalhistoriske Arkiv:

Amtsudstillingens arkiv. Bl.a. forretningsudvalgets forhandlingsprotokol, katalog, protokol over udstillede genstande, korrespondance m.m.

Håndværkerforeningen for Haslev og Omegn. Forhandlingsprotokol 1901-18.

Haslev Borgerforening. Forhandlingsprotokol 1900-1915.

Haslev Handels- og Industriforening (fra 1901 Haslev Handelsforening). Forhandlingsprotokol 1892-1913.

Post- og Telegrafmuseet:

Oplysninger fra Post- og Telegrafmuseet om poststatistik for Haslev Postkontor 1895/96-1913/14.

Oplysninger fra de lokalhistoriske arkiver i:

Store Heddinge. Om Stevnsudstillingen i 1927. Katalog.

Skælskør. Om Haandværker- og Industriudstillingen i Skælskør 1893.

Sorø. Om Industri- og Landbrugsudstillingen i Sorø 1904. Katalog, fotos m.m.

Vordingborg. Om amtsudstillingen i Vordingborg 1901. (Katalog fra denne udstilling set på Næstved stadsarkiv).

Ringsted. Om udstillingerne i Ringsted 1883 og 1895. Avisomtale og fotos m.m.

Næstved. Om jubilæumsudstillingen i anledning af Næstveds 800 års-jubilæum i 1935 samt andre udstillinger.

BILLED MATERIALE

Hvor intet andet er nævnt, tilhører de gamle fotografier Haslev lokalhistoriske Arkiv.

Margit Baad Pedersen, muscumsinspektør, mag. art. i europæisk etnologi,
Haslev Museum, Frederiksgade 6, 4690 Haslev

Oplysninger om udstillingsgenstande m.m. modtages meget gerne på Haslev Museum

Latinskoleliv i Skælskør

Af Erling Petersen.

Efter reformationen i 1536 afløstes den katolske kirkeskole af den lutherske latinskole. Det blev fastslået i kirkeordinansen, der udstedtes på latin den 2. september 1537, og som i dansk oversættelse blev stadfæstet af rigsrådet i 1539. Det blev heri bestemt, at der skulle være latinskole i samtlige danske købstæder.

I de første år blev latinskolerne, som i den katolske tid, opfattet som en forberedelsesskole for præster, idet hovedfagene var latin og religion, og lærerpersonalet, der bestod af en rektor og nogle hørere, var halvvejs gejstligt. Desuden påhvilede det skolens disciple at synge i kirkerne og besøge tjenesten som løbedegne ved omegnens kirker inden for en omkreds af to mil fra den købstad, hvor deres skole lå, og derved forestod de en ikke ringe del af gudstjenesten i kirkerne. De blev så at sige opdraget til en kirkelig gerning fra det øjeblik, de kom inden for latinskolens dør.

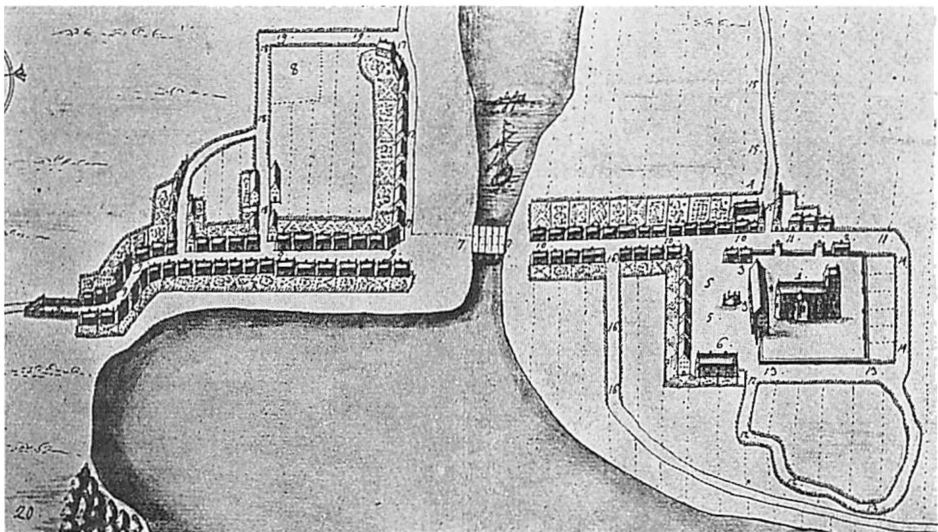
Oprindeligt stillede kirkeordinansen kun beskedne kundskabskrav, men de blev tid efter anden udvidet betydeligt, især i 1600-tallet, og i hovedsagen som et modtræk mod konkurrencen fra jesuitterskolerne. Men den reform, der medførte de største omvæltninger for latinskolerne, kom først i 1739, da man brød med kirkeordinansens bestemmelse om, at der skulle være latinskoler i samtlige købstæder. Det betød nedlæggelse af en række skoler, også i det gamle Sorø amts område. Her nedlagde man Ringsted skole, der dog i de 200 år, den havde bestået, dimiterede nogle og halvfems elever til universitetet, samt Korsør skole, der aldrig havde kunnet klare sig i kappestriden med den meget store og meget søgte skole i Slagelse, og som derfor kun havde formået at dimittere 19 - nitten - elever til universitetet i hele det tidsrum, den havde bestået. Samme skæbne overgik også latinskolen i Skælskør, der ikke bare var hårdt trængt af skolen i Slagelse, men som heller ikke havde kunnet hamle op med Næstved latinskole, der til trods for, at den i årene fra 1612 til 1739 havde sendt 128 elever til universitetet, også blev nødsaget til at lukke.

Skolen i Skælskør havde formentlig haft en del flere disciple end de seks-syv stykker, der i de sidste 40 år af dens levetid blev dimitteret til universitetet, for der er sikkert mange, der efter et enkelt eller et par års skolegang i Skælskør har valgt at lade sig indskrive ved en af de større skoler, der ikke lå længere fra Skælskør, end at det har været muligt at søge til disse, og det er da også en

kendsgerning, at adskillige unge mænd fra Skælskør og omegn blev dimitteret til universitetet fra så vel Slagelse som Næstved og Roskilde, så nedlæggelsen af latinskolen i Skælskør har næppe efterladt sig noget større savn, hverken i selve byen eller i omegnen.

Skælskør latinskole havde, mens den endnu eksisterede, til huse i en bygning i Gammelgade. Bygningen, der, efter alt at dømme, er opført tidligt i 1500-tallet, har vist nok oprindeligt været anvendt som kirkelade eller måske som præstebolig, men i årene fra 1537 til 1739 blev den altså brugt som latinskole, men efter at den var blevet nedlagt, blev den overtaget af Lorentz Petersen, der i en lang årrække havde været en af byens betydeligste handelsmænd. Han lod den vestre ende af bygningen rive ned og opførte derefter en ny gavl, og nogle år senere indrettede han huset til fribolig, "tvende borgere til lye og læe", som det lød i fundatsen. En stentavle over døren oplyser, at 1748 var året for funderingen af stiftelsen, der fra begyndelsen blev bestyret af byrådet. Bygningen, der er otte meter lang og seks meter bred, indeholder kun to rum og er opført i munkesten i munkeskifte med to løbere og én binder. Østgavlen har trappekamme og blindinger - en stil, der bekræfter det ovenfor anførte tidspunkt for husets opførelse. Der er desuden spor af et oprindeligt bjælkeloft, og tagværket er delvist af gammel eg.

Betragter man skolen i dag, kan det ses, at den ikke just har budt på den alermest vilde luksus. Primitivt var det, og primitivt vedblev det at være, så længe skolen var i brug. Formentlig har rektor boet i den ene halvdel af bygningen, mens undervisningen af samtlige lektier - klasser - foregik i et og

Byplan over Skælskør efter Resens atlas o. 1670. Nord vender nedad. Latinskolen ses oven for kirketårnet ved kirkegårdsmurens sydvestre hjørne.

samme rum, hvor rektor og skolens hørere - den tids betegnelse for lærere - underviste samtidig. Hvad der måtte være af problemer med den form for undervisning, har dog nok ikke været så generende i Skælskør på grund af skolens lidenhed. Der har sandsynligvis aldrig været mere end én lektie, måske to, til stede af gangen. Heller ikke skolens inventar har været overvættets fint. Borde og bænke var yderst tarvelige og ved de store skoler tit ikke til stede i det nødvendige antal, og hvordan man i de korte vinterdage har båret sig ad med at undervise, turde være en gåde, for efter de oprindelige bestemmelser skulle undervisningen begynde klokken seks om morgenen og med få afbrydelser vare til klokken fem om eftermiddagen, undtagen fra St. Simonis dag, 28. oktober, og til kyndelmisse, 2. februar, hvor der skulle undervises fra syv morgen til fire eftermiddag. Først langt ned i tiden blev det skik, at disciplene selv medbragte et lys, som de klinede fast på bordene. Selv ved dagslys var belysningen ringe, for så vidt som vinduerne var små og blyindfattede og ikke lukkede meget lys ind.

Desuden havde skolelokalet den dobbelte ulempe, at mens det om sommeren var næsten umuligt at nærme sig for hede, så var kulden om vinteren lige så uudholdelig, for en luksus som kakkellovne var fra først af utænkelig. Først længe efter, at Skælskør latinskole var afgået ved en blid og rolig død, véd man, at Roskilde domskole som den første i Danmark i 1775 fik anskaffet to kakkellovne. Indtil da var den eneste varme, det var muligt at frembringe i skolen, nok den, disciplene og hørerne frembragte ved at modtage og give prygl, for desværre var det jo sådan, at både rektorer og hørere undertiden helt misforstod den del af deres gerning, der havde med disciplinens hævdelse at gøre, og på en rå og brutal måde misbrugte deres myndighed, så disciplene ofte var bange for deres tugtemestre.

Det liv, disciplene levede uden for skoletiden, var dog heller ingen dans på roser. Ofte måtte de i deres grove, mørke kjortler ligefrem gå tiggergang og synge for folks døre for på den måde at skaffe den nødtørftigste føde. Allerede Peder Palladius omtalte tiggeriet som den vigtigste indtægtskilde for latinskolenes disciple. Det indskrænkedes dog i nogen grad omkring år 1700 til kun at finde sted mikkelsaften, mortensaften samt ved jul, nytår og helligtrekonger. Disciplene i mesterlektionen - ældste klasse - skulle som nævnt desuden være degne i de sogne, der lå inden for en afstand af to mil fra skolebyen. Det var de såkaldte løbedegne, men deres virksomhed ophørte med Christian den Femtes danske lov i 1683, og begrundelsen for at ophæve ordningen med løbedegne var den, at dels blev sognene ofte dårligt betjent, og dels forsømte løbedegnene tit dét, de gik i latinskole for. Kan hænde de ofte gjorde det med velberåd hu, for så unddrog de sig skoletugten, hævdelsen af disciplinen, der rent ud sagt ofte var urimelig hård. Ved katederet tronede rektor med sit værdighedstegn, ferlen, en træstok, hvis ene ende var forsynet med en rund klump eller flad skive, der var besat med sømhoveder eller metalknopper og med et hul i midten. Slagene med ferlen tildeltes enten indvendig i den flade

hånd eller på ryggen. Det er beskæmmende, at ferlen først gik af brug helt i slutningen af 1700-tallet, mens skolens andet strafferedskab, riset, der var tegnet på hørernes magt og myndighed, fik en betydelig længere levetid.

Skolelivet havde dog også andre sider end undervisning og hårdhændet tugt. Der opførtes - måske mest ved de store skoler - skolekomedier og forekom en del forlystelser, der var fastslåede i skolens regler. På en række af de gamle halvhellige dage gik man i optog, noget, som naturligt begrænsedes, efterhånden som antallet af helligdage blev indskrænket, således at det tid efter anden blot var de ovenfor nævnte helligaftener, at skolepeblingene løb folk på dørene.

Tilværelsen på latinskolen har altså været en tilværelse på godt og ondt, men hvordan den i særdeleshed har formet sig på skolen i Skælskør, er det meget vanskeligt at sige noget konkret om. Dertil flyder kilderne for sparsomt. Derimod har det været muligt at finde frem til nogle få oplysninger, dels om dem, der har forestået undervisningen i skolen, og dels om de få, som skolen har dimitteret til universitetet.

Det bør nok straks slås fast, at det næppe har været noget fedt embede at være rektor i Skælskør, eftersom han blot for denne bestilling oppebar kongetienden af Eggeslevmagle sogn. Der har sikkert ikke været meget at slå til side med, og det var derfor ordnet sådan, som det forøvrigt var tilfældet i alle købstæder, at latinskolens rektorer ud over skolearbejdet også måtte tage vare på bestillingen som kordegn ved byens kirke, men da ingen af embederne kastede særlig meget af sig, blev det stort set til en fast regel, at rektorerne efter få års forløb søgte - og oftest fik - præsteembede. Det var således tilfældet med den første af skolens rektorer, som overhovedet kendes ved navn. Han hed Jørgen Christophersen Maribo og var blevet rektor og kordegn i 1612, men efter knap fire år bag skolens kateder blev han den 17. januar 1616 ordineret som sognekapellan og medhjælper hos sognepræsten i Skælskør, hr. Jacob Hansen, der også var herredsprovst. Da Jørgen Maribo i 1630'erne afløstes som kapellan af Jens Legge, må han være afgået ved døden, men hans enke, "Lisbeth sal. hr. Jørgens i Skælskør" levede så sent som i 1652.

I årene fra skolens oprettelse til Jørgen Maribos overtagelse af embedet kendes der ingen navne på rektorer i Skælskør. Det samme er tilfældet med tiden fra 1616 til 1654, da Andreas Scavenius kom til byen som rektor. Han var formentlig skagbo, men kendes ellers ikke. Han bestred embederne som rektor og kordegn i to år, så forsvandt han fra byen. Hans eftermand, der blev udnævnt den 11. september 1656, kendes end ikke af navn. Han afløstes den 7. november 1659 af Jens Christensen, som også er aldeles ukendt.

Men med Jens Christensens efterfølger i rektorembedet er det, som om Skælskør latinskoles rektorer bliver mere end navne og dermed fremtræder som mennesker af kød og blod. Han hed Peder Jacobsen Spjelderup og var præstesøn fra egnen omkring Skælskør. Hans fader, Jacob Pedersen Spjelderup, var en af sin samtids meget lærde teologer. Han havde studeret i Wit-

Skælskør. Den gamle latinske.

tenberg, hvorfra han i 1630 vendte hjem for at blive rektor i Slagelse. I 1632 blev han rektor på Herlufsholm, tog året efter magistergraden og blev 1635 sognepræst til Hyllested, Venslev og Holstinsborg sogne, hvor han døde som provst i 1650. Han var en mand, der havde magt over tingene, og han var i økonomisk henseende velfunderet, for den 1. februar 1636 udstedte han et gavebrev, ifølge hvilket han til Slagelse latinske skænkede 200 daler, hvis renter

skulle anvendes til indkøb af lærred, vadmél og sko til fire disciple på skolen. Formodentlig havde han også en del til overs for Skælskør latinskole, thi ved et gavebrev af 4. februar skænkede han og sognepræsten i Eggeslevmagle, hr. Christen Sindberg, hver 50 slettedaler til byens latinskole, for at eleverne hver mikkelsdag kunne blive forsynet med vadmél og lærred, "eftersom vi ere komne i erfaring, hvorledis skolebørnene udi Skjelskør latinske skole haver en ganske liden hjælp dér af skolen til klæder og anden bistand udi deris studer-inger, så at derudover findes ikkun få, som vil gå i skolen og blive ved deris bog." Jacob Spjelderup havde i 1635 giftet sig med Anne Mortensdatter, der fødte ham otte børn i alt. Den ældste var sørnævnte Peder Jacobsen Spjel-derup, der blev døbt i Hyllested den 16. februar 1637. Han blev i en alder af 18 år student fra Slagelse latinskole, og efter studieårene ved universitetet blev han den 27. juni 1661 rektor i Skælskør, et embede, han i hen ved fire år tog vare på. Den 3. februar 1665 blev han ordineret til præst og sognehyrde for menighederne i Vejlø og Vester Egesborg sogne. Her giftede han sig, som det dengang ofte var skik, med forgængerens enke, Dorthe Jacobsdatter. Efter hendes død blev han i oktober 1684 gift med en præstedatter fra Tølløse, som hed Gouchen Nielsdatter Aggerup. Det usædvanlige fornavn havde hun efter sin faders første hustru. Som et kuriosum kan anføres, at hun den 16. august 1702 var i Vallensved, hvor hun bar degnen Jacob Diderichsens lille datter til dåben, og barnet hun var bæremoder for, blev døbt Gouchen. Hun var iøvrigt gift med tre på hinanden følgende præster i Vejlø. Hendes første mand, den tidligere latinskolemester i Skælskør, døde allerede i 1689.

Han var i 1665 blevet efterfulgt i rektorembetet af sin yngre broder, Ole Ja-cobsen Spjelderup, som var født 1639 i Hyllested. Han var i november 1656 i en alder af 17 år blevet dimitteret til universitetet fra Kalundborg skole. Også han fandt sig vist nok hvervet som latinsk skolemester lige lovlig magert, for da sognekapellänen Maurids Sørensen i Skælskør 1670 døde, søgte og fik Spjel-derup hans embede. Han nåede dog ikke at blive gammel i gårde i dén bestil-ling, for han døde allerede i 1679, hvorimod hans efterladte enke, Elisabeth Bech, levede helt til 1. december 1711.

Niels Bentzon, der blev indsat som rektor den 9. februar 1670, flyttede tre år senere til Stege, hvor han var rektor i 21 år - et usædvanligt langt åremål i den bestilling - og blev 1694 sognepræst i Slingerup, hvor han døde 1703. Hans ef-terfølger i Skælskør var Christopher Nielsen, der dog kun var rektor i en gan-ske kort tid, idet han blev indsat i embedet den 2. september 1673, men døde allerede den 24. marts 1674. Allerede få uger senere blev embedet overtaget af Rasmus Nielsen Small, der var student fra Slagelse. Han var en særdeles bjergsom mand, der drev mølleri sideløbende med skolearbejdet og degnetje-nesten. Han var åbenbart ikke helt fin i kanten, for han blev engang dømt til at betale en mulkt på 100 rigsdaler for ulovlig malen og konsumtionssvig (konsumtion var en forbrugsafgift på udenlandske varer som korn, drikkeva-rer og kød). Det hindrede ham dog ikke i at søge kapellanembedet efter Ole

Spjelderups død, og det hindrede ham heller ikke i at få det. I ti år, fra januar 1679, til han i 1689 døde, var han sognekapellan i Skælskør. Hans enke, Cathrine Jacobsdatter, levede i endnu mange år og døde først i 1717.

Jacob Pedersen Riese, der blev Rasmus Smalls eftermand i rektorembudet, var født 1654 og blev som tyveårig dimitteret til universitetet efter privat undervisning, men allerede 1676 blev han rektor i Nykøbing i Odsherred, endnu inden han havde taget teologisk attestats, og mens han var her tog han i maj 1677 baccalauregraden (den laveste grad i det filosofiske fakultet). I 1679 blev han så rektor i Skælskør, indtil han den 19. januar 1686 blev sognepræst i Nimtofte og Koed på Djursland, hvor han døde 1712. Han gjorde vist nok sine teologiske studier færdige, mens han var i Skælskør, for som den eneste af de foran omtalte rektorer ved skolen havde han også en hører som hjælper i undervisningen. Det var en ældre teolog, Peder Johansen Borchsenius, født 1632 i Viborg som søn af apoteker Johan Borchsenius og Else Pedersdatter. Han blev student fra sin hjembys skole 1655 og cand. theol. med laud 1658. Han nåede ikke at slippe væk fra hovedstaden, inden svenskerne i august samme år gik i land i Korsør. Han deltog så i byens forsvar i studenterkorpsets 4. kompagni, 10. rode. De to brødre, Ole og Peder Spjelderup havde iøvrigt gjort tjeneste ved samme kompagni, blot ved andre roder. I september 1659, da den værste fare var ovre, fik de alle tre pas til at rejse til Jylland, Borchsenius hjem til Viborg, de to brødre til Mariager. Peder Borchsenius virkede som hører i Skælskør, indtil han i sommeren 1686 blev sognepræst i Laastrup og Skals sogne i Viborg amt. Glæden derover blev dog kortvarig, for han døde allerede det følgende år under et besøg i Thy, hvortil han vist nok var rejst i den hensigt at holde bryllup.

Jacob Rieses afløser i rektorembudet hed Jørgen Nielsen Kofod. Han blev i 1682 student fra Slagelse, men er ikke indført i universitetsmatriklen, fordi han tog direkte fra latinskolen til universitetet i Greifswald. Derefter studerede han en tid i Lund, men rejste så til København, hvor han i september 1684 lod sig indskrive ved universitetet. Han blev så to år senere rektor i Skælskør, hvorfra han fortsatte sine studier, således at han den 25. juni 1688 tog baccalauregraden i København. I 1690 nedlagde han pludselig embedet som rektor og kordegn og afgik kort efter ved døden.

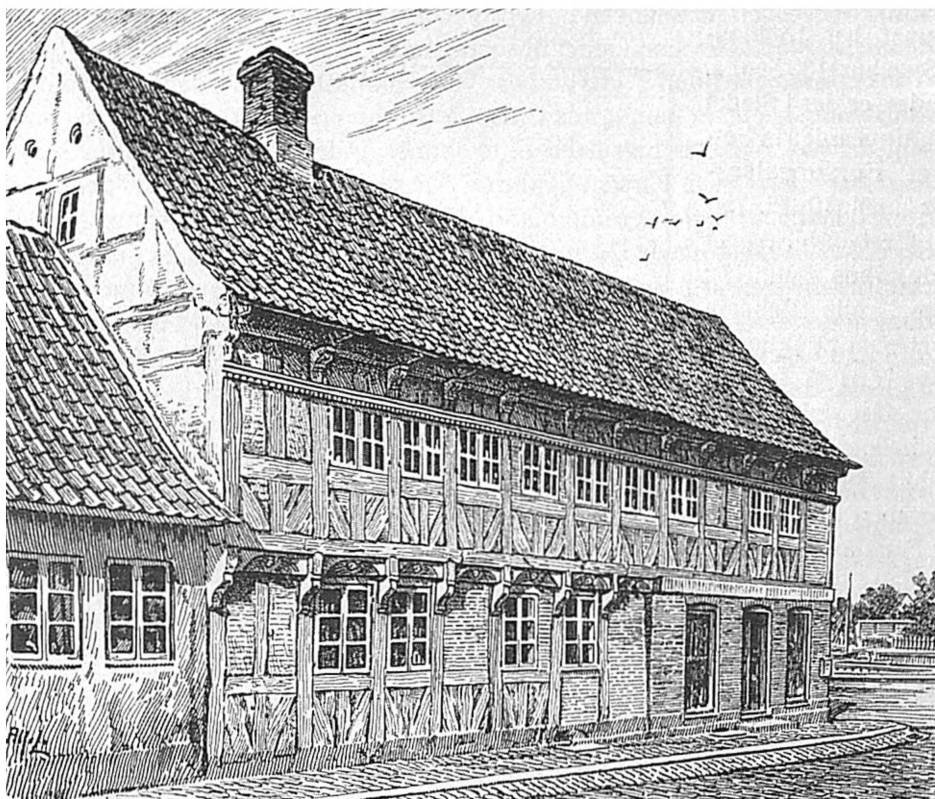
Året i forvejen var Herman Jørgensen Hass, student fra Roskilde domskole, ved Rasmus Smalls død blevet sognekapellan i Skælskør. Han påtog sig i 1690 også at være rektor ved latinskolen, som han dog efter alt at dømme ikke gav sig ret meget af med, efter som han ansatte en subrektor til at forestå undervisningen. Fra 1690 og fem år frem var Peder Nielsen Stub subrektor. Han afløstes af Vincent Evertsen, en præstesøn fra Rønnebæk, som i 1711 blev ordineret som pestpræst på Kronborg. Han blev to år senere - i 1713 - kaldet til sognepræst i Aars og Haubro. I 1697 nedlagde Herman Hass embedet som rektor, men fortsatte som kapellan, indtil han den 12. juni 1708 døde. Han var næppe noget mønster for sin menighed, for det hedder sig, at han var hengiven til

både spil og drik, men han var ret velbegavet, så det blev sagt om ham, at man, når man hørte ham på prædikestolen, måtte ønske, at han aldrig steg ned fra den, mens man, når man så og hørte ham uden for kirken, måtte ønske, at han aldrig fik lov til at bestige den igen.

Den mand, der i 1697 blev rektor, var af en ganske anden støbning end forgængeren. Han hed Axel Lauritzen Achton og var født 1648 i Lunde på Fyn, hvor hans fader var sognepræst. Han blev i 1664 i en alder af 16 år student fra skolen i Odense og to år senere, 18 år gammel, cand. theol. med laud. Han var imidlertid for ung til at få præstekald - der manglede syv år -, så han tog samme år homiletisk prøve, (homiletik er den videnskab, der behandler læren om den kristelige prædiken), så det var altså en prøve i at prædike, som Axel Achton den 30. november allagde med karakteren *haud*. Alligevel blev han aldrig præst, og det kan nok undre, når man betænker, at han i så ung en alder var nået så vidt. Han var i en tid "oeconomus" - økonom - på Herlufsholm, hvad det så måtte indebære, men blev så kaldet til Skælskør skole i 1697, da Herman Hass opgav rektoratet. Han må dog have været et andet sted i tiden mellem 1684 og 1697, for den yngste søn, Jens Christian, der kom til verden senest 1686, er ikke født i Herlufsholm sogn, hvor Axel Achton så tidligt som i 1677 fik døbt sin ældste søn Corfits, der dog døde, 6 år gammel, i 1683. En anden søn, født 1684, blev opkaldt efter den døde broder. Axel Achton og hans hustru, hvis navn ikke kendes, fik, mens de var på klosteret i Herlufsholm, i alt seks børn af fem gange, idet Abild og Laurits, der blev døbt i Herlufsholm kirke den 22. maj 1682, var tvillinger.

Fra det øjeblik, Axel Achton satte sig til rette i stolen bag katederet i Skælskør latinskole, er det, som om der begynder at ske noget med skolen, som først nu begynder at dimittere til universitetet, og tre i alt bliver det til i de år, han var rektor. Ganske vist er det to sønner og en brodersøn, han dimitterer, men det var en begyndelse, og det betød, at man var begyndt at opfylde formålet med skolen. Axel Achton døde i embedet den 23. november 1713 og efterlod sig foruden de to sønner også to døtre, Birgitte, født 1678 og båret til dåben af fru Thale Mund til Rønnebæksholm, og Cathrine, født 1681, der også havde fru en på Rønnebæksholm som bæremoder, men disse døtres videre skæbne kendes ikke. Achton må nok betragtes som den mest betydelige af Skælskørskolens rektorer.

Hans efterfølger i embedet hed Jens Olsen Pind. Han var jyde, født omkring 1667 i Sahl, Viborg amt, som søn af sognepræst og provst Ole Pind og hustru, Maren Sørensdatter. Han var 1689 blevet student fra Viborg, men synes ikke at have studeret noget videre på universitetet og tog ikke engang baccalaurgraden. Hvor han sidenhen flakkede om, vides ikke, men fra 1720 og tre år frem virkede han som skoleholder på Stignæs. Det var ved den skole, som Mette Rosenkrantz til Borreby havde oprettet i 1706. Det fremgår af Magleby kirkebog, der 1710 oplyser følgende: "Introduceret hæderlig og vellærde Jens Pinds hustru efter lang udstanden svaghed efter sit dødsfødte barn". I 1713 blev

Borgerhus i Skælskør fra latinskolens dage. Algade nr. 2.

han så kaldet til rektor og kordegn i Skælskør, hvor han og hans hustru, Kirstine Poulsdatter, ved nytårstid kunne rykke ind i den del af skolen, der var bolig for dens rektor, og her virkede han så, indtil han den 9. marts 1727 døde, samme år, som hans kone forlod denne verden. Han nåede i sin rektortid at dimittere to elever til universitetet, begge i 1723, og den ene af dem blev oven i købet hans efterfølger som rektor og kordegn i Skælskør.

Det var den 25-årige teologiske kandidat, Andreas Pedersen Møller, som var født den 26. januar 1702 i Skælskør, og som var søn af mølleren Peder Møller og hustru Anne Aggersø, der var gammel Agersø-slægt. Han var som nævnt blevet student 1723 og blev i november 1726-27 teologisk kandidat med haud. Efter sin hjemkomst var han fire måneder i vinteren 1726-27 skoleholder på Stignæs, men blev så den 27. marts 1727 kaldet til rektor ved latinskolen, som han fire år i forvejen havde forladt som nybagt student. Han blev indsat i embedet den 22. april, men hans rektorvirksomhed blev ikke af lang varighed, og han nåede ikke at dimittere til universitetet. Allerede den 20. november 1733 blev han ordineret til præst, efter at han 14 dage forinden var kaldet til residerende kapellan for Skørpinge-Fårdrup, som fra 1672 til 1765 var

annekteret Skælskør sognekald. Her blev han dog kun godt en fem års tid, for den 8. maj 1739 blev han kaldet til sognepræst i Alsted-Fjenneslev. Han døde i Alsted præstegård den 3. december 1760, 58 år 10 mdr. 11 dage gl. Han var sandsynligvis gift to gange, men hans første hustrus navn er forgæves eftersøgt. I hvert fald blev han fader til to sønner, inden han den 25. juni 1734 i Skælskør blev viet til Kirsten Cathrine Nielsdatter Stub, datter af "dend for-dum velædle og højfornemme mand, Niels Jensen og Anne Jochumsdatter i Skjelskør". Møller havde næppe opnået at få præstekald, ifald han havde haft uægteskabelige børn. Sandsynligvis har han giftet sig anden gang med sin af-døde kones søster. Det kunne den ældste søns navn i hvert fald tyde på, eftersom han var døbt Niels Stub Møller. Han var født i 1732 i Skælskør, student fra Roskilde, og han døde 1773 som degn i Rørby ved Kalundborg. Hans yngre broder, Peder Nicolai Møller, blev født i Skælskør 1734, kort før den endelige flytning til Skørpinge og før faderens bryllup med Kirsten Stub. Han blev som broderen student fra Roskilde og døde 1803 som degn i Kongens Lyngby. Om Andreas Møller oplyser H. F. Rørdam, at "de avlede ni sønner og én datter", hvoraf de fem sønner var i live ved faderens død. Moderen var død fem år før, i februar 1755. Til at undervise de mange børn i Alsted præstegård havde de en tid en huslærer, Andreas Keinappel, som senere blev skoleholder i Alsted. Andreas Møller havde iøvrigt et godt lov på sig, både i menighederne og hos sine kirkelige overordnede. Derimod havde han en masse bøv! med sine nærmeste underordnede, degnen Søren Rachløv, der både var ufor-dragelig og drikfældig (se årbog 1962).

Den sidste rektor i Skælskør var Peder Olsen Wording, født 1705. Han blev student fra Vordingborg, der uden tvivl var hans hjemby, men blev så i 1734 kaldet til kordegn og rektor i Skælskør. Der blev i hans tid dimitteret én elev til universitetet, en præstesøn fra egnen, og det var just dét år, da det blev bestemt, at skolen skulle nedlægges, nemlig i 1739, da kongen under 17. oktober befalede, at latinskolens rektor skulle være dansk skoleholder i Skælskør imod, at han fik løfte på Stege degne- og skoleholderkald. Degnekaldet skulle han fortsat bestride og oppebære degneindkomsterne af byen, men det korn, som herredets degne hidtil havde leveret til latinskolen, skulle fremover tilfalde de latinske skoler i Slagelse og Vordingborg, og hvad der forefandtes af bøsse- og tavlepenge samt legatrenter, der var knyttet til byen, skulle nu tilfalde fattige børn. Desuden skulle skolehuset på kirkegården (latinskolen) sælges, fordi det var forfaldent og uanvendeligt til skolebrug. Beliggenheden var også ubejlig, da det lå i den ene ende af byen. Den gamle latinsko!ebygning blev så, som nævnt, solgt til Lorentz Pedersen for 66 rigsdaler og 5 mark, og i stedet købte man af Hieronimus Pettersen et hus med 12 fag til gaden og et baghus på 10 fag for 280 rdl., nemlig Algade nr. 10 og 12, og her havde byens skole til huse indtil 1804. I dette nyanskaffede skolehus flyttede Peder Wording så ind i 1740, og her virkede han til sin død i januar 1749. Hans kone, Cathrine Elisabeth Falch, døde knap to måneder senere. Peder Wording, som

også var blevet klokker og bedemand, fik følgende smukke eftermæle af sin sognepræst Peder Edvardsen Friis. "Han var en brav og trofast mand i sit embede og, om man må sige det, en umistelig mand i henseende til ungdommens undervisning, hvis lige næppe kommer."

Om de studenter, der er udgået fra Skælskør latinskole, er der ikke store ting at fortælle. Dels var de jo så få, og dels var der kun to af dem, der drev det så vidt, at de fik præstekald, og af disse to er den ene omtalt foran under rektorer, nemlig Andreas Pedersen Møller, der 1760 døde som sognepræst i Alsted og Fjenneslev.

De to, som først blev studenter fra skolen, var efter alt at dømme fætre. Den ene, Laurids Achtonius eller Achton, var søn af skolens daværende rektor, Axel Achton, og om ham vides kun to ting, nemlig at han den 22. maj 1682 blev døbt i Herlufsholm kirke samtidig med tvillingsøsteren Abild, og at han ifølge universtitetsmatriklen blev imatrikuleret ved universitetet den 22. juli 1701, 19 år gammel under navnet Laurentius Axilii Achtonius, den gængse latinisering af det danske navn, Laurids Axelsen Achton. Siden høres der ikke mere til ham. Det er næsten, som om han forsvinder ud i den blå luft. Det kan man ikke sige om hans fætter. Han hed Johan Frederik Achtonius og var 22 år gammel, da han blev student. Tolv år efter, at han var blevet student, blev han af geheimråd Otto Krabbe til Egholm kaldet til degn i Sæby og Gjershøj i Voldborg herred, og han blev den 23. oktober samme år gift med den 10 år ældre Sophie Frederiksdatter Schrøder, som derved blev forsørget. Hun var enke efter forgængerens, som otte måneder forinden var afgået ved døden. Achtonius døde i embedet i april 1750 og blev begravet i Sæby. Enken, som på det tidspunkt var 80 år, flyttede til Gentoft, hvor hendes søn af første ægteskab, Mads Sæby, var degn.

Axel Achton nåede i sin rektortid at dimittere endnu en søn, den yngste, der hed Jens Christian. Han blev den 23. juli 1706 indskrevet i universitetets matrikel under sit latiniserede navn: Joh. Christianus Axelii Achtonius. Han synes som broderen og fætteren at have opgivet alle videre studier, idet ingen af dem tog selv den laveste akademiske grad, men han var vist nok medhjælper hos faderen, indtil denne i 1713 døde. Dette år blev Jens Christian Achtonius skoleholder ved Magleby sogns skole på Stigsnæs, og her virkede han, til han den 26. juni 1715 blev degn på Agersø, kaldet af biskop Christen Worm. Han blev 1718 i Skælskør gift med Kirsten Jensdatter Backendrop, der var nogle år ældre end han selv, idet hun var født i november 1682. Hun døde efter tre års ægteskab, og blev den sidste dag i marts 1721 stedt til hvile i Agersø kirke. Efter et par år alene, gik det op for Achtonius, at enkestand er ynkestand, og den 23. juni 1723 giftede han sig igen, denne gang med en af øens piger, Kirstine Mathiesdatter, der døde 1757 i Skælskør præstegård.

Det var næppe nogen misundelsesværdig lod at være degn på Agersø i hine tider, thi der var hverken hus, bolig eller jord, og han havde derfor måttet fæste et hus af øens ejer, og det klagede han idelig over, men trods sine mange

klager blev han dog på øen så længe, han levede, og de to sidste år måtte han ydermere forestå skoleholdet i den nye skole, der blev oprettet i december 1741. Achtonius, der ved visitatsen i 1739 blev karakteriseret som meget ensfoldig, døde på Agersø i sommeren 1743. Hans enke blev 1745 gift igen, idet hun ”underfundigt” lod sig overtale af en enkemand og feltskærer, Adam Bluhm, i Skælskør. Hun giftede sig, fordi hun havde været bange for ikke at have fået noget at leve af, og da han åbenbart havde formået at sleske sig ind hos hende ”med mange falskelige og bedragelige løfter”, havde hun været godtroende nok til at ægte ham. Hun slap dog ud af forholdet i 1747, men først efter, at han havde forødt alt, hvad hun ejede og havde. De sidste ti år af sit liv tilbragte hun i huset hos provsten Peder Friis i Skælskør.

Samtidig med, at den senere sognepræst i Alsted, Andreas Møller, den 17. juli 1723 blev indskrevet på universitetet, blev også en anden student fra Skælskør immatrikuleret under det latinske navn Hilarius Jacobus Læssovius, 20 år gammel. Han hed på dansk Eiler Jacob Læssøe og var født 1703. Hans far Christen Pedersen Læssøe var på den tid birkedommer over Trolholm birk, men da det efter 1708 blev lagt sammen med Fuirendal birk og blev til Holsteinborg birk, var det birkefogeden over Fuirendal birk, Morten Hess fra Hårslev, der blev den første dommer i det nye birk. Christen Pedersen Læssøe havde da heller aldrig boet i sit birk, men i Skælskør, og han nævnes da også siden hen som kontrollør og rådmand i denne by. Der havde han og hans kone, Ellen Madsdatter Høfding altid boet, og her var deres børn født.

Eiler Jacob Læssøe tog i juni 1726 baccalaureatet, men kom så ikke videre med sine studier. I 1735 blev han af konferensråd Alexander Thilemann v. Heespen til Tersløsegård kaldet til degn i Tersløse-Skelbjerg, hvor hans forhold meget hurtigt foranledigede en masse klager, og allerede den 15. maj 1736 blev han indstævnet, anklaget for at have været en arrestant i Holbæk behjælpelig med at undvige, men han slap dog for tiltale. Hans sognepræst, Jens Schytte, klagede i maj 1741 over ham og oplyser, ”at han er til stor forargelse og lever hver hellig dag i drik og dobbel”, men han slap med for en kort bemærkning at blive suspenderet. I 1744 fik herredsprovsten ordre til at meddele ham en irettesættelse for ”sin formastelse i at indtrænge sig på Skelbjerg prædikestol uden præstens forevidende.” Til Eiler Jacob Læssøes store held var hans broder, Herman Mathies Læssøe, præst i Rerslev-Rudsvedby, og han fik det ordnet sådan, at hans egen degn, Jacob Winding, byttede embede med broderen i Tersløse, så denne blev degn i Rerslev, og efter den tid synes alt at have føjet sig tilfredsstillende. Han blev dog kun i embedet et år, så opgav han det, men flyttede senere til Kindertoft, hvor han døde stille og fredeligt den 29. maj 1744. Det skal dog tilføjes, at Læssøe, hvis moder forøvrigt var præstedatter fra Tjæreby, i sine yngre år havde vist andre sider af sit væsen end dem, han åbenbarede i Tersløse. I en samling gravskrifter over danskere, som findes i universitetsbiblioteket i Oslo, forekommer også et ”Liigvers over Anders Madtsøn Dan, begr. 2. august 1728 i Christianshavns kirke”, 92 år gl.

Gravsten over Lorentz Petersen og hustru, der 1740 købte den gamle latinske skole og indrettede den til fribolig.

Det er skrevet på et folioark og har som titel "Lyksalighed i livet og salighed i døden", af Eiler Jacob Læssøe.

Den sidste student, der udgik fra Skælskør latinskole, hed Johan Caspar Müller, og han blev dimitteret til universitetet så sent som den 18. december 1739. Han var født 1720 i Skælskør, hvor faderen dengang var residerende kappellan. Han hed Casper Pedersen Müller og var degnesøn fra Kvislemark. Han hørte til slægten fra Maglemølle ved Næstved og var gift med Anne Marie Kiærulf. I 1721 forlod familien Skælskør, da Caspar Müller dette år blev kaldet til sognepræst i Høve og Flakkebjerg, hvor Johan Caspar voksede op. Senere kom han i Skælskør latinskole, hvor han læste i tre år, og på universitetet tog han filosofisk eksamen den 12. september 1742, blev derefter informator (huslærer) hos justitsråd Jens Andresen til Benzondal, som også var af Maglemølle-slægten. Her var han fra 1743 til oktober 1744, da han vendte tilbage til København for at fuldende sine studier. Han blev teologisk kandidat den 25. april 1746 og tre år senere informator ved Vallø hospital ved Herfølge. Fra 1. august 1755, til han i januar 1771 døde, var han sognepræst i Havdrup og Skensved, hvor han den 2. marts 1763 blev gift med den 23 år yngre Eva Lucie Dorothea Peschüle, der var datter af skrædder Henrik Peschüle i Kiel. Hun overlevede sin mand i mere end et halvt århundrede og døde 1822 i København, hvor deres eneste barn, en søn, boede. Han var forhenværende officer.

Hermed er så beretningen om Skælskør bys lærde skole nået til vejs ende. Det meste af den oprindelige skolebygning er bevaret og står som et synligt minde om gammelt skoleliv i den lille by ved noret, og ud fra de meget spredte kilder er det her forsøgt at fastholde og fortælle lidt, dels om de mennesker, der levede og virkede ved skolen, og dels om de få, der udgik herfra som studenter, og om deres videre skæbne, da de havde forladt skolen.

KILDER.

Vilhelm Bang: Latinskoleliv og studenterliv. 1892. - F.E. Hundrup: Lærerstanden ved de nedlagte skoler. 1871, side 14-17. - Københavns universitets matrikel. 1894. II bind, s. 269, 316, 455, 476 og 608. - Anders Pedersen: Sjællands stifts degnehistorie, 1899, side 40, 95, 110, 146 og 224. - Johs. C. Jessen: Vester og Øster Flakkebjerg herreders skolehistorie, 1938, s. 22, 173 f og 287-90. - Jessen: Løve herreds skolehistorie, 1955, side 33 f. - Personalhistorisk Tidsskrift 1923, side 171. - Wibergs præstehistorie, 1870, I. side 92 og 557, II, side 83. - Kirkehistoriske samlinger 4. række, I. bind, side 117-21. - Sorø amts årbog 1962, side 118-20. - Vielser i danske landsogne (Landsarkivet). - Kirkebøger fra de omtalte sogne. - Th. Hauch-Fausbøll: Slægten fra Maglemølle, 1907, side 14 f. og 40 f. - Axel Garboe: Agersø, 1938, side 62 f. og 66. - P.E. Jensen: Gaunø kloster og herregård, 1902, side 477 f. - G.L. Wad: Rektorer på Herlufsholm, 1878, side 103-12. - Traps Danmark, Sorø amt, side 710. - Danmarks kirker, Sorø amt, I, side 24 f.

Erling Petersen, Dalsgårdsvej 68, 4250 Fuglebjerg.

Pens. overlærer, mangeårig redaktør af Historisk Samfunds Årbog med et betydeligt historisk og litterært forfatterskab.

Bebyggelsesspor mellem Vårby å og Gerlev.

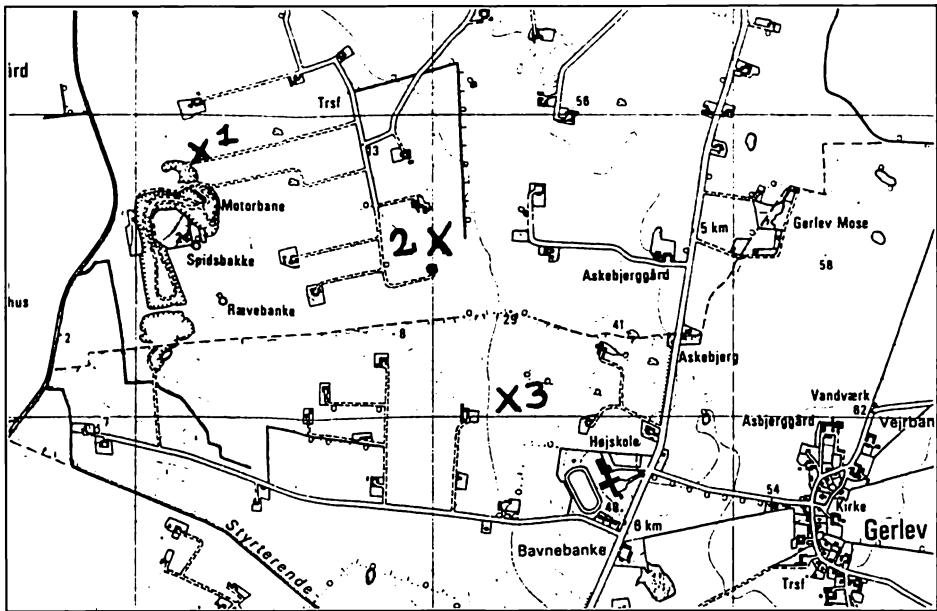
Af Kirsten Christensen.

Da Hashøj kommune i sensommeren 1991 ville i gang med at anlægge en spildevandsledning fra Gerlev Idrætshøjskole til et nyanlagt rensningsanlæg ved Vårby å, var Sorø Amts Museums arkæologiske afdeling meget interesseret i at kigge nærmere på den berørte strækning, inden kloakrørene blev gravet ned. Interessen skyldtes, at der øst for Vårby å ligger en stor nord-sydgående grusås, hvor der tæt ved findes flere fredede fortidsminder. En langdysse og jættestuen "Rævehøj" er begge anlagt i den tidlige del af yngre stenalder (bondestenalderen), og lidt længere mod nord ligger "Spidsbakke", som er en gravhøj fra bronzealderen.

Derudover er der opsamlet mange oldsager i området, både på selve grusbanken og på de omkringliggende marker. Så der er ingen tvivl om, at området har været beboet i oldtiden, og der dermed var store chancer for at støde på bebyggelsesspor i forbindelse med anlægsarbejdet. Derfor ville den arkæologiske afdeling gerne foretage en prøvegravning af strækningen og undersøge eventuelle bopladsspor inden anlægsarbejdets start for ikke at skulle forsinke dem senere.

Prøvegravningen foregik på den måde, at en stor gravemaskine på larvefødder gravede muldjorden af i en 2 m bred grøft til det gule undergrundsler kom til syne, der hvor kloakrørene senere skulle graves ned. Når muldjorden er væk ses alle tidligere nedgravninger tydeligt i det gule ler, og dette skyldes, at hver gang der bliver gravet et hul ned i undergrunden, vil der komme lidt muldjord med ned i hullet og det får derved en mørkere farve end undergrunden. Det er så op til arkæologerne at bestemme, hvad det er for nedgravninger og hvornår de er fra. I dette tilfælde var der to steder på strækningen, hvor nedgravningerne fra oldtiden lå så tæt, at de måtte være spor efter bebyggelse og der derfor var grundlag for at foretage egentlige udgravninger.

Det nye rensningsanlæg skulle ligge tæt ved grusåsen og på grundlag af de mange oldsagsfund var der store forhåbninger om bebyggelsesspor, men desværre blev det kun til fund af et par flintredskaber. Det drejer sig om en 11 cm lang flintmejsel, som har spor efter slibning på de tre sider. Den har formodentlig været omhyggeligt slebet på alle fire sider, men slid og brug samt en senere omhugning har fjernet store dele af slibningen. Sådanne flintmejsler er

Kort over de undersøgte lokaliteter. Desværre har det ikke været muligt at skaffe et kort hvor Slagelse-Skælskør landevejen går uden om Slots-Bjergby.

1. rensningsanlægget med fund af flintmejsel og skraber.
2. "Vårby ådal" med fund fra bronze- og jernalder.
3. "Enggården" med fund af ornamenterede lerblokke.

almindelige i den tidlige del af bondestenalderen, dvs. tiden omkring 3000 før Kristi fødsel, som også er tidspunktet for bygningen af "Rævehøj".

Desuden blev der fundet en 8 cm lang skiveskraber, hvorpå der stadig ses en del af den oprindelige kalkoverflade, som man ikke har gjort sig den ulejlighed at fjerne. Tilhugningen af skraberen er meget hurtig og enkel, som det er generelt for flintredskaber fra bronzealderen (perioden 1800-500 f.Kr.f.). Det var hovedsagelig de statusgivende genstande: våben, økser og smykker, der fremstilledes af den importerede bronze, mens de mere dagligdags redskaber fortsat blev lavet af den hjemlige flint. Men den komplicerede og omhyggelige flinttilhugning, som kendetegner redskaberne fra den sene del af stenalderen, blev ikke længere anvendt. Det ser ud til, at flinthåndværket mistede sin betydning, da man begyndte at importere metaller og efterhånden glemte man helt den specielle teknik.

Den første lokalitet, som benævnes "Vårby ådal" på grund af manglende gårdnavn, ligger på en lille terrassekant halvvejs oppe ad skråningen mellem Vårby å og Slagelse-Skælskør landevejen (se kortet). På dette sted fjernedes det 25-30 cm tykke muldrag over et 6 m bredt og 130 m langt udgravningsfelt og der fremkom flere nedgravninger, der tolkedes som stolpehuller og forskellige affaldsgruber samt en brønd.

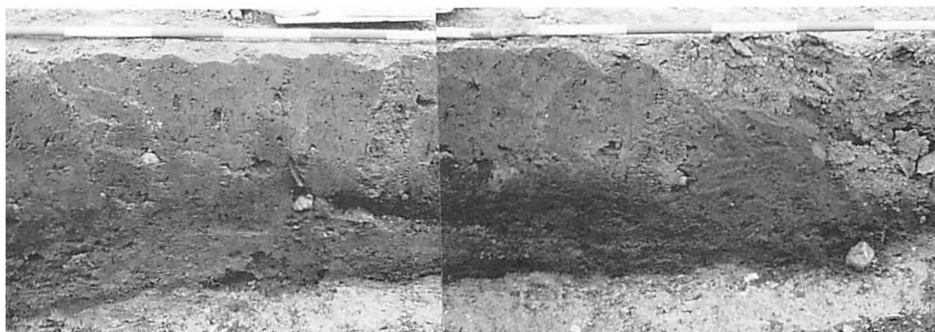
Affaldsgruber er spændende, fordi de ofte indeholder fund, som kan datere bosættelsen og fortælle noget om befolkningens levevis. De opstår ved, at man graver huller ned i undergrunden for at skaffe ler til klining af husenes fletværksvægge, og disse huller bliver derefter fyldt op med forskelligt affald fra bopladsen. I de her undersøgte affaldsgruber fandt vi en del dyreknogler, flintafslag og skår af deres knuste potter.

Dyreknoglerne er ubrændte og brækket itu, som de almindeligvis er, når der er tale om måltidsrester. De er ikke artsbestemte, men de stammer sikkert fra kvæg, svin, får/ged eller hest, som var de almindeligste husdyr i oldtiden.

De vigtigste fund fra affaldsgruberne er potteskårene og især hvis der er mundingsrand eller ornamentik på dem, fordi det så er muligt for os at datere bosættelsen rimeligt nøjagtigt. Dette skyldes, at randene har forskellige udformninger afhængig af hvilken periode, de er fra. De fleste af randene på disse skår er fortykkede og kantede, som de almindeligvis blev lavet i tiden omkring Kristi fødsel og de første århundreder efter; den periode som kaldes ældre romersk jernalder. Andre af randene er jævnt afrundede og karrene er blevet overhældt med en tynd lervælling, så ydersiden af skårene bliver helt ru. Denne randudformning og teknik er karakteristisk for den yngre del af bronzealderen, så der er beviser på, at der har været folk på stedet både i bronze- og jernalderen, men der har sikkert ikke været en permanent bebyggelse på stedet.

Brønden var omkring 1 meter i diameter og ca. 60 cm dyb. Den behøvede ikke at være dybere, fordi den var gravet ned ved et naturligt kildevæld, hvilket betød, at den ved udgravningen var fugtig og der hurtigt stod vand i bunden. Nederst i brønden var der lagt sten, for at der ikke skulle blive hvirvlet for meget ler op, når de hentede vand. Da man opgav at benytte brønden, blev den fyldt op med affald, ligesom de andre huller.

Stolpehullerne var op til 30 cm i diameter og fra 6 til 18 cm dybe og de stod

Affaldsgruber kan være meget store og fyldt op af flere omgange. På billedet ses en stor grube fra "Enggården", hvor de har gravet efter ler til deres husbyggeri og bagefter har de fyldt hullet op med affald. Dengang blev hullet gravet med håndkraft, men heldigvis har vi idag maskiner til det tunge arbejde. KC fot.

så spredt, at det var ikke muligt at samle dem til grundplaner af de langhuse, som vi kender så godt fra andre bopladser fra bronze- og jernalderen. Langhusene vendte næsten altid øst-vest med en lille drejning mod nordvest-sydøst, således at husets ene langside fik mest mulig sol.

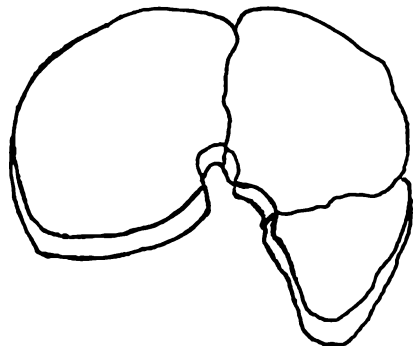
Taget blev båret af to rækker svære stolper og væggene var lavet af mindre stolper med lerklinet fletværk imellem. I husene fra jernalderen ved vi med sikkerhed, at vestenden var beregnet til beboelse, da der var ildsteder i denne ende, mens der i østenden var båseskinnerum til kreaturerne. Hvad angår indretningen af bronzealderhusene er vores viden mere usikker. Der er enkelte eksempler på båseskinnerum i østenden, mens andre huse har ildsted både i øst- og vestenden.

Der kan være to grunde til, at vi ikke kunne finde huse på det udgravede areal. De kan have boet på dette sted, men senere tiders dyrkning af marken har ødelagt næsten alle sporene efter husene. De kan også have boet et andet sted i nærheden, så der aldrig har ligget huse lige på dette sted. At de har boet tæt ved er sikkert, fordi vi fandt noget af deres affald og de har hverken båret leret til væggene eller affaldet særlig langt.

På den anden udgravede plads, som ligger på "Enggårdens" jord umiddelbart nordvest for Gerlev Idrætshøjskole (se kortet) blev muldjorden gravet væk over et 6 m bredt og 180 m langt udgravningsfelt. I forbindelse med prøvegravningen var der på markoverfladen fundet en slidt og omhugget flintøkse fra yngre stenalder og en grov flintkniv, som ud fra tilhugningen må dateres til bronzealderen.

Atter afslørede den gule undergrund forskellige nedgravninger, der tolkedes som stolpehuller og gruber, og de var fyldt op med samme slags affald, som på den foregående plads.

Også i dette tilfælde var det muligt at datere lokaliteten på grundlag af randskårenes facon. De fleste af mundingsrandene har den samme kantede og fortykkede udformning, som på karrene fra Vårby ådal og de skal derfor også dateres til ældre romersk jernalder. På enkelte af skårene er mundings-

Tenvægten fra "Vårby ådal" er et eksempel på, at man også i jernalderen gik ind for genbrug. Den er lavet af et skår af et knust lerkar, som de har boret hul i, så det kunne bruges som tenvægt, når der skulle spindes garn. Desværre er den gået i stykker og det sidste stykke mangler. 1:1 KC del.

De to fladehuggede flintkrabere fra "Enggården" blev fundet i kanten af et kildevæld, hvor de formodes at være nedlagt som offer til en vandguddom. Henning Nielsen foto.

randene jævnt afrundede og de kan være fra en tidligere periode, evt. bronzealder.

Stolpehullerne lå spredt over hele udgravningsfeltet, men i dette tilfælde var det muligt at passe to af dem sammen til et sæt tagbærende stolper. De har samme størrelse og dybde og står med ca. tre meters mellemrum, som er den normale afstand mellem de to rækker tagbærende stolper i et jernalderhus, der er 5,5 m bredt og 12-14 m langt.

Et naturligt kildevæld var blevet brolagt med store sten og det har formodentlig kunnet fungere som brønd. I kanten af kildevældet lå to meget fine flintkrabere fra slutningen af yngre stenalder, ca. 2000 år f.Kr.f. (se foto). De er lavet med fladehugningsteknik, hvilket vil sige, at der fra kanterne af de regelmæssige flintafslag er presset fine spåner af oversiden, indtil skraberne er blevet helt tynde og næsten gennemsigtige. Fra den yngre stenalder kendes mange eksempler på, at store og omhyggeligt slebne flintøkser er fundet, enten enkeltvis eller flere sammen, i tørvejord eller fugtige områder. De formodes, at være nedlagt i søer og moser som offer til de højere magter, og det samme kan meget vel være tilfældet med disse to skraber.

En enkelt grube adskiller sig markant fra de andre ved at indeholde noget

specielt affald. Foruden de sædvanlige potteskår og dyrekogler fandtes der en firkantet lerblok af brændt ler samt et stykke af endnu en. Den største af lerblokkene har formodentlig været terningsformet og målt 18-19 cm på hver led, men halvdelen mangler, så den nu kun er 9 cm tyk. På den bedst bevarede side er der indridset et diagonalkryds og en firkant indrammet af tre rækker streger (se foto), mens der på en af de korte sider er indridset et halvt diagonalkryds og deraf formodes det, at lerblokken har været terningsformet. Af den anden lerblok er der desværre ikke bevaret nok til at bestemme dens oprindelige størrelse, men den er også dekoreret med indridsede streger, der formodentlig danner samme mønster som på den første.

Sammen med lerblokkene blev der fundet et par randskår med dekoration. Det ene har jævnt afrundet mundingsrand med glat yderside på de øverste 3-4 cm, mens resten af skåret er ru. På overgangen mellem det glatte og det ru er der påsat en lerpølse med mærker efter pottemagerens fingre og negle.

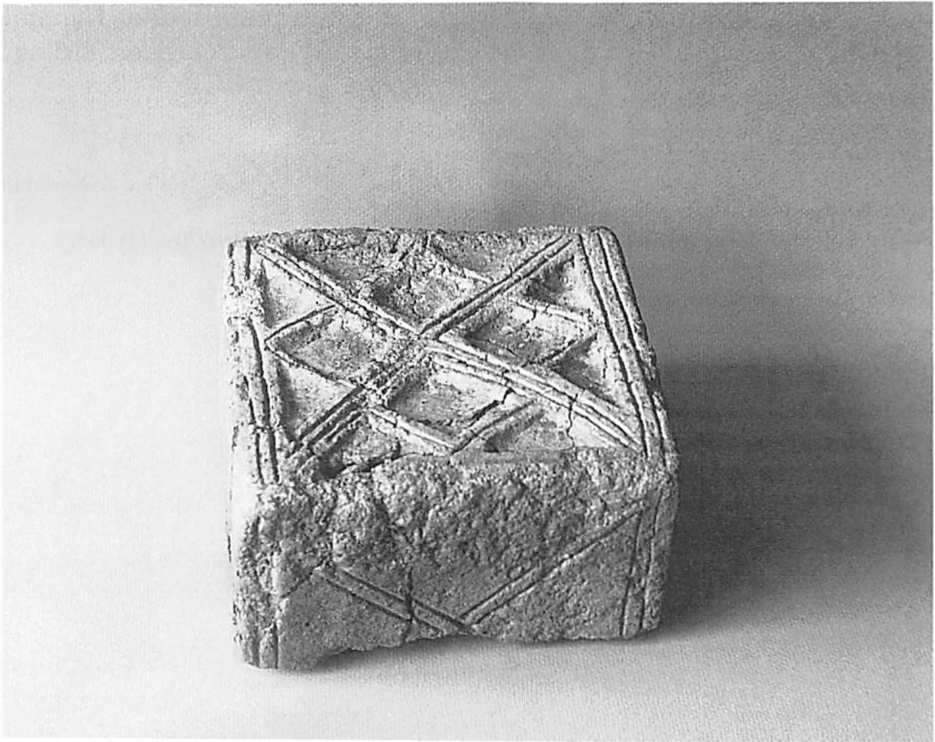
Det andet skår er af samme udformning, men her er der påsat en lille ringformet lerpølse på overgangen mellem den glatte og den ru yderside.

Denne type keramik kendes fra slutningen af bronzealderen og begyndelsen af jernalderen, omkring 500 f. Kr. f., så lerblokkene er helt klart ældre end keramikken fra ældre romersk jernalder.

Trelleborg ved Slagelse er vel mest kendt for sin ringborg fra vikingetiden, men ved udgravningerne fra 1934-42 blev der også fundet bebyggelsesspor fra yngre stenalder og fra ældre jernalder. I denne sammenhæng er det fundene af de ornamenterede lerblokke, der er interessante. Fra flere af affaldsgruberne kommer brudstykker af mindst ni sådanne lerblokke, som ud fra deres form og størrelse kan inddeles i to forskellige typer (Becker 1948). Den første type er de terningsformede lerblokke, hvoraf den bedst bevarede måler 7,5 til 8 cm på hver led, mens brudstykkerne af de øvrige er for små til at kunne give et bud på deres oprindelige størrelse. Den anden type er de aflange lerblokke med en U-formet sænkning på langs, og de kan være op til 13 cm lange og 8 cm bredde. Begge typer er ofte dekorerede med diagonalkryds, der er lavet med indridsede streger eller med dybe indskæringer. Derudover kan de være udsmykket med rækker af korte streger og små runde fordybninger langs kanterne. På den velbevarede terningsformede lerblok er de fem af siderne dekorerede, mens de øvrige lerblokke kun ser ud til at have en eller to dekorerede sider.

De terningsformede lerblokke dateres til den første del af den førromerske jernalder, dvs. ca. 500-200 f.Kr.f. på grundlag af den keramik, de findes sammen med. Den aflange type er samtidig med og yngre end den første type og dateres til ca. 300-o.Kr.f. (Becker 1970).

Lerblokkene fra Enggården har mange lighedspunkter med dem fra Trelleborg både hvad ornamentik og datering angår. Kun størrelsmæssigt afviger den "halve" lerblok markant fra dem på Trelleborg. På Falster er fundet en lerblok af næsten samme størrelse, men med en anden dekoration, så den fra

Den velbevarede ornamenterede lerblok fra "Enggården". Da den blev fundet havde den mange revner og sprækker og var ved at gå i stykker. Efter endt konservering på Næstved Museum skulle den nu være stabil. Henning Nielsen foto.

Enggården er ikke enestående (venligst oplyst af Karen Løkkegaard Poulsen, Lolland-Falsters Stiftsmuseum).

Også fra andre udgravninger rundt om i landet kender man disse gådefulde lerblokke, men ingen fund har endnu kunne give en sikker forklaring på, hvad de har været brugt til. Det er gennem tiden blevet foreslået, at de har været anvendt i forbindelse med huskulten eller at de har været brugt som ildbukke ved ildstedet. Fundene af lerblokkene fra Enggården har ikke kastet nyt lys over deres anvendelse.

Udgravningerne ved Vårby å bekræftede, at der har boet mennesker i området i sten- og bronzealderen, hvilket de mange fund fra disse perioder allerede har vist. Det nye er, at området også har været beboet i ældre jernalder og så er der ikke så langt tidsmæssigt til "Galgebakke" og "Hashøj" ved Slots-Bjergby, der er anlagt i bronzealderen og bygget højere i yngre jernalder. Yderligere udgravninger i området vil sikkert kunne give et mere nuanceret billede af oldtidsbebyggelsen ved Vårby å.

Tak til Hashøj kommune som betalte for undersøgelserne. I udgravningerne deltog Pernille Foss, Lars Holten og Kim Nyborg samt Jørgen Hansen

fra Slaglosia. Forfatteren var daglig leder, mens museumsinspektør Henning Nielsen var ansvarlig leder. Fundene ligger på SAM's arkæologiske afdeling i Frølunde.

LITTERATURLISTE:

Becker, C.J. (1948): Den tidlige jernalderbebyggelse paa Trelleborg. s. 223-240. i P. Nørlund:

Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV,1. 1948.

Becker, C.J: (1970): De gådefulde lerblokke fra ældre jernalder. i KUML 1970 s. 145-156.

Kirsten Cristensen, arkæolog, cand. mag.

J. Michaelsensgade 3, 8000 Århus C.

Jens A. Nielsen in memoriam

Født den 27.1. 1917, død den 5.11. 1991.

I tidsrummet 1944-48 var den, der skriver dette, en hyppig gæst på Haslev Folkebibliotek, som siden oprettelsen i 1921 havde haft overlærer K. B. Nielsen som ledende bibliotekar. Han afløstes i 1946 af Jens Andreas Nielsen, der stammede fra Odder, og som i 1942 havde taget sin bibliotekareksamen. Indtil sin ansættelse i Haslev havde han virket ved Slagelse Bibliotek.

Jeg var just på den tid i færd med at samle stof til min lille bog om Vallensved sogns historie og sad ofte på læsesalen og gjorde notater. Når lejligheden bød sig, gjorde den nye bibliotekar sig med jævne mellemrum et ærinde ind i læsesalen, når der ikke var lånere, der skulle ekspederes, og skævede af og til hen til mig, der sad og passede mit. Omsider en dag tog han tyren ved hornene, kom hen til mig og spurgte, hvad det var, jeg sad og syslede med. Jeg fortalte ham det, og han blev straks fyr og flamme. I den følgende tid skaffede han hjem alt, hvad jeg havde brug for af trykte kilder, så da jeg i 1948 flyttede til Holbæk-egnen, havde jeg samlet så store mængder stof til sognehistorien, at jeg nu kunne tage fat på de nødvendige arkivstudier.

Dermed skiltes naturligvis vore veje for en tid, men de krydsede igen hinanden da vi begge i august 1959 blev indvalgt i bestyrelsen for Historisk Samfund for Sorø Amt og ydermere begge kom i redaktionsudvalget tillige med lektor Balslev fra Sorø.

I de 25 år, vi sad i bestyrelse og redaktionsudvalg sammen, havde vi et gnidningsløst og frugtbart samarbejde og var så godt som altid på linie i bedømmelsen af de indkomne artikler. Jens A., som vi altid kaldte ham, var konsekvent og kontant i sine vurderinger. I den henseende var der aldrig slinger i valsen. Dertil kom, at han altid gik utroligt grundigt til værks. Eksempelvis kan nævnes, at da vi i 1980 skulle vurdere artiklen "Fra Ladby til Mobile", modtog jeg ikke bare en vurdering af artiklen, men Jens A. medsendte også - med vanlig grundighed - nogle oplysninger om, hvor i U.S.A. de steder lå, som omtaltes i artiklen.

Jens A. Nielsen skrev selv en hel del, især om Grundtvig, og hans artikler om Grundtvig og Gisselfeld tryktes 1961 og 1962 i "Grundtvig-studier", men også Historisk Samfunds årbog har nydt godt af hans flid. Således bragte årbogen i 1958 artiklen "En fødselsdag på Gisselfeld og et bryllup i Ulse kirke", der omhandler grevinde Danneskiold-Samsøes fødselsdag og Grundtvigs

bryllup, da han blev gift med Lise Blicher, en skildring, som delvis bygger på et brev fra den unge huslærer på Gisselfeld, Christian Wilster. Denne artikel blev i 1973 fulgt op af en lang afhandling: "Den unge Christian Wilster som huslærer på Gisselfeld 1818-19", et grundigt og dygtigt arbejde, bygget på Wilsters breve til vennen og studiekammeraten N. C. L. Abrahams og forsynet med et aldeles fortrinligt noteapparat. Artiklen vidner om flid og grundighed, men er også særdeles velskrevet.

Jens A. Nielsens virke som bibliotekar skal ikke her omtales nøjere, blot bør det nok nævnes, at det, trods snævre og primitive forhold i det daglige, var lykkedes for Jens A. at forsyne sit bibliotek med en bogbestand ud over det almindelige - ikke mindst hvad angik den lokalhistoriske litteratur.

Hans indsats på det lokalhistoriske område kan derfor ikke vurderes højt nok, og han efterlod et mærkbart savn, da han nogle år før sin død forlod samfundets bestyrelse, men savnet blev så meget føleligere for redaktionsudvalget, hvor vi gennem årene var kommet til at stå hinanden nær og havde fundet frem til et ligeværdigt og solidt samarbejde.

Historisk samfund og dets medlemmer har grund til at mindes Jens A. Nielsen for hans indsats gennem årene, for hans flid, hans grundighed, hans stillfærdige og sagtomme lune, og for mit eget vedkommende kan jeg tilføje, at jeg føler det som en begunstiggelse at have samarbejdet på så nært hold med Jens A. Nielsen gennem så mange år.

Erling Petersen.

Litteratur om Sorø Amt 1991

Tine Westh Nielsen: Det største træ har været frø

Haslev Højskole - Idrætsefterskole 1891-1991. 80 sider. 75 kr.

Haslev Højskole blev i 1988 ændret til Haslev Idrætsefterskole, og i anledning af 100 års jubilæet udgav institutionen et festskrift, der giver en interessant gennemgang af Haslevs historie med Indre Mission og Haslev Højskoles udvikling. Haslev Højskole var udgangspunktet for byens øvrige skoler.

Festskriftet fortæller også om skolens dagligdag og er rigt illustreret.

Jul i Skælskør Kommune 1991

Udgivet af: Steen Andreasen, Johs. Lyshjelm, Ole Larsen, Ib Marquarsen og Sten Olsen.

I bogens 56 sider beskrives årets gang i Skælskør Kommune. Der er adskillige læseværdige artikler, som ikke "indfødte" også kan have glæde af, bl.a. Erik Nielsens bidrag om ildebranden i Boeslunde 20. april 1892 og Finn Petersens om Boeslunde præstegård før branden.

Kulturhistorie langs Tude Å

Vestsjællands Amtskommune 1991. 191 sider. 100 kr.

Fredningsplandokument nr. 20: registrering af kulturhistoriske spor ved Tude Å, Gudum Å og Råmoseløbet.

Vestsjællands Amtskommune har i samarbejde med Amtsmuseumsrådet udsendt en rapport om kulturhistoriske anlæg og arkæologiske fundsteder langs Tude Å.

Ved vandløbsvedligeholdelse og andre aktiviteter kan der ske beskadigelse eller fjernelse af anlæg med kulturhistorisk interesse. Da det er vanskeligt at orientere sig i terrænet, er denne registrering udarbejdet, så man undgår utilsigtet beskadigelse.

Sorø Amts Museum 1916-91

- I felten med spade og båndoptager. Redigeret af Helge Torm. 208 sider.

Udgivet af Sorø Amts Museums udgiverselskab.

Foruden den traditionelle historie om jubilaren indeholder skriftet bl.a. artikler om: landsbyen Pedersborg, vikingegravpladsen ved Ottestrup, Tårnborg og en middelalderkælder i Slagelse. Jubilæumsskriftet kan interessere alle med såvel lokalhistorisk som rigshistorisk engagement.

SAG 25 år

Redigeret af Sv. H. Petersen. 46 sider.

Sydvestsjællands Andels Grovwareforening udsendte et jubilæumsskrift med adskillige indlæg, men hvor især to har lokalhistorisk interesse, nemlig om andelselskaberne på egnen før 1966, da sammenlægningen fandt sted og en om selve sammenlægningen.

Skriftet er interessant for alle der er engageret i andelsbevægelsens historie.

25 år - Hellig Anders Skolen

16 sider.

Hellig Anders Skolen i Slagelse er en specialskole for handicappede, og da skolens bygninger havde stået i 25 år udsendtes et hæfte, hvor skoleleder Knud Bernholm gør rede for institutionens udvikling siden loven om undervisning af åndsvage blev gennemført i 1959.

Det er både lokalhistorie og institutionshistorie.

Kalkmalerier i Slagelse og Hashøj

Udgivet af Turistforeningen for Slagelse og Hashøj. 12 sider. 5 kr.

Det er ikke nogen fyldestgørende oversigt over kalkmalerier i de to kommuner, men et skønsomt pluk blandt de mest interessante kirker. Det er en velment turbeskrivelse for dem, der ønsker inspiration til søndagsturen.

Slagliosa - Årsskrift 1991

Redigeret af H. Hussmann og Kaj Hansen. 36 sider.

Slagelse Amatørarkæologiske Forening har udsendt et årsskrift, som belyser tidligere udgravninger, redegør for arbejdsmetoder og peger på nye opgaver.

Helge Christiansen: Lokalhistorier - 2. samling

28 sider.

Igen i 1991 udsendte Helge Christiansen Bildsø en samling af lokalhistoriske artikler af stor lægdighed. I år er det fra Kirke Stillinge sogn.

Ole G. Nielsen: Hashøj Kommune 1966-1991

12 sider.

I det beskedne hæfte som kommunen delte ud på sin jubilæumsdag, redegøres for dannelsen af kommunen i 1966 ved sammenlægningen af 7 små landkommuner. Endvidere tages enkelte linier op, så man kan følge den dynamiske kommunes udvikling.

Hans Markvad Nielsen: Øl og vand i Korsør

74 sider.

Om bryggerierne og mineralvandsfabrikkerne i Korsør, deres flasker, etiketter og produkter.

Nytårgave til Borupris' Venner

Redigeret af Preben V. Andersen. 24 sider.

Med respekt for tradition udsendte selskabet Borupris' Venner igen i 1992 en Nytårgave til medlemmerne. Foruden formanden - museumsinspektør Svend Nielsens beretning rummer bogen en interessant artikel om Tystrup Sogns Geologi af dr. phil. S. A. Andersen og et uddrag af Svend Dyhre Rasmussens erindringer om de 3 første år af undersøgelserne i Borupris.

Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie

248 sider.

Er i 1991 blevet genoptrykt af Historisk Samfund for Sorø Amt (Ekspedition. N. Juul Nielsen, Glumsøparken 16, 4171 Glumsø, tlf. 53 64 65 25.)

Sjællands Stifts degnehistorie - et bidrag til de svundne århundreders personal- og kulturhistorie, udarbejdet efter kirkebøger og arkivdokumenter. Blev udgivet i 1899 på N. C. Roms forlag. Denne gamle opslagsbog har været vanskelig at få fat i, og nu har "naboen" udgivet det gamle værk, der indledes med en redegørelse for degneembedets udvikling. Derefter opremses degne sogn for sogn.

Det er et opslagsværk som vil glæde slægtsforskere og andre, som kan bruge personoplysninger. De fleste biografier er meget kortfattede, men er der relevante historier om de enkelte degne, så er de omtalt.

Næsby ved stranden - en landsbys historie

Udarbejdet af Slagelse Kommunes tekniske forvaltning i samarbejde med Jan Simmelhag, Helge Christiansen og Slagelse Turistforening.

Denne folder fortæller på 16 sider historien om den interessante landsby, der rummer så mange miljøer fra udskiftningstiden. Det er historien om landsbyen, dens gårde og huse, men også om landbrugshistorie og byggeskik.

Folderen er både en nyttig vejledning for dem, der vil besøge landsbyen, men også for dem, der vil arbejde med landsbyernes historie. Den beskedne tryksag giver inspiration.

Bildsø Skov - en træsamling ved Storebælt

Pjecen er udarbejdet af Slagelse Kommunes Driftafdeling.

Bildsø Skov blev anlagt 1855. Ejeren - godsejer Bech til Valldbygården var meget fortidsinteresset, og på et forholdsvis lille areal rummer skoven en meget vidtspændende vegetation, som der nu er udarbejdet en guide til.

Niels Jørgen Hansen: Ringsted: En by i Midtsjælland 1

Landsting, kirke, kloster, købstad. 79 sider.

Midtsjællands Lokalhistoriske Arkiv udgav i anledning af Ringsteds 550 års købstadsjubileum første bind i en planlagt serie om Ringsted.

Det blev en let læselig skildring af byens historie, hvor de kendte emner: landsting, kirke og kloster behandles. For den der ønsker en oversigt over Ringsteds historie, er det en anbefalelsesværdig publikation.

Hjalmar Thorsteinson: Træk af Ringsteds historie gennem tusind år

160 sider. Lægeforeningens forlag.

Dette jubilæumsskrift, som også blev udgivet i 550-året for Ringsteds købstadsrettigheder, er en både bred og dybgående fremstilling af byens historie.

Det er interessant læsning, for bogen har også mere utraditionelle emner som "væsenerne" med. Forfatteren er læge, og bl.a. sundhedsvæsenet har fået et afsnit. Bogen rummer mange oplysninger og teorier og Ringsteds historie.

Ove Trosbjerg: Anebeskrivelse for Johanne Andersen

Født 1836 på Kirkebjerggård i Slots Bjergby. Omhandler slægter i landsgrav, Holmstrup og Slots Bjergby.

Pens. skoleinspektør Ove Trosbjerg, Rude har udsendt en lille del af sit omfattende materiale om sin slægt. Det er blevet en meget gennemdokumenteret og seriøs slægtsbeskrivelse, som må glæde enhver med slægt i de tre landsbyer, som nævnes på titelbladet.

Ruiner - bevaring af forfald

Midtvejsstatus for Ruinkampagnen. Udgivet af Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen 1991. I begyndelsen af 1980'erne indledte Skov- og Naturstyrelsen et omfattende bevaringsarbejde af udvalgte historiske bygningsanlæg. Midtvejsrapporten redegør for projektet og de enkelte lokaliteters historie og tilstand. Indenfor Historisk Samfunds område omfatter projektet Antvorskov ruin, der behandles side 66-69.

Jørn Laursen: Kendte folk fra gamle dage

Jørn Laursen, Bredahlsvej 12, Slagelse, har i den lokale avis skrevet nogle artikler om kendte folk, mest med tilknytning til Sorø. Det er udmærkede journalistiske bearbejdnings af allerede kendt stof, som Jørn Laursen nu har samlet i et hæfte, som han selv forhandler.

Alléhuset - denne gavnlige indretning 1841-1991

64 sider.

Udgivet af Vestsjællands Amtskommunes pleje- og behandlingshjem for psykiatiske patienter, Alléhuset i Sorø.

11. maj 1991 fejrede Alléhuset - tidligere Sorø Amts Arbejds- og Sygehus 150 års jubilæum.

Journalist Peter F. Larsen, Sorø, skrev efter initiativ af forstanderen og medarbejderne et meget vellykket jubilæumsskrift, der fortæller om institutionen fra det var en arbejdsanstalt til opbevaring af arbejdsløse, fattige og syge til et sygehus for syge og sindsyge. I dag eksisterer det gamle hus, som et moderne hjem for psykisk syge.

Denne letlæselige og smukt tilrettelagte bog giver indblik i såvel Alléhusets historie som i sundhedsvæsenets udvikling i den 150 års periode, som institutionen har eksisteret.

Antvorskov Ruin - bevaringsarbejdet 1987-1990

Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen 1991.

Rapporten om Antvorskov ruin er en 64 sider lang redegørelse for hvad der har været på Antvorskov Kloster og Slot, og hvad der er tilbage. Værket indeholder nogle meget interessante tegninger af Antvorskov, der giver et hidtil ukendt overblik af stedet.

A. Strange Nielsen: Lægedomskilder i lokalsamfundet

11 midtsjællandske helligkilder.

59 sider. Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder.

Selvom litteraturen om hellige kilder er omfattende, så er der i Strange Niensens nye bog optegnelser, som ikke tidligere er set. Det er resultatet af flere års indsamlingsarbejde i 1950'erne, som fhv. statsarkiver i Næstved nu har samlet og udgivet. De 11 kilder findes i området mellem Ringsted, Store Merløse og Kirke Hvalsø.

Erik Hesselager: Vejrhaner og vindfløje

Foto: Anton Borg. Poul Kristensens Forlag. 165 sider. 168 kr.

Bogen indeholder 130 fotografier fra hele landet, hvoraf nogle selvfølgelig også er fra det gamle Sorø Amt.

Teksten beskriver både de enkelte vejrhaner og historien om vejrhaner og vindfløje.

Det er første gang dette lidt oversete kulturhistoriske emne behandles i bogform.

Jette Kjærulff Hellesen og Ole Tuxen: Vand

Korsør kommunale vandforsynings 100 års jubilæum 1992.

Udgivet af Korsør kommunale Værker 1991.

Det er et flot lokalhistorisk værk, der er udarbejdet og trykt i anledning af jubilæet.

Emnerne omhandler perioder langt tilbage, med bybrønde, pumper og vandvogne, om begyndelsen på den kommunale vandforsyning for hundrede år siden og om vandforsyningens vækst i de mange år.

For den, der interesserer sig for lokaliteten, er der meget godt stof. Bogen er også en kilde til inspiration for dem, der vil behandle samme emne i andre byer.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1991

Generalforsamlingen blev afholdt den 11. april i Boeslunde. I formandens fravær aflagde næstformanden, fhv. viceskoleinspektør Erik Nielsen beretningen. Da formanden fhv. borgmester Johs. Lyshjelm var syg, ønskede han ikke genvalg, og til hans efterfølger i bestyrelsen valgtes læge Hans Henrik Poulsen, Boeslunde. Museumsinspektør Helge Torm, gårdejer Helge Christiansen, sparekassedirektør Preben V. Andersen og Henning Nielsen genvalgtes. Efter generalforsamlingen fortalte museumsinspektør Henning Nielsen, Korsør om ”Sydvestsjællands vikinger og deres forfædre.”

Ved det konstituerende bestyrelsesmøde valgtes sparekassedirektør Preben V. Andersen, Kirkerup til ny formand. Mens øvrige valg var genvalg.

Den 5. maj afholdtes forårsudflugt til Stevns med 90 deltagere. Der var besøg i Lille Heddinge, hvor man så rytterskolen og fru Agnethe Jensen fortalte. Der var byvandring under ledelse af dyrlæge Henning Poulsen, formand for Historisk Samfund for Præstø Amt og til sidst samledes man i kirken, hvor Henning Poulsen også fortalte. Frokosten blev klaret i Højstrup, og der var tid til at se mindelunden, den gamle kirke og museet. Senere på dagen kom vi til Karise, hvor lærer Mølgaard Hansen fortalte om kirken og Moltkernes gravkapel. Til slut fortalte museumsinspektør Margit Baad om stationsbyen Karise og ledede en byvandring.

Næstformanden havde foranlediget et besøg på herregården Gisselfeld og det begrænsede deltagertal, tilbydes arrangementet igen i 1992.

Efterårsturen havde temaet: børneforsorg. Vi samledes på gårdspladsen ved herregården Fyrendal, hvor formanden Preben V. Andersen fortalte om lensgreve Holstein og hans bestræbelser for at skabe et institut for børn. Efter denne orientering, kørte vi til Hjortholm, der tidligere kaldtes Holsteinsminde, og det var her instituttet flyttede til, da Fyrendal skulle bruges til andet formål. Forstander E. Bjørn Nielsen fortalte om institutionen i dag, og museumsinspektør Helge Torm fortalte om forholdene på hjemmet fra 1840 til nyere tid.

I november præsenterede bestyrelsen Th. Bugges kort over Antvorskov rytterdistrikt 1771 ved en sammenkomst på herregården Falkenstein, hvor godsejer Lawaetz venligst lagde stuer til. Kandidatstipendiat Bo Fritzbøger, der havde skrevet artiklen om kortet i årbogen fortalte. Kortet blev udgivet med støtte fra Sydvestsjællands Andels Grovvarerforretning, Dalmose og Vestsjællands Andel, Kirke Stillinge.

OGN.

Driftsregnskab fra 1/10 1990 til 30/9 1991:

	Indtægt	Udgift
Kassebeholdning 1/10 1990.....	22.992,88	
Kontingenter for 657 medlemmer (à 90 kr.).....	59.130,00	
Salg af ældre årbøger.....	554,50	
Tilskud (pengeinstitutter).....	3100,00	
Indvundne renter.....	1730,76	
Diverse indtægter.....	243,00	
Årbogen 1990.....		41.432,24
Porto.....		11.165,00
Administration.....		7.542,78
Møder og udflugter.....		3.147,30
Kontingent til faglige foreninger.....		2.162,00
Diverse udgifter.....		980,75
Kassebeholdning 30/9 1991.....	98.851,14	66.430,07
		32.421,07
Balance.....	98.851,14	98.851,14

Kassebeholdning:

Bankbog i Den Danske Bank, konto nr. 4827-902047.....	18.902,77
Bankbog i Den Danske Bank, konto nr. 4831-652675.....	12.221,91
Girokonto.....	1173,19
Kontantbeholdning.....	123,20
	<u>32.421,07</u>

STATUS PR. 30/9 1991:

Aktiver:

Beholdning af ældre årbøger.....	10.000,00
Indestående på bankbøger.....	31.124,68
Indestående på girokonto.....	1.173,19
Kontantbeholdning.....	123,20
	<u>42.421,07</u>

4200 Slagelse, den 12. marts 1992.

R. Henneke.

Udgiftsbilag og indtægtsbilag er konfereret med kassebogen, der er ikke noget at bemærke. Vi har afstemt indestående på giro og bankbøger. Beholdningen var til stede. Vi har ikke optalt lagerbeholdningen af ældre årbøger.

Flakkebjerg, den 21. april 1992.

sign. *Lars Hansen*sign. *Bent Heegaard Petersen.*

FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD i regnskabsåret 1990/91:

Kulturministeriet	Slagelse kommune
Vestsjællands amtkommune	Bikuben, Korsør
Hashøj kommune	Holsteinborg Sparekasse, Bikuben
Korsør kommune	Skælskør Bank
Ringsted kommune	Slagelse Sparekasse
Skælskør kommune	Stillinge Sparekasse

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde!

Nye medlemmer pr. 1/5 1992:

1. Andersen, Bodil og Bent Wind, Præstevænget 7, K. Stillinge, 4200 Slagelse
2. Andersen, Henny og Poul, Kirkerupvej 12, Sørbymagle, 4200 Slagelse.
3. Bagger, Aage, Hvidsøvej 21, 4174 Jystrup.
4. Buch-Olsen, Bakkenborgvej 16, 4230 Skælskør.
5. Dallov, Jørgen A., Møllegade 10, 4100 Ringsted.
6. Engstrøm, Tove og Erl., Skælskørvej 6, 4180 Sorø.
7. Eskildsen, Gerda, Aakjærsgade 7, 4200 Slagelse..
8. Gandrup, P. E., Kongelyset 66, 4200 Slagelse.
9. Grydbæk, Per, Tinghuset, Hovedgaden 52, 4270 Høng.
10. Hansen, Eva og Poul, Brøbyvej 50, 4180 Sorø.
11. Hansen, Inge Lise, Rennebjergvej 222, 4242 Boeslunde.
12. Jørgensen, Grethe, Sorøvej 18, 4200 Slagelse.
13. Köhler, Susanne W., Grønhøjvej 2, K. Stillinge, 4200 Slagelse.
14. Lünell, Lotte, Absalonsgade 10, 4180 Sorø.
15. Larsen, Henning Lindgren, Jernbanevej 6, 4262 Sandved.
16. Lawaetz, Asta og Max, Falkenstein, Falkensteensvej 20, 4200 Slagelse.
17. Madsen, Kirsten, Sydskrænten 13 A, 4690 Haslev.
18. Madsen, Per kongshøj, Skovvej 10, 4230 Skælskør.
19. Mansfeldt, Børge, Præstevangen 23, 4230 Skælskør.
20. Neergaard, Michael de, Nykobbelvej 1, 4200 Slagelse.
21. Nielsen, Carl Henning, Remisevej 27, 4220 Korsør.
22. Nielsen, Karl, Æblehaven 13, 4293 Stenlille.
23. Osholm, Bent, Teglblændevej 4, 2400 Kbh. N. V.
24. Petersen, Morten, Kierulffsvej 76,3, 4200 Slagelse.
25. Reitoft, Poul, Jernbanegade 7 E, 4200 Slagelse.
26. Reynvoet, Kathy, Udbyhøjvej 10, 4180 Sorø.
27. Turistervice, Østergade 3, 4180 Sorø.
28. Hansen, Henny, Jernbanegade 1,3, 4200 Slagelse.
29. Hansen, Per Thorbjørn, Søndergade 25, 4180 Sorø.
30. Neergaard, Peter de, Bøgevej 1 A, Plessens Overdrev, 4180 Sorø.

Ældre årbøger

Følgende årbøger kan købes hos kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse.
Tlf. 53 52 27 38, Giro nr. 3 00 82 90:

Bind	Årgang	Bind	Årgang	Bind	Årgang
2	1913	50	1963	65	1978
3	1914	53	1966	66	1979
10	1922	54	1967	67	1980
13	1925	55	1968	68	1981
14	1926	56	1969	69	1982
16	1928	57	1970	70	1983
17	1929	58	1971	71	1984
19	1931	59	1972	72	1985
20	1932	60	1973	73	1986
21	1933	61	1974	74	1987
35	1947	62	1975	75	1988
48	1961	63	1976	76	1989
49	1962	64	1977	77	1990
				78	1991

Pris: bd. 2 til og med bd. 65: 15 kr. pr. stk. til medlemmer og 30 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 66 til og med bd. 73: 30 kr. til medlemmer og 45 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 74, 75, 76, 77 og 78: 40 kr. til medlemmer og 50 kr. til ikke medlemmer.

Tilbud til medlemmerne:

De årbøger, der endnu er på lager fra årene 1912-1978, ialt 27 bind, sælges samlet for 350 kr.

Desuden har vi Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie fra 1945, pris 20 kr., og følgende hefter af »Amtsudgaven af Danmarks Riges Brev: Præstø og Sorø Amter«:

2³, omfatter årene 1291—1305

2⁴, omfatter årene 1306—1316

2⁵, omfatter årene 1316—1322

3¹, omfatter årene 1323—1332.

Hefterne koster 15 kr. pr. stk.

Endvidere Det Kgl. Landhusholdnings Selskabs Beskrivelse Af Sorø Amt 1840 ved Pastor V. Dusus, Vemmelev 50 kr.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10—30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 53 60 70 26.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 53 54 11 84.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Dalsgaardsvej 68 , Fuglebjerg, tlf. 55 45 34 92.
<i>Fårdrup</i>	Arkivar Søren Grønnebech, Seerdrupvej 17, Fårdrup, 4200 Slagelse.
<i>Haslev</i>	Margit Baad Pedersen, Haslev Museum.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 53 74 41 52.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 53 75 60 28.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 53 54 75 11.
<i>Korsør</i>	Skolebestyrer Mogens Haar, Korsør, Tlf. 53 58 41 06.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 53 58 41 06.
<i>Magleby</i>	Fhv. borgmester Johs. Lyshjelm, 4230 Skælskør, tlf. 53 59 49 87.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, 4100 Ringsted, tlf. 53 61 57 68.
<i>Skælskør</i>	Overlærer Ingeborg Christiansen, 4230 Skælskør, tlf. 53 59 47 35.
<i>Slagelse</i>	Viceinspektør R. Henneke, 4200 Slagelse, tlf. 53 52 27 38.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 53 64 10 41.
<i>Sorø</i>	Museumsinspektør Helge Torm, Sorø, tlf. 53 63 45 87.
<i>Teestrup</i>	Propr. P. Klestrup-Hansen, Henriettelund, tlf. 53 68 02 02.
<i>Tårnborg</i>	C. Støvring Jensen, Svenstrup, tlf. 53 58 02 20.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 53 64 31 15.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 53 75 60 28.
Åbent: Fredage 15-19 og efter aftale.
Leder: Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4747 Sandved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:

Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Telefon: 53 58 43 31.
Åbent: Mandage 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Søren Grønnebech, Seerdrupvej 17, Fårdrup, 4200 Slagelse, tlf. 53 58 43 31.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Haslev Folkebibliotek, Jernbanegade 62, 4690 Haslev.
Telefon: 56 31 24 44.
Åbent: Mandage 14—17, 1. torsdag i hv. md. 16—19.
Leder: Lillian Hovman, Højbjergvej 24, 4250 Fuglebjerg.
Område: Haslev kommune.

HOLSTEINBORG GODS- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Holsteinborg, 4243 Rude.
Telefon: 53 75 90 05.
Åbent: Efter aftale på hverdage.
Leder: Ulrich Holstein-Holsteinborg.
Område: De to Flakkebjerg herreder.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:

Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 53 57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10—12, tirsdag, torsdag 14—18.
Leder: Kirsten Slot Larsen.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 4100 Ringsted.
Telefon: 53 61 68 59.
Åbent: Mandag—onsdag 9—11,30, torsdag 9—18, fredag lukket.
Leder: Niels Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 4100 Ringsted.
Område: 4100 Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 53 73 65 07.
Åbent: Mandag—fredag 13—15.
Leder: Bjarne Birkbæk.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.
Telefon: 53 59 43 73.
Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.
Leder: Johs. Lyshjelm, Kærxxxxx 11, 4230 Skælskør.
Område: 4230 Skælskør kommune.

SLAGELSE LOKALARKIV:

Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 4200 Slagelse.
Telefon: 53 52 12 45.
Åbent: Tirsdag 16—19, onsdag 10—15, 1. lørdag i md. 10—13.
Leder: Gitte Strange Hansen, biblioteket.
Område: 4200 Slagelse kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:

Beliggenhed: Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.
Telefon: 53 63 14 11.
Åbent: Efter aftale.
Leder: Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostervænget 8, 4100 4100 Ringsted.
Område: Sorø Kommune.

STENLILLE KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Hovedgaden 66', 4295 Stenlille.
Telefon: 53 60 46 27.
Åbent: Hele året (undt. juli og august) 2. tirsdag i måneden kl. 19—21.
Leder: Lise Bruun, Vibevej 15, 4295 Stenlille.
Område: Stenlille kommune.

